

DOM IN SVET

LETNIK 54

ŠTEV. 7-10

Dom in svet, letnik 54, 1942-XXI, številka 7-10

Vsebina

Leposlovje in znanost:

- François Villon-Ante Debeljak / F. V. se v imenu svoje matere obrača na prečisto Devico. 209.
Stanko Kociper / Starca. 211.
France Balantič / Žalostinka. 220.
France Balantič / Postopačeva smrt. 221.
Stanko Majcen / Zenin (Podobe iz svetega pisma nove zaveze). Jezus in slepec 222, Pot na Oljsko goro 224, Juda Iškarijot 228, Grob 229.
Ivan Čampa / Spominčica. 232.
Stanko Bračko / Deklica s sladoledom. 233.
Jože Krivec / Viničarjeva selitev. 234.
Stanko Bračko / Midva. Zadnjokrat. 247.
Tine Debeljak / Pesniški Krim. 248.
A. Puškin-Ivan Hribar-Tine Debeljak / Bahčisarajski vodomet. 266.
Mikuž St. dr. / Slogovni razvoj umetnosti Franca Ilovška (1700-1764). 273.
Stana Vinšek / Ti in jaz. 283.
Marjan Zalesnik / Budilka. 283.
Bartolomeo Calvi / O konstitutivnih elementih Dantejevega umetniškega sveta. 284.
Calderon-Moder / Veliki oder sveta. 289.
Grafenauer I. dr. / Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«. 295.
Stane Bračko / Starci. 299.
Villon / Odlomek (A. Komar). 288.

Književnost:

- Stanko Kociper: Goričanec (St. Janežič). 300. / Joža Likovič: Svetinje nad Barjem (Tone Glavan). 304. / Matija Malešič: V zelenem polju roža (T. Glavan). 305. / Joža Lovrenčič: Tonca iz lonca (Tone Glavan). 305. / Mile Budak: Ognjišče (V. Beličič). 306. / Nahtigal R. dr.: Euchologium Sinaiticum (F. Grivec). 309. / N. van Wijk: Zur sprachlichen und stilistischen Würdigung der altkirchenslav. Vita Constantini (F. Grivec). 313. / Umberto Urbani: Piccolo mondo sloveno (V. Beličič). 314. / Tomaža Kempčana Hoja za Kristusom (J. S.). 316.

Zapiski:

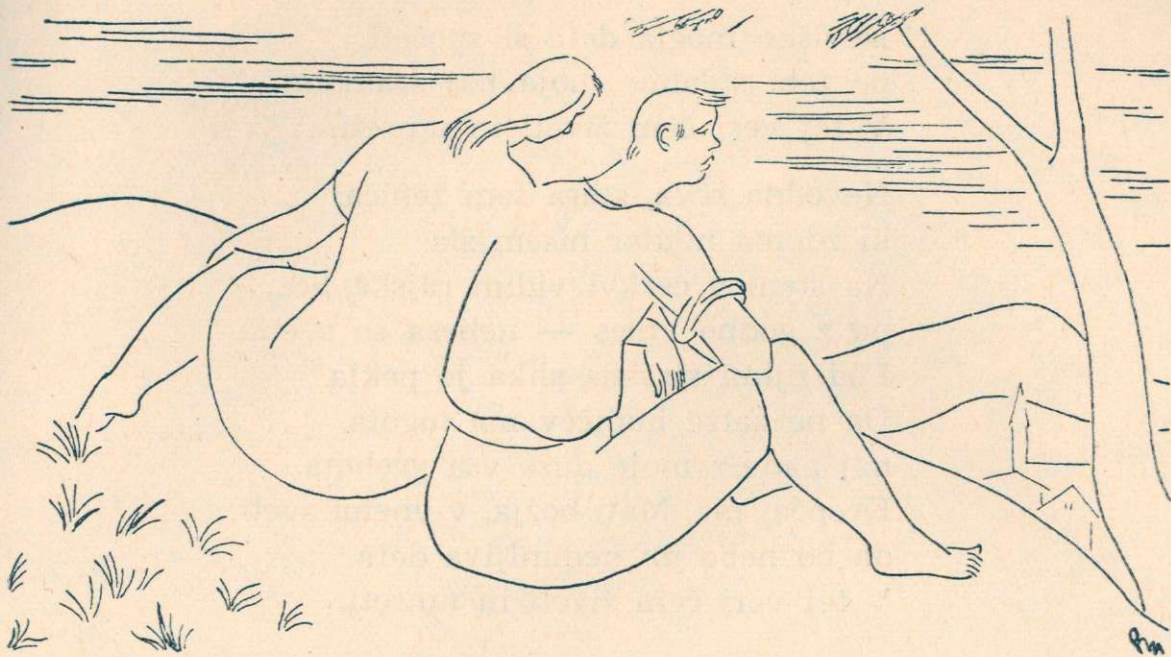
- † Silvin Sardenko (Tine Debeljak). 317.

Vinjete »Izgubljeni sin« in naslovna risba akad. kipar Frančišek Smerdu.

Priloge:

- Sl. 12—19. Ilovšek: freske ter bakrorez. / Sl. 20. Aleksander Puškin, lastni portret iz časa potovanja po Krimu (str. 265).

Dom in svet izhaja v dvojnih številkah petkrat v letu. Naročnina znaša letno 40 lir, za dijake 35 lir, če plačajo vso vsoto naenkrat, sicer je dovoljeno plačevanje v obrokih. Izdaja ga konzorcij Doma in sveta: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. Odgovorni urednik: dr. Tine Debeljak, Ljudska tiskarna. Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. Upravništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. Tisk in klišeji Ljudske tiskarne v Ljubljani. Za tiskarno dogovarja: Kramarič Jože.

François Villon se v imenu svoje matere obrača na prečisto Devico

Gospa nebes, pozemeljska kraljica,
ti vladarica spodnjega sveta,
prihajam k tebi skromna krščenica,
da v svetem raju Sin mi prostor da,
čeprav zasluga moja ne velja.
Priznam, grešila mnogo sem sirota.
Pa glej, še večja tvoja je dobrota.
Brez tebe, Mati, nič ne vem začeti,
brez tebe človek hodi kriva pota.
V tej veri čem živeti in umreti.

Le reci Sinu, blaga priprošnjica,
da sem njegova čisto iz srca,
četudi nisem boljša ko blodnica,
vezi naj mojih grehov razrahlja.
Še Teofilu, pravi zgodba ta,
ko z vragom, joj, za dušo se pobota,
pozabi huda se njegova zmota.

Deviško mogla dete si spočeti,
po tebi splashne moja naj sramota.
V tej veri čem živeti in umreti.

Nevedna reva, stara sem ženica,
ki zdoma nikdar nisem šla.
Na steni v cerkvi vidim rajska lica,
pa z godbo vmes — nebesa so svetlâ.
Pod njimi strašna slika je pekla.
Da ne zatre hudičev me togota,
naj pade z moje duše vsa grehota.
Krepčaj me, Mati božja, v vnemi sveti,
da bo nebo mi neminljiva dota.
V tej veri čem živeti in umreti.

Pripis

Vesela te zadela je novica
In Jezusa spočela si devica.
Ljubezni čiste si bila glasnica.
Ljudem je hotel na pomoč prispeti,
Odkup prinesti, milostna carica,
Naš Rešenik, ki pot je in resnica.
V tej veri čem živeti in umreti.

Poslovenil Ante Debeljak.

François Villon, rojen 1431, menda na dan, ko so Angleži sežgali Devico Orleansko. Prvi pomembni pesnik. Glasnik velemesta. Sin najbolj razrvane dobe, kar jih je orisala zgodovina: čas stoletne vojne. Je li čudo, da se npravstveno propadlo ozračje zrcali v burnem življenju izrednega moža? Stiska ga je pognala med rokovnjače. Dvakrat je bil na smrt obsojen, a pomiloščen in izgnan iz Pariza. Poslej izgine in ne vemo, kje in kdaj je umrl. To je dalo pobudo za nastanek bujne legende o tem pustolovcu. Posebno Paul Zech mu je naprtil dejanj in nekaj pesmi, povsem izmišljenih. Pravi lik ubogega sholarja je skušal podati nemško pišoči Francoz J. Chapiro v knjigi »Der arme Villon« 1931. Njegov varovanec je zapustil vsega 3000 vrstic, ki bi napolnile komaj dve strani velikega pariškega dnevnika, in vendar je njegovo ime nesmrtno. Izdal je Volila (ali Malo oporoko) in Veliko oporoko, poleg drugega drobiža. Šegavost njegovih verzov je vede ali nevede posnemal M. Fröhlich v kiticah: Testament umirajočega leta 1866. (DS 1898, 483.) Slovenili pa so Villona ob 500 letnici Pretnar, Gspan, Gradnik, Župančič in morda še kdo. Pisec teh vrstic je ponašil vsega, razen razbojniških balad, ki jih doslej še nihče ni docela od-motal. Pripomnim, da v srednjeveški poetiki balada predstavlja samo neko stalno kitico ne glede na vsebino. »Balada na čast Materi Mariji« sodi med najlepše nabožne pesnitve v svetovni književnosti. Nemci, ki še danes nimajo vsega Villona v prevodu, so jo sprejeli v Goldscheiderjevo zbirko: Die schönsten Gedichte der Weltliteratur (1933), a v svojevolsjni razvrstitvi stihov. Od prvotne oblike se še bolj oddaljuje Ammer (1930). Slovenski prevod odseva točno gradnjo izvirnika.

A. D.

Stanko Kociper | Starca

I.

Najprej so se oglasili zvonovi pri Svétinjah. Zaklenkal je srednji Materi božji v pozdrav, za njim manjši, da bi farane opomnil na trpeče duše v vicah, potem pa je začivkal klénkač, da je vsakdo, ki ga je slišal, pomislil na smrt.

Stara Miška — Lujz in Mica — v Malem Brebrovniku sta se stisnila kot pred klancem še bolj v kot pri peči in Lujz je vzdihnil:

»Za srečno zadnjo uro; oča naš...«

Potem so zaplali prek vrhov odmevi miklavških zvonov, ki imajo kot orgle ubrane glasove, da sta Miška postala še bolj zbrana.

»Češčena si Marija...«

Ko pa se je tudi pri Jeruzalemu obesil na vóže stari Zadavec, je zvonček kar zavriskal v lini in kot zvonki smeh je trepetalo preko goric. Pri odprtih oknih je prinašalo jeruzalemsko zvonjenje pozdrave Žalostne Matere v hiše, da jih je napolnilo z drhtečo tolažbo.

»Češčena si Marija,« je momljalo iz vseh kuč po vrhéh in kmetij po grabah. Vpilo je, kot da pojejo večerno molitev. Kadar se zasmeje jeruzalemski zvonček!

Še stara Miška sta prisluhnila; ustnice so se jima za spoznanje nategnile in še dolgo potem, ko je zvonček že utihnil, nista ničesar govorila. Preveč glasno je odmevalo v njunih dušah.

Potlej so se oglasili črički. Tik pod Miškovim oknom je zadrobil skriti pevček. Pa mu nekaj ni hotelo biti po volji, ker je samo poskušal. Šele ko so zapeli križem po goricah in travnikih tisoči tovarišev, je zakričal tako glasno, da sta se stara Miška zganila iz prijetne dremavice.

»Hoj! Mica, angelček je zapel...«

Mica se je zravnala, Lujz pa je rekel:

»Viš, saj nisva sama. Bogec že tako dá, da je tudi nama lepo...«

Potem sta poslušala. Med goricami je cvrčalo, kot da si sam večer poje za kratek čas.

»Mica, pojdiva ven!«

Na predoknih sta sedla na klop.

V vrhéh je ugašal večer. Dogoreval je v žareči zarji in puhtel pod nebo, ki je od vzhoda razgrinjalo na gorice baržunasto mehko noč. Na jagnedi jo je zapelo in potem se je kot dišeč puh usedala na brege.

V Špéšičevem mladolesu je zapiskal čuk in prebudil veter. Zagnal se je iz grab v vrhe, obrnil klopotce in se zvil med vetrnice, da so češnjeve in kostanjeve deske pele za ples zvezdam, ki jih je mesec pripeljal na migotajoči raj. Bilo je, kot da so nevidni duhovi razpeli med vrhovi vilinje lase, ker je med gosposko udarjanje klopotcev nekaj tako zvonko cingljalo, kot da so se dozorevajoče jagode spremenile v grozd zvenečih kristalov. Pa je le bilo žuborenje potoka, ki je za križem v grabi odgovarjal šumenju vrb.

Za zidanico v vrhu se je utrgal jok. Zajecljaj je najprej; potem se je nategnil kot lepljiva slina in zmešal sozvočje prihajajoče noči.

»Johov je,« je ugotovila Mica, ki je imela vrhovljansko deco rada.

»Lačni so,« se je zdelo Lujzu.

Potem sta zopet obmolknila.

Jok se je ravno tako boječe zgubil, kot je prišel. Le v mladolesu nekje je v smrtnem strahu zakričal zajček, ki mu je lisica skočila za vrat. Pa tega Lujz in Mica nista slišala. Prelepo je bilo sedeti tako v hladu in premišljevati.

Lujz je počasi poiskal Micino roko in jo potegnil k sebi na koleno. Mica se je začudila, Lujz pa je rekel:

»Mica.«

»Hm?«

»Lepo pa je le bilo; kaj?«

Še nikoli ni Lujz govoril kaj takega, zato ga ni razumela.

»V najini grabi, pravim.«

Šele sedaj je Mica rekla:

»Uhm.«

Ni pa vedela, zakaj jo Lujz, ki si že toliko let nista segla v roke, nocoj drži za roko.

»Še lepše bi bilo, če bi bili otroci zbrani sedaj okoli naju.«

»Bi.«

»Potem bi bila najina zlata poroka še lepša...«

»Jezuš,« se je šele sedaj spomnila Mica.

»Viš, nič me nisi imela rada,« ji je ponagajal.

Kot da so se v njej zganile ohromele moči, je zadrhtela in se pomaknila bliže k Lujzu. Povesila je oči, on pa ji je še enkrat rekel:

»Nič me nisi imela rada, ko si pozabila...«

Nagnila je glavo k njemu in sedaj ona prijela Lujzovo roko:

»Lujz... Lujz...«

»Saj bo jutri Mali Šmaren? — — Tudi takrat je bilo lepo.«

Oba nista mogla več govoriti. Za stara goričanca so bili spomini prelepi, da bi jih z okornimi besedami omadeževala.

Črički niso mogli niti za hip potihniti, tako so se poskušali, kateri bo glasneje zapel pesem dozorevajočih goric.

Lujz Miško se je naslonil nazaj na steno in dejal:

»Jesen je. — Dolgo so nama peli črički. Dala sva sad. Gorice ga bodo tudi dale in potem bodo same...«

Mica ob spominu na otroke ni mogla govoriti tako ravnodušno kot Lujz. Zadrgetala je in umaknila roko, da bi jo vtaknila pod predpasnik. Lujz pa je nadaljeval:

»Bog ve, kako jim je. — Marko, on bo že; vedno se je znal. He, muzikant... — Peter; no, Peter je kar na dobrem. Na svojem je. — Samo Mimika mi roji po glavi; dekle je, pa neumno kot kozlè... Pa bo že.«

Nič ni vzdihoval zato. Po smrti, je upal, bodo že prišli, da se za hram in zemljo zgovorijo. Mica pa je vzdihnila:

»Pa bi le bilo dobro, če bi bili pri naju, Lujz? Vsaj jutri.«

»Eh, kaj bi to? Takrat sva bila tudi sama; pa še prav lepo je bilo. — Še veš, ko je stari Halápek s harmoniko vred v potok padel. Potem pa so ga še s sajami namazali, ko se je le preveč napil in zaspal, da bi si gostuvanjščarji morali žvižgati, če bi hoteli plesati...«

Staremu Lujzu Mišku so zažarele oči, ko je govoril o gostovanju. Zdelo se mu je, da so ga podplati srbeli za ples. Bog ve, če ne bi na jutrišnji dan prav tako zagrabil Mice okrog pasu kot tisto davno noč, ko so ji po polnoči sneli venec z glave, in zaplesal po tesni hiši, da bi z jankami dvignila prah. Zato jo je vprašal:

»Bi plesala, Mica...?«

»Lujz,« je Mica zopet morala povesiti oči, čeprav Lujz v temi ne bi mogel videti porajajočih se solz v njih.

»Kaj bi? Nič si iz tega ne stori, če sva sama. Tako je pač. Saj nama ni slabo, kaj?«

»Pa vendar...« Mica le ni mogla pozabiti otrok, ki niti na jutrišnji dan ne bodo z njima. »Pa vendar,« je še enkrat rekla.

»Nič. — Mica, jutri bova plesala...«

»Ne nori!«

»Pa ravno. Zarana greva k spovedi in k obhajilu in bova Halápeka mimogrede naprosila, da nama bo prišel popoldne igrat...«

Potem sta onemela. Lujz je mislil, kako hitro so leta minila, Mica pa je vzdihovala zavoljo otrok.

Črički so še vedno vižali, klopotci so sedaj že drdrali, v grabi se je nad potokom tenila mlada megla. V vrhu nekje je zahuškal čeh, ki je šel k dekletu po pušeljč.

Lujz Miško se je dvignil. Vstala je tudi Mica. Prijela sta se kot otroka za roke in šla v hram. Med vrati je Lujz Miško za hip postal. Trdneje je prijel Micino roko, z drugo jo je pobožal po razoranem licu:

»Mica, pa sva se le imela rada.«

Ko sta že spala, so klopotci še enkrat zaregljali; potem so se počasi ustavljali in tudi skriti angelček pod njunim oknom se je skrtil še globlje v domek.

II.

Na Mali Šmaren so za dnevnicu povsod trjánčili. Svétinjski zvonovi so bili sicer najbližji, toda kot za draženje so grmeli preko Vinskega vrha v Mali Brebrovnik miklavževski.

Lujza Miška pa so zbudili škrjanci. Tako goreče so žvrgoleli po slivju okrog hrama, kot da so na jesen ponoreli in si iskali neveste. Škorce je pa noč tako prevzela, da so si morali že navsezgodaj polniti želodce z grozdem. Na jagnedju vrh goric jih je namreč cvrčalo toliko, da še vej ni bilo zadosti zanje. Potem je pri Svétinjah počil tudi topič in cvrčeč oblak se je z jagnedi zvalil proti vzhajajočemu soncu. Kakor da so ga razdražili, je res pogledalo kot čemerno oko božje izza peščene drče na vrh Brebrovnika. Kakor hitro pa je zagledalo vse vprek po

rumenečih goricah kipeče stolpe cerkvá, iz katerih so brnele jutranjice Materi božji v pozdrav, se je prijazno zoblilo in dahnilo na valujoče rebri težko zlato, da so se dozorevajoče ajde kar sklonile pod težko lepoto.

Bog ve, kje se je zamudila lisica, da je potuhnjeno švignila za Miškovo koruzo v gozd in splašila fazana, ki je oglušujoče zakričal in se spreletel na najvišjo smreko.

Mica je oblekla gosto nabrano črno janko in v pasu močno zadrnjenno kočemâjko. Na glavo si je privezala šumečo, belo svileno ruto in jo na vrhu gizdavo prišilila. Še vejico fajgeljčka je utrgala in jo zataknila v mašne bukvice. Bila je nared in je morala čakati Lujza, ki je skékal, ko se je mučil s trdimi škornji, da bi jih spravil na noge.

Potem sta se spogledala.

»Para, Mica, kar lepa si; če le ne bi bila tako stara.«

»Kako pa si ti poleg škornjev skékal,« mu ni hotela ostati dolžna. Še ogledalo je Lujz ta dan obrisal ob zadnjico in se pogledal.

»Mica, pa se menda nisva v letih ukanila?«

Ko pa sta v grabi pri križu za farovško repo obrnila v strm svétinjski klanec, sta oba spoznala, da se v letih nista zmotila. Zdaj je bil Lujz spredaj in je Mici sapo zapiralo, da jo je moral priganjati:

»Le, le, snéha...«

Zdaj je bila Mica spredaj in je Lujza dušilo, da ga je Mica zbodla:

»No, no, ženin...«

Potem sta se oba nasmehnila. V dušah pa jima je le bilo tako za kaj, da bi se za roke prijela in šla vštric naprej. Lujz jo je res prijel za levico, v kateri je držala robček in mašne bukvice s číslom ovite. Mica pa ga je z desnico počila po rokavu:

»Ne nori! Ljudje...«

Samo pomežiknil ji je in potem sta molčala, da bi si že gredoč izprašala vest. Lujz je bil tako razigrane volje, da je na vrhu obstal in Mico podrezal.

»Glej, da se boš spovedala, kako so ti hodili fantje pod okno prepevat!«

Šele v cerkvi sta se zresnila. Pobožno vzdušje, ki je plalo od glavnega oltarja, kjer je prav na vrhu sveti arhangel tehtal duše, ju je zazibalo v globoko zbranost. Kolikor jima ni goričanska starost obelila duš, sta jih oprala pri spovedi in, ko se je oglasil pri oltarju zvonček, je stopil pred njiju davni hip, ko sta kot mladoženca klečala pred istim sv. Mihaelom. Oba sta se ozrla v njegovo tehtnico in sta bila mirna:

»Zvesta sva bila...«

Ko sta prišla od obhajilne mize, sta se prerila med mašarji nazaj do krstnega kamna in molila — za otroke. Molitev, ki je bila pred pol stoletjem upanje in drhtenje, je bila sedaj zahvala. Pa se je v dušah obeh sprevrgla zopet v prošnjo, da bi bilo otrokom dobro. In sta na koncu vendarle oba živo pozelela:

»Ko bi le prišla Marko in Mimika! K zemlji — domov...«

Tako živo sta začutila ta pobožni trenutek veličino doma in dobre zemlje, da sta oba drhtela; tudi šegavi Lujz.

Po maši sta se prerila med stopnicami naprej. Mica je morala hiteti domov, da bi napekla kaj pogač za ta dan. Lujz pa je zavil za Nemčevimi hlevi v klanec, da bi naprosil Halápeka. Na strmi poti mu je spodrsnilo. Ujel se je za mlado višnjo in obstal.

Brebrovnik je bil ves v zlatu, ki je ležalo na goricah, da so se barve tako mogočno prelivale kot v sanjah. Listje je odmiralo in se prelivalo od medlozelene do vijoličaste barve. Jagnedi so se za slovo od poletja pobarvale tako razkošno, da sončna zlatina še mnogo opraviti ni imela. Po redih med trtami je od kuč navzdol tekla sončna sopara in dihala v rdečo ajdo, kot da se polje maka pripravlja na cvetenje. Klopotci so čakali vetra, ki se je šele nekje doli nad Dravo pod Ivančico bratil s kopicastimi oblaki. Pa ko je Lujz Mišek padel v klanec, je bil že pri Svétinjah in zavrtel velike križaste vetrnice na Nemčevem klopotcu, da se je zahahljal kot bahavi fantin.

Tedaj je Lujz Miško pomislil:

»Marko pa Mimika. Domov, domov... Nikjer ni svet tako lep.«

Zares. Če je včasih o muzikantu Marku drugače mislil, ga je živo pozvanjanje goričke jeseni na ta jubilejni dan sililo, da je moral govoriti:

»Zemlja, zemlja... Marko pa Mimika... Joj... Poglejta si Petra v Koračicah, kako se je na zemljo usedel, Marko pa Mimika... Oh...«

Moral se je ustaviti. Moral! Oblaček je letel čez gorice, obliznil molek kuč po vrhéh in smejoče se svisli zidanic, da je Lujza Miška kar zaščemelo v očeh.

»Oj...«

Visoko pod nebesom so zakrakale vrane in kanja je splavala nad Mali Brebrovnik. Prav nad Miškovo hišo je zatrepetala s krili in Lujzu se je zdelo, da je prinesla od izgubljenih otrok pozdrave.

»Le glej, le glej in jim povej!«

Hiša se je skrivala za žive jesenske barve obletavajočega drevja. V koruzi pod hramom je šumelo tako veselo, da je Lujz slišal njen smeh prav na vrh. Za hramom so kipele gorice in kar vabile škorce na zobanje. Pa niso sedli nanje. Kot da so se trepetajočega mišarja nad hramom zballi, so se prevrgli in padli za obzorje.

»Zares bi morala priti. Marko pa Mimika. Bog, daj mi to! — Prideteta!« je čez čas bil prepričan.

Ko je prišel od Halápeka domov in sedel na predokna na klop, je bil z Mico istih misli:

»Pa bi vendar bilo lepo, če bi prišli otroci.«

Otroci pa niso prišli.

Ko je popoldne prišel Halápek in na predoknih zaigral živo polko, sta oba stara Miška vzdihnila:

»Tako sama...«

Nič nista plesala. Plesali so ščinkavci okoli hrama in namesto njiju so bili klopotci. Mici so se celo orosile oči in še stari Halápek je ni mogel spraviti do smeha. Lujz pa je potožil:

»Tako lepo zemljo imava, pa sta le šla. Ne rečem — Peter; on je na svojem. Ampak Mimika in Marko... Glej to zemljo,« je rekel in stopil k oknu.

Na plot je priletela pastiričica, nagnila glavo in zvalila Lujzov pogled proti grabi. Listje se je obletavalo in padalo kot pravi zlati cekini v porjavelo travo. Doli za križem so se košato sprehajali ob potoku kavrani in srake so čebljale koruzo. Tudi to se je zdelo Lujzu lepo in zavoljo zemlje je rekel:

»Viš to! Pa sta le šla...«

»Saj prideta,« je rekel Halápek.

Lujz Miško se je obrnil. Zagrabil je Halápeka za rame in se mu zazrl v mežikajoče oči:

»Misliš?«

»Pravim. Saj ne moreta drugače; ali pa pogineta...«

Lujz Miško pa je stekel ven. Zajel je v pest prsti in jo prinesel v hišo. Poleg pogače jo je stresel na mizo.

»Duhaš, Halápek? Duhaš? — Saj res; saj ne moreta drugače.«

Potem je pograbil Mico preko pasu in jo zavrtel, da je z janko opletala po pohištvu in dvigala prah. Oba sta se smejala. Zrla sta si v oči, si mežikala in bila s petami ob tla.

»Prideta!«

»Prideta!«

Halápek pa je igral tako poskočno, da so Vrhovljanci stopali na prag in se čudili. Še klopotci so se ustavili in ptiči v sadovnjaku se niso upali kosati s Halápekovimi harmonikami.

III.

Ne dolgo po Malem Šmarnu so se gorice osmukale. Škorci so bili še glasnejši. Kot da bi vedeli, da bo sladkega veselja kmalu konec.

Goričanci so kopali krompir in trgali koruzo. Po večerih se je med klepanje klopotcev mešala pesem kožuhácev, ki je odmevala iz skednjev, kjer so slačili koruzo. Noči so klali vriski čehákov, ki so se selili s skednja na skedenj, da bi oblezli čim več kožúhanj.

Stara Miška sta krompir in koruzo že spravila. Krompir sta znosila v podkapnjáčo, koruzo pa sta navezala po dva in dva láta skupaj in jo obesila na náhižu na drogove. Koruze nista toliko nikoli pridelala, da bi imela koruznják; pa tudi pred vrabci in vranami je bila na náhižu bolj varna.

Ajda je bila v najlepšem zorenju in Lujz Miško je izračunal, da je bo okoli pet drvének. Za žgance in krápce zadosti.

Potlej so gorice bolj oživele kot o kopi. Klopotci so se zaganjali, kot da jim ni prav, da jih bodo čez nekaj dni sneli in shranili pod kapovi. Brači so peli, huškali in klicali sv. Janeza. Samo škorci niso bili nikjer več varni. To pa jih je tako jezilo, da so se zbirali v cele oblake in se pripravljali na odlet. Lujz Miško je sproti nosil grozdje iz goric na pod, jih gledal in se smejal:

»Le, le! Boste že radi prišli. Prenožrli ste se. Vas bo že zamikalo nazaj...«

In je pomislil na Marka in Mimiko in dejal:

»Saj bosta tudi ta dva prišla...«

Zato je še više dvignil vago, da je težek prešpanj kar sikal in so se izmozgane jagode prasketaje jokale.

»Da bo več pijače za takrat. — Saj kmalu prideta...«

Ravno zadnji dan Miškove bratve pa je v stiskalnico tako nenadoma stopila Borkova Zalika z vrha, da se je Lujz Miško kar prestrašil.

»Jej, jej. Zalika! Pa tako si me prestrašila.«

Z Mimiko sta šli skupaj po svetu in se je nadejal, da mu zdaj zdaj pove, da bo prišla tudi ona. Če le ni kje za oglom skrita? Da bi ga še ona prestrašila. Na-a! Ne bo ga! Kar zobe je stisnil, da bi se strpel.

»Oča, ne bi vas rada...«

Tako ga je mikalo, da bi jo vprašal kaj po Mimiki. Pa ne. Nalašč ne, da se bodo potlej bolj smejali. Stopil je na prag. Mogoče pa je Mimika že pri Mici v goricah. Ne? Če se ni mrha za trs skrila? Viš jo paro, Mico, kako se ti zna! Prav za trdno je že pri njej, pa bere, kot da je sama. Čakaj!

»Mica,« je poklical.

Še zravnala se ni. Saj to je tisto! Kar tako ni oglušila.

»Mica! Tak pojdi no domov!«

Sedaj se bo morala tudi Mimika pokazati. Saj je, saj migota tam za pošcipom nekaj. Ti otrok neumni!

»Tak. Pojdita no!«

Tako. Da bosta vedeli, da mu ne prikrijeta prihoda deteta. Sedaj že tako vesta, da je uganil, in je stopil nazaj v prešo.

»Ne boš me ne, Zalika. — Saj vem, da je Mimika nekje skrita. Si me hotela; kaj?«

»Oča...«

»Nisem ti oča. Pa tako ukaniti si me še hotela; čakaj,« se je smejal. Ko je prišla Mica, se je Zalike še bolj razveselila kot Lujz.

»Za-a-lika... Marija!«

Lujz Miško pa si je mislil:

»Le hlini se, baba, ko že vse veš!«

Mica pa je rekla:

»Kje pa je Mimika? Govori!«

Borkova Zalika je pogledala v tla, Lujz pa je zavpil:

»Kruc, babe, zdaj pa je že zadosti. Saj nismo otroci. Ti Borkovica pa nikaner ne misli, da me boš... Sem ti že rekel. Pa čeprav si se po svetu potepala.«

Stopil je na prag in zaklical:

»Mimika! Ne bodi nora! Kaj se le skrivaš?«

»Miškova,« se je davila Borkova Zalika. »Jezus... Miškova...«

»Ka-aj,« sta oba zazijala.

»Mimika je mrtva...«

Mico je streslo. Mrtveča vročina ji je pritisnila na senca, roke so ji zatrepetale, kolena so se ji zašibila. Prijela se je za čelo in se sesedla na stopnice, ki vodijo na pod. Zastokala je:

»B-bog...«

Težke kaplje sladkega mošta so padale kot sesedena kri v kad pod podom. Prešpanj je škrtal, jagode so šumele, kot da prosijo usmiljenja.

Tedaj pa se je Lujz Miško na vse grlo zakrohotal:

»Ha, ha, ha, ha, ha... — Mica, ne poznaš Borkovice? Zakaj zraste na tisti postati zemlji toliko debelih tikvi, če ne bi znala tako lagati. Zalika pa je njena hči... Ha, ha, ha...«

Mica se je ovedela. Roka ji je še vedno trepetala, ko se je oklenila Zalike:

»Deklina, ne! Ne delaj se norca iz starih ljudi. Na Malo mašo sva zlato poroko obhajala. Brez otrok. Bi bilo lepo, če je zares prišla...«

Zalika je posadila staro Miškovico nazaj na stopnice.

»Mati, ne lažem. Moj Bog... Ne! — Zares, zares je mrtva...«

Mica je samo zadrgetala in skozi čeljusti ji je ušel kot pisk tenek jok. Lujz je za hip otrpnil, potem je dvignil grozečo pest. Hotel je kričati, kričati, pa se je samo davil:

»Lažeš, psica potépena! V svet si jo zvalila, z grunta si jo odtrgala... Huu... Pokvarila si jo... Zakaj pa lažeš! Hu... — Marš, marš...«

Borkova Zalika se je potuhnila in zbežala iz stiskalnice. Mica se je naslanjala na préslico in vekala, Lujz je stopil za Zaliko in vpil:

»Marš, marš...«

Potem je stopil na predókna, napravil iz dlani trobilo in zateglo klical:

»Miiiiiikaaa... Miiiiiikaaa...«

Jokajoče je odmevalo med ozkimi brebrovniškimi šumami in klicalo dol proti pavlovski grabi.

Miiiiiikaaa!...

Z bregov je odmevala huška in pesem bračev. Zahajajoče sonce je obliko obrane gorice z neskončnim škrlatom. Klopotci so osamelo stokali in vrane, ki so se napravljale spat, so klicale v Lujzovo dušo groznico.

Takoj drugi dan je šel Lujz Miško iskat sina Petra v Kóračice.

»Mimika mrtva. Takoj piši za Markom! Takoj. Drugače tudi tebi ne bo dobro. Veš, kaj je zemlja.«

Potem so se jele vrane še glasneje oglašati. Po praznih goricah so se spreletavale kavke in zadišalo je po snegu.

Po Vseh svetih je Mico v ledovju zasekalo. Komaj se je privlekla do postelje. S stokom se je zrušila na blazino in potem ni več vstala.

Lujz je posedal pri njej in lezel v gube.

»Marko pa pride, Mica. Zares pride. — Mogoče tudi Mimika. Nič ne maraj, Micika...«

Prijel jo je za roko in ji jo božal.

Zapadel je sneg. Ko se je nekega jutra Lujz prebudil, je zunaj ležala na goricah bleščeča se bela odeja. Sinice so tiho čivkale in z vejic otresale mehke bele kosme.

»Sedaj bo menda Marko prišel. — Veš, po svoje bo prišel. Ponoči kot muzikant. Menda prav za tvoj god. Pod oknom bo zaigral polko in ti boš takoj zdrava, da bova plesala...«

Oba sta se smehljala, oba sta upala in se bala. Pa je le rekla Mica:

»Pujsa zakolji, Lujz, da bo meso, ko pride.«

Pa je zaklal pujsa in prvi sneg je skopnel. Zapadel je že drugi in Micino godovno je tudi minilo, Marka pa ni bilo. Tudi Peter je že bil doma in zopet odšel, Marka pa ni bilo.

V šumah so zategovali lisjaki in vrane so se spreletavale med pobeljenimi goricami, ki so tiho spale pod snegom.

»Za božič pride...«

Pa ga ni bilo.

Svetonočni zvonovi so igrali od Sv. Miklavža in od Svétinj, še jeruzalemski so čivkali, da sta bili duši Mice in Lujza polni drhtečega pričakovanja.

Na staro leto pa je Mica zastokala:

»Joooj, hudo, hudo... Daj mi neko vráštvo. Pojdi nekam!«

In stari Miško jo je pogladil po potnem čelu.

»Mica, grem. — Tako rada sva se imela! — Morava oba dočakati Markove vrnitve. Morava, ker sva se imela rada... — Srečno, Mica!«

Ko se je Lujz vračal iz mesta, so se spustili izpod neba težki oblaki in legli na speče gorice, kot da bi jih hoteli zadušiti. Pod noč je zatulil rezek krivec, da je Lujzu zapiral sapo. Medlo je, da so se zabrisale vse poti. Strah za Mico in krivec sta Lujza dušila.

Ko je zaslišal svetinjske zvonove, kako so svečano peli prihodu novega leta, je zatrepetal huje.

»Jezus... Naj ne omagam, Jezus. Saj veš, kako sva se imela rada...«

Naravnost v obraz ga je bičal sneg. Čutil je, da mu kolena medlijo, kot da pregloboko stopa v sneg. S težavo je zajemal sapo.

»Ooj...«

Nagnil se je naprej, da bi laže rezal veter. Ničesar več ni videl v beli neskončnosti, ni več vedel, kod hodi. Veter mu je zanašal sneg v oči, da mu je na vekah in bradi ledenel.

»O-oh...«

Stisnil je čeljusti in skozi stisnjene zobe stokal:

»Mica, Mica, saj grem. Počakaj! Oj...«

Klecnil je. Z obrazom se je zaril v sneg in zastokal. Počasi se je skobacal na kolena. Zravnati se ni mogel. Oprijemal se je snega okoli sebe, kot da bi segal v prazno, na noge pa se ni mogel postaviti. Prestrašil se je.

»Gospod, ne za mene; za Mico...«

Vlekel je kolena za seboj, pačil obraz, rotil nebo:

»Za Mico, Gospod...«

Nikamor več ni mogel. Kot da se je vsa bela neskončnost, ki je razjedala črno noč, obesila nanj. Z obrazom je udarjal v sneg, z rokami je krilil pred seboj, s pestmi je udarjal okoli sebe.

Potlej mu je postalo čudežno toplo in mehko. Zdelo se mu je, da so mu zrastle krila. Hvaležno je dvignil obraz proti nebu in zašepetal:

»Gospod že ve, kam...«

Razprostrl je roke in se pustil nesti.

Nič več ni čutil, kako mu je sneg zasipaval lice. Še vzel se ni. Samo na hrbet se je zvrnil in šepetal:

»Gospod, Gospod...«

Krivec je zajokal, lesovi so pokali in lisjak za Miškovo domačijo je bevskal namesto čuka. Preko Lujza Miška so težki oblaki natrosili prelepo bel pajčolan. —

Mica je odprla oči. Vzpela se je, zazijala in nasmehnila:

»Ma-a-arko!...«

Moški poleg njene postelje je padel na kolena. Poiskal je njeno roko in jo močil s solzami.

France Balantič | Žalostinka

Kje je tisti čas,
ko sem bil pramenolas poet,
ko sem nosil v rožnih ustih cvet
in je kot cekin zvenel moj glas?

Vse prešerne dni
sem prepel na pašnikih ljubezni,
metal kamne v igri neoprezni
v vsak tolmun sem sánjavih oči.

V pernicah oblakov
ležal tih sem, ljubil me je dež,
sen je bil svilén ko mlada rž
in lahák kot cule siromakov.

Bil doma, doma sem,
gruda, težka kakor zlata ruda,
hlebec, dar očetovega truda —
oh, želje, ki vsako noč jih pasem.

Kje je tisti čas!
Zdaj obup mi kruh življenja reže,
kri tujina v svoje čaše streže,
kmalu, kmalu bom kot prazen klas.

In bom onemel!
Ko me v drči dni, ki še ostanejo,
hlodi mrzlih trupel zmánejo,
kdo ivéri bo sežgal v pepel?

Saj ne bo sestrice,
da bi v ruti nesla jih na Žale,
ne bo materinih ustnic, da spoznale
bi kot sol domače me solnice.

In ne bo očeta,
ne bo mene, da bi sad rodil,
joj, moj Bog, da sem tako grešil,
da je v meni smrt rodu spočeta!

France Balantič | Postopačeva smrt

Meum est propositum
in taberna mori.

Pijan sem čez ta prag se opotekel,
samo tu polkna niso še zaprta
in vabi me nad vrati žolta trta,
da vina mi nihče ne bo odrekel.

Nič več v laseh mi burja ne vihari
in spev cestá me več ne bo preplašil,
— ne vem že, kdaj mi je srce oprášil —
iskanja zapustili so me čari.

Za pot sem smrti goden potepuh,
od vse krvi le vina bo škrlat
z razprtih ustnic morala izprati.

Ko med vlačugami mi bo končati,
kraljico čakal bom, izgnani svat,
da me poljubi ko zavržen kruh.

Stanko Majcen | Ženin

P o d o b e i z s v e t e g a p i s m a n o v e z a v e z e

Jezus in slepec

Jezus je delal majhne korake in tako sta mogla hoditi vštric. Mož poleg njega je drobil kakor dekletce, opiraje se ob palico v desni, s palico v levi spretno tipaje pred seboj. Še dosti hitro se mu je odmikala pot.

»Kam, urni mož?«

»He, he,« se je važno nasmihal starec, »če pojdeva v dvoje, ti bom že še povedal, če pa samo mimo greš, ti ni treba vedeti.«

Ustavil se je, dvignil glavo in s pobožno spodnjo čeljustjo nepremično zastrmel v nebo.

»Dobro se vozi sonce danes, natanko kakor treba.«

»Kako pa vidiš, če pravijo, da si slep?«

»Vedno je pred menoj, jaz pa za njim. Sonce, veš, ima dolgo roko. Pelje me — ali pa jaz njega, kaj vem.«

»Si kdaj videl?«

»Dolgo je tega, kar so se mi oči zaprle. Zdi se mi, kakor bi gledal iz zibelke: okno, dolga postelja pod njim, klop pri postelji, na tleh šara in nekdo brska po njej — menda mati. Če je res ali ni — kdo bi to razsodil po toliko letih! Potem sem nekoč videl drevo; dobro se spominjam, kakor zelena para je puhalo v nebo. In tudi to roko sem videl, pa že po drevesu... potem pa nič več. Iztekla je svetloba.«

»Kako si živel brez luči?«

»I, saj je žena videla. Pa še kakšne oči je imela! Še meni so svetile, te njene oči. Sode sem delal, in če je bilo treba kje kljukniti, kje prikriviti, kje spehniti — mi je samo roko položila tja. Tako sem strugal, skobljal, meril — dà, tudi meril. Zmotila se je bila ženska nekoč za dve črti, pa sem koj popravil. Z roko sem otipal, da se je zmotila.«

Pod pekočim soncem sta hodila brez vsakršne sence. Žito še ni bilo tako visoko, da bi se bila mogla zakloniti zanj. Zlatozelena svetloba je migotala nad žitom in jemala oči. Slepцу je bil obraz ves zalit s to svetlobo, veder in pokojen. Segnil je z levo palico v zrak, kakor bi za čim tipal.

»Kmalu pride senca; drevo pride, v nogah čutim...«

In res je kmalu prišla prva cedra z ogromnimi bradami mahu, ki so ji capasto visele z vej.

»Tu se morava ustaviti, pokazati ti moram... Imam namreč sina, visokega in ravnega ko ta cedra, jedrovit človek! Izročil sem mu dom, ko se je oženil, skromno, pa čisto kolibico, kjer se je rodil in kjer sem jaz sodaril pol veka. In kaj je napravil iz te kolibice? Hišo, pravcato hišo za največje praznike, prijazno in svetlo in gosposko, da se ves kraj ogleduje v njej. Samo poglej!«

In zavihitel je obe palici in ju strmo pomeril v svet pod seboj, nekoliko na levo. »Tam, glej, tam je sinova domovina.«

Jezus je videl šest lačnih reber namesto strehe, štiri podprte stene namesto zidovja, iz oken in vrat je gledala zanikrnost in lenoba, tista prava, pristna, nezlagana ljudska zanikrnost in lenoba, ki jo lahko tipaš. Bila je, bila to »skromna, pa čista kolibica«. Kdo ve kdaj; zdaj še za kozé ni, če bi prihrumela huda ura...

»Ali to tam ob potoku?«

»Tik potoka, dà. Platane stojé v polkrogu.«

»Stojé.«

»Imenitno, kaj? — Saj lahko mimogrede stopiva tja, če se ti ljubi?«

»Ne, ne, kar ostaniva, kakor sva namerjena; tudi meni se mudi...«

Spustila sta se torej v dolino in vse je kazalo, da se bliža večji kraj.

»Čuješ?«

Slepec je obstal in nastavil vetru uho. »Zdi se mi, da prav njo čujem med glasovi... Njo pa bova videla od blizu, še govorila bova ž njo... s hčerjo...«

»Hčer tudi imaš?« se je zbal Jezus.

»Zakaj bi je ne imel? To bi se mi še manjkalo, da nje ne bi imel. Deset let je mlajša od sina, prav za podstarost jo je dal Bog. Žena je na njej umrla. In tako sem jo dvignil iz kopeli in jo poslej na srcu nosil... svojo malo Tamaro. Ko mi je zrasla do ramen, so bile njene roke gladke ko brušen kamen. Če si se dotaknil njenih usten, ti je bilo, kakor da si se dotaknil dveh mandljevih zrn. Čelo pa ponosno in visoko nad mehko vzbočenimi obrvmi. Če je hodila pred menoj, sem po valovanju zemlje čutil, kako se ji ziblje telo, kako se ji gibljejo udje v plemeniti tekmi... Poročila se je —«

»In zdaj —?«

»In zdaj je imenitna gospa. Sedi pri oknu, dékle pa se vrté po kuhinji, po shrambah, po hlevih... Kadar prideš truden mimo tistega okna, tistih vrat, kar ustavi se; dvorišče je pometeno, kljuka na vratih od težke medí je gladka ko led...«

In že sta stala pred tistim poslopjem. Bila je gostilnica, predmestna gostilnica s sobami za nočevanje, zakaj potreba po takih sobah je bila v tistem kraju velika. Tudi dekleta so se vrtela kjer bodi, bilo jih je pa za čuda mnogo za domačo potrebo. Jezusa je spreletelo, ko ga je slepec prijel za roko, da bi ga ustavil.

Deklina je stala na pragu, vesela brez razloga, kar takó, da po dolgem času zopet vidi starca namesto samih mladcev, ka-li? Veselo se je nasmejala, veselo je povabila:

»Pa še ti poglej k nam, ki v sebe gledaš, namesto v svet! Kar noter, vrata so široka...«

»Tamaro mi skličí, gospo Tamaro, hčerkico,« je prosil starec; bil je kakor otrok, ki nestrpno prosi, pa si ne upa te nestrpnosti pokazati, da bi mu ne odbili:

»Gospa spi; zato smo me tu, da ti postrežemo. Deset nas je, kar izberi si jo...«

Pristopila je še druga in obe sta ga gledali z odkritosrčnim zanimanjem, z odkritosrčno veselostjo. Druga je bila mlajša, smejali pa sta se obe enako, živo in prazno...

»Ne bova je motila, če spi. Tàk lepo jo pozdravita... in roko ji poljubita, svoji gospe, če sta je vredni...«

Deklini sta mahnili v pozdrav, se obe hkrati zavrteli na petah in njun skupni smeh, kakor krik ranjene orjaške ptice, je čudno odmeval po prostorih, ki je v njih bilo doma samo veselje in sama sreča.

Jezus je hitel dalje in slepec ga je komaj dohajal.

»Ko mine mesto — mnogo ga ni več — bom že zopet v sedlu. Nisem vajen ulicam in uličicam, vogalom in kotom; še palico bi bolelo, če bi morala kaj dalj štorkljati med tem kamenjem.«

In tako sta kmalu bila zopet na zraku. Zadišalo je po deželi in obema je odleglo.

»Toda kam?« se je ustavil Jezus pri studencu sredi polja. Zahotelo se mu je po teh slepčevih postajah požirka bistre studenčnice, ki bi ž njo poplaknil vse, vse... Kar se mu je bilo grenkega nabralo v ustih. »Toda kam? Jaz namreč imam zdaj svojo pot...«

Slepec je otipal rob studenca, sédel in potegnil Jezusa za suknjo.

»Saj sem obljubil, da ti povem kam; in zdaj je tudi čas za to. Saj me že spremljaš cel vek. Tamkaj ob potu, malce stran, je hiša. V njej pričakujejo gostoljubni ljudje nocoj Jezusa Nazarenčana, tistega, ki mu je dano, da ozdravi vsakršno slabost in bolezen. Nikomur ne odreče, kdor ga prosi tako, kakor ga bom prosil jaz.«

»In česa ga boš prosil?«

»Da mi dá oči.«

»Tebi — oči?«

Jezus se je ves skrušen ozrl po pokrajini; žive duše ni bilo ne daleč ne blizu razen tega slepca.

»Prosil ga bom — vidiš, tako ga bom prosil, in dal mi jih bo.«

»Tudi jaz imam opravek v tisti hiši,« je vzdihnil Jezus, »kar je res, je res; pojdiva torej...«

In šla sta dalje, slepec ves živ in boder, deloma zato, ker je imel mehko poljsko pot pod nogami, deloma zato, ker se mu je zdaj res mudilo, Jezus pa počasi za njim. Premišljeval je in premišljeval...

»Mar si tudi ti s kakšno nadlogo namenjen k njemu, k Jezusu čudodelniku?«

Ko sta končno prispela, je slepec, zravnani in kar velik, oblastno poropotal s palico po vratih, Jezus pa je stal za njim tih in majhen, sam vase ugreznjen. Z rokami je tipal krog sebe, kakor da je slep.

Pot na Oljsko goro

Jezus je hitel, bled mož, daleč pred svojimi učenci, da čimprej doseže pristavo. Krošnje oljk so se pripogibale v blagem vetru, zamišljeno je žuborel cedronski potok. Jezus je lahno krvavel med prsti leve noge,

vendar tega zdaj ni zapazil. Manjše skale je preskakoval, večjim se je ogibal v ploskih lokih. Tri zvezde so se pojavile med vejami dreves... in že je zažarelo nad njim nebo, od obzorja do obzorja posuto z milijoni bistrih, milih, svetlih očesc. In tedaj se mu je prelilo iz duše v usta v enem samem slapu vse gorje, ki se je v njem nabiralo že dolgo.

V bogatih plaščih do petá, z vprašujočimi rokami za pasovi, srepogledi, prežeči mu pismarji in farizeji zastavljajo pot, kamor koli stopi. Teh src ne bo nihče nikoli obrnil!

Ko so mu pripeljali prešušnico, češ, Mojzes vелеva take kamnati, kaj praviš ti, in ko jim je zamašil usta z vabilom: »Kdor izmed vas je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo,« so se obrnili in so šli ven, drug za drugim, počenši od najstarejšega — pohotneža.

Ko so mu zastavili vprašanje, od kod ima oblast, in se je zaklonil za vprašanjem, ali je Janezov krst iz nebes ali od ljudi, so se pričeli zvijati, kaj bi mu odgovorili, da bi prišli do odgovora na svoje vprašanje, in so se naposled odločili, da ne odgovoré nič. Bolje nič, kakor da jih ujame v precep vpričo njihovih naivnih vernikov, dolgouhих naročnikov njihovih listov, zapriseženih pristašev njihove verskopolijske strahovlade. Od kod imaš oblast, je zanje najvažnejše vprašanje, zakaj Mesija mora priti, in potem, od kod bo imel oblast, ga bodo spoznali. Vendar, ko se pokaže nevarnost, da se urežejo na lastnem nožu, jim ni več do vprašanja. Stvar vsega Judovstva je samo tako dolgo važna, dokler so gospodje profesorji in advokati in notarji »svetih izročil«, »javne morale« in vseh drugih kug na varnem.

Ali na cvetno nedeljo, tisto blagoslovljeno, čisto, rosno, dehteče jutro, ko se je ves svet zgrnil okrog njega, in ko se je procesija ozdravljenih šepavcev, očiščenih gobavcev, rešenih obsedencev, ko se je procesija teh pogoščenih siromakov, počesčenih ponižancev in potolaženih razžaljencev, ko se je procesija vseh tistih, ki v solzah jedo svoj kruh, ki se jim v molitev meša kletev, ki jim je najsvetejše oskrunjeno, ker gospodar tega sveta pač ne vklepa v sužnost samo njihovih teles, rok in nog, ampak ima v zakupu tudi njihove glave in njihova srca — ko se je tedaj ta zagorela in zaprašena množica približala Jeruzalemu in so odmevale ulice: »Hozana sinu Davidovemu, blagoslovljen, ki prihaja v imenu Gospodovem!« — mu je nekoliko farizejev iz množice reklo: »Učenik, posvari svoje učence!«

Mi smo namreč dostojni ljudje. Ljubimo red in snago, zlasti tisti vrstni red, ki ga narekujejo zasluge, in zlasti tisto snago, ki se ji tudi drugače pravi: distanca. Smo za to, da se ljudstvo, to preprosto in dobro ljudstvo, nakriči in izbrca, in če še pod noč zappleše, kaj nam mar. Smo za to, zakaj bi ne bili, samo: tiho, tiše, smo mi tudi še tu! Je namreč neka mera, od vekomaj izmerjena, zapisana in potrjena, da preglasno priznanje ruši ravnotežje družabnih sil in kreposti, da resnica neovita, nezakrinkana, gola, samo bode v oči, mesto da blaži srce in plemeniti čustva. Namreč, če bi se ta množica, navdušena, kakor je, mogla spraviti na našo cesto, da bi kričala za nas, za nas razgrinjala svoja oblačila na pot in stlala veje, bi še nekako šlo. Zatisnili bi oči in zamašili ušesa,

naj bo, naj se navriska in izživlja; resničnim zaslugam priznanja ni nikoli dovolj. Toda tako —? Ali ne vidiš, kako se tisti tam para od navdušenja, da ni ne lepo za oči, ne blago za uho! Takega bi mi potrebovali, sto takih, res je, vendar je neestetično; ruši ugled mesta pred tujci, naroda pred svetom, in kaj bo rekla zgodovina?

Jezus se je ustavil. Srce mu je kipelo, mišice na rokah in nogah so mu trepetale. Zahotelo se mu je, da bi zagrabil skalo, cent težko, jo zavihtel in treščil v steno... Ali res sovražim? Oče nebeški, ne daj, da sovražim! Zadrži sovraštvo zase, ti maščuj; meni pa prepusti ljubezen in odpuščanje! Nisi me poslal, da svet sodim, ampak da ga rešim. Tudi oni so ustvarjeni po tvoji podobi, glej!

Hitel je dalje, pa vse prepočasi se mu je odmikala pot. Kakor po globokih, vlažnih sencah je brodil po žalostnih mislih — tam pa mora biti svetlo. Tam ga čaka Oče, in njemu bo vse povedal. Toda kje je še Getsemani!

Medtem se je na levi zablestela krivulja mesta; v smelem loku se je jata belih ptic spustila na eno samo točko, in bile so hiše in hišice, predmestje pri predmestju. In nov val žalosti mu je zalil dušo, žalosti, bridkejšje od prve.

To je torej tisto mesto, kjer je njegova ljubezen beračila od vrat do vrat, od kljuke do kljuke kateri ljubi dan in katero pozno noč! Ni ga bilo sram, če ni bil opravljen za v mesto, če mu je od nog kapalo blato vasi in zaselij, brezskrbno v blato pogreznjenih. Njegovih postaj je več, nego jih more obhoditi en sam popotni človek, in tudi take so vmes, ki zanje ne ve nihče, vendar mu srce venomer trka le na ena vrata. Jeruzalem, Jeruzalem... Ozri se nazaj v globino let in povej, kdaj te nisem klical? Najboljše besede niso bile dobre dovolj, če so bile tebi namenjene. Po svojih glasnikih sem te opominjal, po svojih pastirjih in kraljih vladal, po svojih pevcih opeval. In ti? Kaj se skrivaš pred mojimi očmi, kaj odteguješ srce srcu, ki ne bo nehalo biti, dokler te ne preprosi. Berač stoji pred vrati tvojimi zlatimi, ki si je bil prihranil glad vsega svojega življenja, vso žejo svojih dni, da ju ti utešiš. Zdaj je tu, in kako ga sprejemaš?

Jeruzalem, Jeruzalem... Tu so moje dlani, tu so moje noge; prebodene bodo, preden se ti zbudiš iz opojnega sna. Ali misliš prespati ta moj dan? Mar se misliš prebuditi šele, ko bo že »gnusoba razdejanja na svetem kraju«? Ko bo stiska in tesnoba, »kakršne ni bilo od začetka sveta do zdaj in je tudi več ne bo«? Ali se boš v krivega Kristusa zagledala, hčerka sionska prelestna? Iz njegovih oči pila milosti, z njegovimi besedami napajala žalostna usta? Ali si tudi moje glave želiš na pladnju kakor glave Janeza, poslednjega preroka puščave? Stisni mi srce in videla boš, da ti bodo iz njega med prsti pripolzeli sami biseri, same kroglice iz jaspira, sama sladka srčna rosa za hladilo tvoji ljubezni. Hranim jih zate — komu bi jih drugemu dal?

Jeruzalem, Jeruzalem... Konji apokalipse so osedlani, jezdec pripravljeni. »Tvoje grozdje bo obrano in vrženo v veliko tlačilnico božje

jeze; in tlačili bodo v tlačilnici zunaj mesta in kri bo tekla iz tlačilnice do konjskih uzd tisoč šest sto tečajev daleč.« »Ženska, pijana od krvi svetih in od krvi pričevalcev Jezusovih« — mar si to ti? Da bi ne bila! Glej, ženin se pripravlja, da pride in obišče svoje. K tebi se je namenil prvi. Svatba Jagnetova se ne more pričeti brez tebe, ne brez tebe veselje »odkupljenih izmed ljudi«. Harpe strunarjev ne bodo zabrenkale, molčala bo nova pesem, tista, ki jo pojo neomadeževani, dokler se ne dvigneš ti, prva nevesta moja, in mi ne pohitiš naproti.

Jezus se je spotaknil in je z razširjenimi rokami priletel med črno trnje, ki je štrlelo iz mraku. Slastno se mu je zarilo v meso. Oče nebeški, srdiš se... Srce si mi privil na véliko ljubezen, in zdaj me mečeš med trnje. Uglasil si mi visoko pesem, in zdaj si mašiš ušesa. Se mar spozabljam? Pitam pse s svetim, mečem svinjam bisere? Daj mi moči, daj mi moči! Ne daj, da hodijo po meni tisti, ki jih na srcu nosim, ne daj, da me udari s slepoto lastno srce. Nisem zaslužil tega...

Izdrl je trn za trnom počasi in drhtivo, kakor bi snemal dragocen in ljub mu nakit. Rane si je pomazal s slino in z roso, sédel je skoraj nevede na prag ob poti, čisto blizu trnovega grma, in je čakal, da se kdo odzove klicu srca, žalostnega v samoti...

Tedaj se je v trnovem grmu zganilo, globoka senca se je nagnila v mrak kakor glava človeka, ki se poslavlja. Jezusu je vztrepetala duša od ustnic do koncev prstov, tako bridek, tako tesnoben je bil ta spomin.

Ali se je zgodilo lani, pred tisoč leti ali včeraj — mladenič, duša moje duše, ki si me našel devet gorá in devet dolin daleč, saj si se v sanjah napotil k meni že tedaj, ko sva se bila pred vekovi prvič ugledala — mladenič čistega srca, neoskrunjenih misli, po plemeniti hoji te spoznavam, po visokem temenu. Prav na to goro si me prišel iskat nocoj? Bogati mladenič, večnosti žejen, mene žejen, pij! Toda napoj, ki ti ga nastavljam na usta — to še nisem jaz. Moj pravi napoj je tam zadaj. Okusil ga boš, ki sem te odbral, ko si bil še nespočet, ki sem ti s poljubom zaznamoval čelo, ko me še nisi poznal, ki sem te ljubil skozi žalost in veselje teh mojih žalostnih dni, veselih malo... Ne boj se me, nisem rabelj duš, ki po meni hrepene. »Nisem še nalomljenega trsta prelomil, ne tlečega stenja ugasil.« Kaj naj dobrega storiš, da prejmeš večno življenje? Spolnjuh zapoved, to veš. Česa ti je še treba, če hočeš postati popoln, meni podoben? Prebogati si — in tam so moji reveži. Daj jim, kar imaš, in ves bom tvoj...

Nisi slišal, razumel nisi? — Molčiš? — Ne poznaš me več? — Odhajaš? — Senca za njim je čedalje ožja... Srce prazno, tuli, lovi...! Vse prazno...

Oprijel se je ograje getsemanskega vrta in se je ozrl po učencih. Bili so že tu, mokri od rose kakor on, kakor on zasopli od nagle hoje. Nobeden ga ni vprašal, zakaj tako drvi. Osmerim je odkazal mesto tik za ograjo, druge tri pa je hlastno potegnil s seboj po vzpetini. Našel jim je primeren kraj: »Ostanite tu in čujte z menoj,« sam pa je šel še malo dalje, toliko, da bi ga ne videli, ne slišali...

Juda Iškarijot

Ne jemljite si v svoje pasove ne zlata, ne srebra, ne bakra... Zakaj delavec je vreden svoje hrane.«

In če je ne dobi? In če mu je ne dajo, temveč ga sunejo čez prag — ná svoj nauk pa pojdi? — Ali naj krade?

»Poglejte ptice pod nebom: ne sejejo in ne žanjejo in ne spravljajo v žitnice... Poglejte lilije na polju: ne trudijo se in ne predejo...«

Že prav, toda od nekod se vse to vendar jemlje! Saj ne hodimo nagi med ljudmi! Jaz, recimo, sem tale ogrtač pošteno kupil in pošteno plačal ciganu, ki ga je tudi pošteno plačal tam, kjer ga je vzela... Besede so lepe kakor lilije, žvrgolijo kakor ptice — ampak kje je trda stvarnost? Gospod, mar bi nam pokazal na lastni koži, kako se živi od petja ptic in od vonja lilij takole štirinajst dni, dan za dnem na vedno isti cesti...

»Ne nabirajte si zakladov na zemlji, kjer jih uničujeta molj in rja... nabirajte si marveč zaklade v nebesih... kjer tatje ne kopljejo in ne kradejo. Kjer je namreč tvoj zaklad, tam bo tudi tvoje srce.«

Lazar iz Betanije pa si jih je lahko? In Nikodem, ki te ponoči obiskuje, ker podnevi straži svojo bogatijo, si jih je lahko? In Zahej, ki te ž njim veže debelo prijateljstvo in ki si je prigoljufal, kar ima — si jih je lahko? Gospod, od česa pa živiš ti, če te smem vprašati? Od česa bi živel ti, če bi te ne spremljale žene in bi ti ne dajale od zakladov, ki so si jih nabrale kakor Zahej in Nikodem in Lazar in vsa ostala svojati, ki se ti tako žarko klanja, seveda samo iz daljave? Tu naj poizkusijo, na tej trdi cesti... Ne bodo se klanjali dolgo.

»Nihče ne more služiti dvema gospodoma... Ne morete služiti Bogu in mamonu.«

Če bi mogel, bi služil obema. Še bolje bi bilo, če bi lahko obema ukazoval. — Priplazi se ob plotu revež, ki mu glad tako rekoč zaudarja že iz ust. Iztegne roko kakor ptičjo nogo in te prosi vbogajme. V tvojem imenu, Učenik, me prosi vbogajme. Kaj naj mu dam? Dober nauk?

»Kar ste storili kateremu teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili.«

Imenitno, samo: s čim?

»Kdor pa pohujša katerega teh malih, zanj bi bilo bolje, da mu obesijo mlinski kamen na vrat in ga potopé v globočino morja.«

Tako je. Da se ognem pohujšanju, kamnu in morju — se bom moral poslej ogibati tudi revežem. Po takih potih bom moral hoditi, po takih pašnikih se bom moral pasti, kjer se pasejo samo bogataši.

»Nič ni skritega, kar se ne bi razodelo, in nič ni tajnega, kar se ne bi zvedelo.«

Saj! Še bogatejše bom pohujšal, ko bodo zavohali, kaj me je prineslo v njihovo družbo... Tako se konča ta tvoja kita tam, kjer si jo pričel plesti. Ali ne vidiš sam, da je vse to učenje samo sijajen obod, na sredi pa je velika luknja? — To mi je tisti tvoj »krivični oskrbnik« ali, kakor ga imenuješ, drugačen mož. »Koliko si dolžan svojemu gospodu?« ‚Sto mer olja.‘ ‚Vzemi svoje pismo, sédi in zapiši: petdeset.‘ ‚Koliko si pa ti

dolžan? 'Sto mer žita.' 'Vzemi svoje pismo in zapiši: osemdeset.' In gospod je pohvalil krivičnega oskrbnika,« pa tudi ti, Učenik, si ga pohvalil. Tako storite tudi vi: »pridobite si prijateljev s krivičnim mamonom, da vas, ko obnemorete, sprejmejo v večna bivališča.«

Pridobite si prijateljev, če že sedite za obloženo mizo, ker vas je Bog tja posadil, in ne tirajte jih čez prag! Mar ti je bilo treba, neumni bogatin, da pustiš ubogega Lazarja ležati pri vratih, polnega uljes, in da mu ne privoščiš drobtin, ki padajo s tvoje mize? Psi so prihajali in mu lizali rane, ti pa si se oblačil v škrlat in tančice, mastil se in gostil, dokler ti ni smrt zabrenkala nauka: Lazar v Abrahamovem naročju, ti pa v plamenih podzemlja, ki ti sušé jezik! In moleduješ za kapljico vode onega istega nebogljenca in negodnika, ki bi mu bil lahko odmaknil čašo vina!

Zakaj pomnite, ki modro gospodarite s svojim imetjem, stiskate mešič, kadar dajete, in ga široko odpirate, kadar jemljete: »Kdor ima, se mu bo še dalo, tistemu pa, ki nima, bo vzeto še to, kar ima.« Tako uči prilika o desetih minah. Kdor ima ušesa za poslušanje, naj poslušaj!

In še to: »Laže je iti velblodu skozi šivankino uho, kakor bogatinu priti v božje kraljestvo,« vendar — »pri Bogu je vse mogoče.«

Pri Bogu je mogoče tudi to, da skrušena žena vzame funt dragocenega olja od pristne narde — tri sto denarjev! — in ga meni nič tebi nič izlije na noge Učeničeve, da se vsa hiša napolni z vonjem od olja. In ko ugovarjaš: »Čemu ta potrata? Olje bi se bilo moglo drago prodati in razdati ubogim,« čuješ odgovor: »To je storila za moj pogreb,« in — »uboge imate vedno med seboj, mene pa nimate vedno.«

Res je, ne bo ga vedno. Lahko mu je odmerjeno tudi še prav malo časa. Le nekaj pedi — in sinedrij bo sit. Obsojen je tako že. Stikajo za njim tako že. Ali naj se ponudim? Za vrečico srebrnikov ponudim? Poljubim ga v znamenje, da je on — da bo vse kakor med prijatelji: Pozdravljen Učenik?

Grob

Brkat, brezzob dedec je čepel pred ognjem, ki si ga je bil zanetil, da pogreje večerjo. Tiščal je ponev med ogorke in nenehoma stresal z glavo, kakor bi podil muhe. Čudne misli so mu rojile po glavi to noč, in prav to noč je moral na stražo pred ta grob.

»Kaj pa ti — ali se ga bojiš?«

Vprašalec je stal razkoračen onstran ognja, z rokami v žepih, s kratko pipo med zobmi. Ni mu bilo še štirideset.

»Če se ga, ali če se ga ne, toliko ti povem, da mu zdrobim glavo, ki bi se teh pečatov samo pritaknil. Nikar, ker je zaukazano, ampak ker mu jo hočem zdrobiti, butico, tistemu...«

Mladi mož se je veselo zasmel.

»Pa prav zato so te poslali, pa prav zato so te postavili. Zavoljo skale pa si ne beli glave, jo bo že kdo sunil, s prstom jo bo porinil stran... in potem se zmenita, čigav je, tvoj ali njegov... Moja misel

je namreč taka, da brez pijače ne bom stražil mrtvaka, pa če je še tako polomljen. Nisem še čul pri njih suh in ne bom...«

Starec se je zazibal v bokih, kakor da mu okostnjak ni več docela varen, zategnil je po starčevsko: »ajajaj...« in je iz nekakega svežnja potegnil steklenko zelene pijače.

Mlademu so se zaiskrile oči.

»Brž zagrizi v tisto svojo podganjino in potem se bova oba odžejala. Je že tako: imam, kar imaš, imaš, kar imam — med vojaki.«

Starec se je škripaje v zglobeh zložil poleg cule na tla, ukleščil ponev med kolena in jel s prsti in zobmi žvečiti kocko za kocko čisto črnega mesa. Slinil se je obilo in nisi ga smel motiti pri tem opravilu. Ko se je odteščal, je porinil ponev v culo, obrisal usta z roko od komolcev do palca in se ozrl po steklenki.

Zelena tekočina se je nagnila iz steklenkega vratu v zgrbljena usta, šinila od tod pod gubatim grebenom grla vse do tja, kamor se ni več videlo... Še preden je mladi segel po steklenki, mu jo je starec že pomolil.

»Tàk, izkazalo se bo, kdo je imel prav, oni ali on; naj se le izkaže, kaj mi mar, ampak izkazati se mora.«

»Kaj se bo izkazalo?«

Stari je položil kazalec na kazalec, da bi natanko razložil, kako je s stvarjo.

»Resnica se bo izkazala... Ali veš, kaj je resnica? Resnica je samo ena, ena samcata. Preklicana stvar...«

Mladi se je zarežal na vsa usta, na vseh svojih dva in trideset belih zob.

»Bojiš se ga, saj pravim, da se ga bojiš. Gledam te, kako onegaviš okrog ognja, in ves čas se mi zdi, da ti klecajo kolena. Odkošljam se, pa si po tleh!«

»Bojim? Bojim? Jaz... da se ga bojim? — Čuj, velike stvari ti je storil ta prerok, ne pomnim jih vseh in druga je večja od druge. Sinu vdove iz Naima sem poznal — kakor tebe. Še ko je bil jeder. Potem ga je izvotlilo in skozi nosnice mu je pihnila duša, kakor bi pihnilo meni in tebi. Stara je brizgnila v javk — edinec ji je bil — in tako je to tam pelo okrog vogalov njene hiše, zavijalo in tulilo kakor burja tri dni in dve noči... In danes je zdrav. Hodi! Já! Pije! Smeje se... Sonce božje, pa se ti postavi pred pogrebce: Stojte! Kaj nosite, telebani? Saj ni mrtvo, živo je, pogledjte vendar, da je živo...«

Stari se je bil vnel in kar samo se mu je smejalo skozi solze.

Mladi se ni več smejal. Malo je pomislil, potem pa je povzel bistro in točno, kakor bi računil.

»Prvič, kdaj pa je človek prav za prav mrtev? Tega nihče ne ve...«

Stari je pogledal z odprtimi usti; skremžila so se mu v dušljiv smeh, visoko je privzdignil noge in se s steklenko tolkel po kolenu.

»Kako si rekel...? Da ne vemo, kdaj je kdo mrtev...? Daj, daj, reci še enkrat... meni smeh dobro dé...«

»Stisne te krč, srce ti prestane biti, sape ni več niti za svileno nit... in tako ležiš in čakaš, da te odneso. Se je že zgodilo, da se je ták prihuljenec šele na pokopališču spomnil, da je doma bolje, in da jo je vpricho vseh popihal nazaj... In drugič, so prijemi in besede, razumi, pri-je-mi in be-se-de, nekaka čarovnija, ki napravi, da se dvigne tudi resnično mrtvi. Kakor kača te piči ták čarodej s svojim pogledom, in moraš vstati, pa če bi bil že leto dni zamrtvačen... Da je bil tale ták čarodej, takšen mag — kdo pa ve, od kod se je vzel in počemu je šaril po deželi — recimo, da je bil... da je bil, za kar se je delal, da je umel, s čimer se je ustil pred babami in dečadjo. Zakaj pa si ni pomagal sam, ko je toliko drugim pomagal? Še zdajle bi bil živ in zdrav in smejal bi se lahko vsem Poncijem Pilatom in Kajfom in Anom in še meni in tebi, ki se tu valjava brez koristi in potrebe... za plačo, da je sramota, mesto da sva zlezla vsak tja, kamor spadava...«

Tudi stari se ni več smejal. Nagnil se je k mlademu in mu spustil vso svojo »žgano« sapo v lice.

»Zakaj ne? Zakaj si ni pomagal! Ker ni hotel. Ker je bil vsega sit. Ker se je uštel, v tem ljudstvu uštel; ker je prišel na narobe svet, ki mu nima dati, česar je iskal; ker je bil boljši človek, kakor smo mi, dà, boljši človek je bil...«

Čepel je pri žerjavici že nekaj časa tretji vojak, pa ga nista bila zapazila. To je bil mladenič kodravih las, s puhom prvih brkov na ustnici, ves zasanjan v svojo mlado moč in še nedotaknjeno lepoto. Svojega druga je bil pustil pri grobu, pretiho, presamotno mu je bilo tam. Počepnil je k pepelu, da bi mu izpihal iskrico, pa je ni bilo več.

»Aha, je že vstal, lahko gremo domov...«

»Kdo je vstal?«

»Oni tam, tisti tvoj učenik in maziljenec; Mesija mu tudi pravijo.«
Mladenič se je prečudil.

»Nisem bil njegov učenec, tudi Mesija mi ni bil. Vstal pa je zares, in sicer preden je legel. Živí, ni mrtev...«

Starec in mladi mož sta se spogledala; zvenelo jima je po smehu še iz lastnega razgovora.

»Živ — živ,« se je pošalil starec, mladi mož pa je modrijanil: »Kaj pa veš, kaj se godi s človekom, kadar se iztegne. Tudi če zopet vstaneš, veš povedati toliko kot nič.«

»Ne, ni umrl. Živí.«

In mladenič se je skrivnostno nasmehnil.

»Ni tega osem dni, ko sva se potikala po teh vrtovih, Naomi in jaz, in na vso moč sva bila žalostna. Še jokati ni mogla Naomi, srna moja štirinajstletna. Pobegla je od doma, da se sestaneva zadnjikrat. Dà, zadnjikrat, tako sva računila. Njeni starši ji branijo, moji mi ne dajo — ali naj se oženim v ptičje gnezdo? Bi, ko bi ne bilo zime. In Naomi ima tako tanke bele roke, tako vitek, slonokoščen vrat, da je bila najina žalost ponoči še bolj žalostna. Ustavila sva se v senci ciprese, mesečina je trepetala na travo, in Naomi je pobesila svoje dolge trepalnice za slovo. Bilo je slovo brez besed, trenutek, ko se srce obrne od bolečine...«

Tedaj se je pojavil med drevjem on; spoznal sem ga po nagli hoji, po hitrem vihravem koraku, ki ga nima nihče razen njega. Mimo naju je šel, pogledal naju je in dvignil roko...

In takrat sem rekel, da sva svoja, svoja tudi brez njenih in mojih starih, da nama nihče na svetu ne more braniti, da se ljubiva.

Dvignil je roko: človek bi mislil, da preti, pa nama je le zvezal srca za večno, blagoslovil dvoje src s svojim belim blagoslovom.

In tako je Naomi zdaj moja. In midva veva, če nihče drug noče vedeti, da tisti, ki je mimo šel, ni umrl, ampak da živi, ker kdo bi sicer njegove posle opravljal po svetu?« —

Suha veja je počila kakor pod korakom, in vsi trije so se ozrli h grobu. Grob pa je tam štrlel v noč, ogromna votlina z ogromno skalo pred vhodom, tih in samotен. Kakor s slepimi očmi je boljčal v mesečino.

Ivan Čampa | Spominčica

Med regradom, marjetkami in travo
si razprostrla sinjkaste blazine
kobuljastih cvetov, ki vso planjavo
oživljajo v pozabljene spomine.

V otožnem času sama si otožna:
prav ti cvelà si, ko samá sedela
sva z ljubljenko na vrtu in pobožna
drug drugemu v obličje si strmela.

Mladična trava je bila ko morje
razkošnih upov, kjer midva veslala
sva v čólniču ljubezni na obzorje
k obali zrelosti, ki je poznala

še nisva. Jablane cvele nad nama
so ko nebeški blagoslov, snežilo
je s češenj, vrt je bil ko pesem sama,
ki sonce ji pridaja poživilo. —

Kako lepo biló je v tistem maju,
ko pasla belo sva mladost, ko teža
poletja padla ni bila na naju
in je bila nedolžnost še vsa sveža!

Zakaj je moralo vse to miniti,
zakaj se nama je zlomilo veslo,
zakaj se moral je čolnič zvrniti
in sem ostal, ko je že njo odneslo?

O davni maji in zeleni gaji!
Zdaj le še sanjam o ljubimki plavi.
Spomini se gneto kot ovce v staji
in pestre misli se porajajo mi v glavi.

Za vsako stvar v življenju je odveza
in vem: tem bolj dehti, čim večja bol je.
In ko se misel še naprej pogreza,
spoznam, da je bilo tako najbolje. —

Spominčica, ko drugo leto v maju
spet bodo popki sinjkasti in rožni
se razcveli ti v ljubkem običaju,
ne bom ihtel po davnosti otožni.

Stanko Bračko | Deklica s sladoledom

Žametno nebo ji na ramena seda
kakor grlica, ki jo polet utruja.
V roki se ji peni kupa sladoleda
in igrivo ga nekómu, ki ga ni, ponuja.

V žarkem juliju so njena mlada leta
se razcvela ji na ustnah kot na rdečem cvetu.
Pesem ji je séstrica in smeh prepleta
njena lica v venec, in v trepetu

sonce ji na sladoled prhuta
kot rumen metulj s poljane.
Njena pota vsa so z igrami posuta
in skrivnosti njene vse so že izdane.

Jože Krivec | Viničarjeva selitev

Mračno in mrtvo jutro se je komaj za spoznanje porodilo. Skozi majhna, z železnimi križi zadelana okna je prihajalo štrcanje dežja. Enakomerno je šumelo po listju dreves in po trsju v gorici pred hišo. Košate rože, cvetoče na oknih, so precejale le malo sivine v nizko viničarijo.

V viničariji je bilo še vse pokojno. Počasi je tiktakala začrnela ura na nagnjeni in obškrampani steni, kakor bi se otepala dolgočasja. Viničar Boštjan Klepač je spal s svojo ženo Marjetko na trdi, s slamo natlačeni postelji ob steni. Med njima je ležal dveletni kodrolasi fantiček Franček.

V zibelki, postavljeni na ilovnata tla sredi hiše, je zajokal z drobnim glasom mali Tunek.

»Pavla! Pavla!« se je zganila Marjetka. »Pavla! Moj Bog, ta otrok, nikoli ne sliši! Največja je, a najbolj zaspana,« je mrmrala sama pri sebi.

»Pavla — — — Pavla — — —«

»Kaj je?« je Pavla zaspano zacmokala in požmurila iz koritu podobnega ležišča na tleh, ki so ga vsako jutro potisnili pod posteljo v kotu, da je bilo čez dan kaj več prostora sredi hiše. Tamkaj sta spali skupaj s sestro Micko.

»Zaziblji malo Tuneka!« je dejala mati.

Kuštrava glava koščene deklice se je dvignila na ležišču. Potisnila je nogo izpod cunj, ki so jo odevale, proti zibelki. Uprla se je in zibelka se je zganila počasi, potem hitreje. Škripaje se je premikala sem in tja, zateglo, počasi, kakor bi to škripanje prihajalo iz starkinih prsi, ki joče nad izgubljeno hčerjo.

Tunek je utihnil. Prijetno guganje in pesem zibelke sta ga najbrž umirila. Pavlo je znova omamil spanec. Nekajkrat je suho zakašljala, nato pa se prekucnila kot snop nazaj na ležišče ter se skrčila pod toplim odevalom.

Spet je hišo preplavila tišina. Mati je zadremala; od peči, kjer sta vsak na svoji klopi spala Boštjanek in Jurček, se je kradlo le pri-tajeno dihanje. Na peči je v podstavljeni krničko kapljala deževnica. S pljuskom so padale od lesenega stropa kaplje druga za drugo na gladino skoraj že polne posode in se tamkaj razletele, razpršile in prasnile čez njen rob. Čudno, da jim danes ne kaplja še na posteljo, ko je vendar včasih kot povodenj lilo nanjo.

V kurniku nad svinjakom je pel v rdeči, kovinastobleščeči obleki kokot, v hlevu je mukal teliček, gospodova krava je že vstala in gledala ob praznih jasliah proti vratom, čakajoč, da bi se skoraj Marjetka z dojačo v roki pridevala in ji izpraznila polno vime. A v hiši je bilo še vedno tiho, ura je sekala sekunde v mračno jutro in kaplje deževnice so neprestano padale s pljuskom in šumom v krničko.

Čemu neki bi se danes dvignila rano kot druge dni? Prijetno je poležati v topli postelji, ko ti zunaj dež poje šumečo pesem in trka

na okno s svojim vlažnim obrazom. Za domače delo bo še ves ljubi dan dovolj časa. Človek je željen tu pa tam malo več počitka, si je mislila Marjetka, ko se je že navsezgodaj zjutraj zbudila in zaslišala dež.

»Tok-tok-tok!« so zašklepetale šipe na oknu.

Marjetka in mož, oba hkrati sta se predramila. Odprla sta oči, vendar molčala. Za trdno še nista bila prepričana, ali je res kdo trkal.

»Tok-tok-tok...!« je zabobnelo močneje na okno. »Še vsi spite ali kaj je z vami?« se je oglasil mogočno gospodov oskrbnik Poteževnik.

»Tako! Že grem!« je odvrnil viničar Boštjan Klepač in že skočil na mrzla ilovnata tla. Skoraj bi bil čofnil Micki na glavo.

»Kaj pa krava v hlevu? Tele že vse jutro muka, a vas ni na spregled!« je brundal Poteževnik. »Razumem, da ne nadojíte dosti, če delate tako z živino!«

Klepač je okorno odpahnil lojpnna vrata, da je noter puhnila vlažna in hladna sapa deževnega avgustovskega jutra.

»Dobro jutro Bog daj!« je Klepač pohlevno pozdravil.

Poteževnikova visoka in močna postava se je zazibala čez lojpnni prag. Usnjena suknja mu je pokrivala telo, ozke hlače so se tik pod kolenom izgubliale v svetlih škornjih, ki so ga delali vsega gosposkega. Na glavi mu je čepel po strani klobuk, za klobukovim trakom šop šojnega perja.

Poteževnik ni odzdravil, našobil je ustnice in se pognal takoj v hišo. Visokonogi pes se je s povešenim repom potegnil za njim.

»Še vsi ležijo!« se je opravičeval Klepač. »Slabo vreme je in smo bolj pozni. Za delo tako danes ne bo!«

»Če kdo hoče, že vedno najde delo pri hiši,« ga je dregnil oskrbnik. Besede so mu mogočno bobnele iz prsi, viničar se je že njegovega glasu bal in se tresel pred njim.

Marjetka se je hitela odevati. Nerodno ji je bilo, da jo je oskrbnik našel še v postelji, ko bi bila res že morala davno podojiti kravo in napoditi otroke na laz po jabolka, ki so čez noč odpadla z drevja. Res, da je ob lepih dneh vedno zgodaj vstajala, a takrat njega ni bilo k hiši, da bi jo bil videl pri delu in pohvalil njeno marljivost.

»Še vsi spijo?« je zategnil oskrbnik in pomignil na otroke. Zapičil je pogled v Pavlo in Micko na nizkem ležišču, prebadal s sršečimi očmi izpita lica, potem pa se obrnil proti Boštjaneku in Jurčku pri peči.

»Naslonite se malo, da nam ne boste odnesli spanja!« je dejala Marjetka v zadregi.

Zamahnil je z roko, jezen pogled je sršel iz njegovih oči. Postavil se je oblastno sredi koče, pes je ovohaval dekletci na ležišču. Stegnil je vrat in obliznil z dolgim jezikom Micko po licu.

»Daj gospodu stol!« je Marjetka opomnila moža.

»Naj sedejo!« je ta primaknil stol, s katerega je pograbil kup obleke, ki so jo zvečer nametali nanj otroci. Z roko je podrsal sem ter tja, da je otrl z njega prah.

»Joj! Mama, glejte ga!« je zajavkala Micka in se otepala mokrega pasjega gobca, ki jo je fleckal.

»Da te ne bo požrl!« se je namrgodil oskrbnik. »Fuj, Dingo!« mu je nato zaklical in pes se je odmaknil, skočil k njegovim nogam ter ga zvesto gledal.

Viničar je strmel pri peči. Še besede si ni upal pripomniti. Fantka sta se pokrila čez glavo.

»Pokrivata se, ker ju je sram!« je začel naposled Poteževnik. »Nisem vedel, da vaši otroci kradejo kot srake!« se je zaničljivo nasmehnil in metal oči proti Marjetki.

Njo je ta pogled rezal do srca. Prebledela je, telo ji je drhtelo kot šiba na vodi.

»Vaši otroci kradejo,« ji je pelo v ušesih, v srcu, v možganih. Povsod je čutila te strašne besede, ki so jo zbadale, njihov zaničljiv nasmeh se je rezal iz vsakega kota, kamor je vrgla nemirne oči. »Vaši otroci kradejo kot srake! Kradejo — — — kradejo — — —«

»Moj Bog! Kaj so pa ukradli?« je zastokala šepetaje. Krčevito je zgrabila za odevalo in si ga potegnila do vratu.

»Že dalj časa kradejo!« je siknil oskrbnik skozi zobe. »Šele zdaj sem jim prišel na sled. Grozdje kradejo. Komaj je začelo malo črneti, že sem opazil osmukane grozde. Vsako količkaj modrikasto jagodo so obrali. Dolgo nisem vedel, kdo neki naj bi to delal. Mislil sem, da so ptiči tako požrešni. Včeraj pa sem jih le dobil doli v grabici. Sedeli so in se mastili — — —!«

»Kateri pa je bil?« je vprašal oče.

»Vsi menda že ne!« se je mati brž oglasila.

»Cela kopica! Ves kup, ki ga premorete! Štel jih nisem na prste. Boštjaneka in Micko sem najbolje videl, ker sta hotela bežati, ko sta me opazila. Manjši pa so me prepozno zapazili.«

»Vedno jim bičam, da morajo biti pridni doma, a me te zlodjeve grinte ne ubogajo!«

»Jaz bi jim ušesa populil!« se je hudoval oskrbnik. Razvnel se je in podpihoval viničarja. »To vendar ne gre! Če že tako majhni kradejo, kaj bodo šele počeli, ko odrastejo. V cele razbojnice bodo zrasli! Saj je vendar greh, jemati tujo stvar. Večja dva bi to že morala vedeti, ker hodita v šolo. Kaj ju tam nič tega ne učijo?«

»Boštjanek! Pavla!« je ostro poklical viničar. »Pavla!«

Trepetaje sta se otroka dvignila. Pavla je zazijala v oskrbnikov razpotegnjeni obraz pred seboj, v njegove divje izbuljene oči in se tresla. Boštjanek se je skrčil in potegnil še bolj v kot.

»Kaj sta delala včeraj?« je padlo vprašanje kakor ledena vrv po golem telesu.

»Kaj? Nič!« je Boštjanek izdaval.

»Še lagati zna!« je bleknil oskrbnik in zažugal s pestjo. »Fant, Boga hvali, da ti nisem jaz oče, ker bi ti za vsako laž in tatvino pretresel glavo!«

Boštjana Klepača so te besede dvignile. Zavrela je v njem jeza, ker je moral poslušati za otroki, kakor jim res ne bi bil nikoli nobenega lepega nauka položil na srce. Da bi se pokazal odločnega in strogega,

je potegnil izza nizkega črnega trama, ki je prečkal strop po dolgem, košato brezovko in jo krepko stisnil v pest.

»Lagal boš? Lagal?« Čof-čof! Padlo je čez glavo, čeprav se je fant zvil v klobčič ter se stiskal v kot. Sunkovito je zastokal in si pokrill obraz z dlanmi. Čof-čof-čof — je pela košata brezovka.

»Boš še lagal? Boš še?« je kričal viničar. »Kaj ste delali včeraj? Kje ste bili?«

»V gorici — — —« je ihtel Boštjanek in se zvijal pod udarci. Po glavi je padlo, ker je ostali del telesa stiskal v kot pod cunje.

»Kje ste bili?« se je obrnil nato viničar proti Pavli in Micki. Potegnil je vsako nekajkrat čez hrbet, da sta s tenkimi glasovi zacvilili. »Kje ste bili, sem vprašal,« je buljil v njiju.

Pes se je potegnil s povešeno glavo in repom pod klop in opazoval iz teme. Tu pa tam se je obliznil okrog gobca.

»V grabici smo sedeli!« je zastokala Pavla.

»Pa grozdje ste kradli, ne?« je zapičil še bolj divji pogled v njo.

»Ja-aaaa!« je zatulila pod ostrimi bolečinami in se vlekla pod cunje.

»Vam bom že pomagal! Tako me ubogate?«

Vse vprek je padala brezovka in se ni menila za obraze, ne za roke, ne za noge. Strgal je cunje z njiju ter ju mlatil po skoraj golih telesih; le tenka srajčka ju je odevala. Brezovka je divje pela zdaj nad tem zdaj nad onim: padala po dekletcih in fantkih pri peči.

Pes pod klopjo je nenadoma zalajal, ko je švignila brezovka tik pred njegovim gobcem. Tedaj je Boštjan Klepač bliskovito odskočil in padla mu je brezovka iz rok. Prestrašil se je, da ga je streslo.

V zibelki je zajokal Tunek. Marjetka, ki je odrevenela vse to opazovala, je stegnila roke proti njemu.

»Daj mi ga, Pavla!« je zašepetala.

Pavla je kot vevecica skočila k zibelki in iztrgala iz nje jokajočega Tuneka ter skočila z njim vred na posteljo k materi. Dve brazdi svetlih solz sta se ji risali čez obraz. Vztrepetavalo ji je drobno in suho telesce, se krčilo in stiskalo k materi. Frančeka je mati potegnila k sebi in ga ovila v odejo, da bi ga obvarovala očetove šibe in da je naredila poleg njega še prostor za Tuneka.

»Bomo odslužili ali plačali, kolikor so napravili škode!« je zjecljala Marjetka oskrbniku, da bi ga pomirila.

»Kaj plačali? Za to se nihče ne meni! Gre za to, da so se že navadili krasti. Človek jih le tu pa tam izsledi; kaj pa poleg tega še napravijo, česar ne bo nihče zvedel, je druga stvar. Eh, otroci so pač izguba. Kakor kure, povsod le na škodo! Nič ne počaka varno pred njimi, nikoli in nikjer ni miru.«

»Bodo že zdaj bolj pridni. Kajne? Obljubite gospodu, da boste pridni!« je ukazala otrokom in v strahu čakala, kak obraz bo napravil oskrbnik.

S sklonjenimi glavami so prikimavali. Solzne oči so skrivali na prsi.

»Glasno povejte, da vas bodo gospod slišali! Saj imate jezike!« je ukazovala znova.

»Oblju-u-u-bi-mo!« so zateglo vlekli. Drug za drugim: Pavla, Micka, Boštjanek, Jurček... le Franček, v odejo zamotan, je bil še premajhen, da bi bil razumel, zakaj je pri vsem tem šlo. In mali Tunek ob materinih prsah je vedel le še jokati; še smeh se je redkokdaj porodil na njegovem licu.

Oskrbnik Poteževnik se je prestopil.

»Zato sem prišel, da vam povem, kar so mi ukazali gospod. V jeseni se boste morali odseliti!«

Kakor kladivo so padle te besede po glavi Marjetke in Boštjana. Nenadoma so se porodile na ustih rejenega in dobro preskrbljenega oskrbnika, kakor bi bile padle z jasnega neba.

»Gospod oskrbnik! Gospod!« je pristopil viničar.

»Odseliti! Še to jesen, tako so rekli gospod!« je brž pritrdil Poteževnik.

»Imejte malo usmiljenja, povrnili bomo škodo. Nikamor nimamo iti,« je prosil Boštjan Klepač.

»Tako so sklenili gospod in jaz sem izvršil le njihov ukaz.«

»Pa poprosim pri gospodu. Mogoče se bodo vendarle omehčali. Pod milo nebo pač ne morem iti z otroki. Gospod...«

»Zaman bo vse moledovanje. Rekli so, da ni treba hoditi k njim, ker tega sklepa ne bodo spremenili!«

»Pa vsaj vi recite kako besedo za nas!« je Marjetka vzdihnila.

Za te vzdihne je bil oskrbnik Poteževnik gluha.

»Greva! Dingo!« je poklical psa in stopil v lojpo. Za besede, ki so ga dohajale, in za poglede, ki so ga prosili, se ni menil.

Na listje trsja in drevja pred viničarijo je trkal dež, šumeče, kakor bi brisal solze potrlih ljudi. Nekaj trenutkov so obstali vsi v koči nemi, kakor bi bili oleseneli, le ura je tekla v deževno jutro naprej.

»Pretepal si jih, kakor bi jih bil namenil pobiti!« se je obregnila Marjetka ob Boštjana.

»Škoda, da jih nisem še bolj! Streho in kruh so nam zapravili!« je ves iz sebe vzkliknil in že hotel znova pobrati brezovko.

»Ne boš jih več! Otroci so več vredni kot tisto zeleno grozdje. Jaz jih ne pustim več pretepati. Za tiste kisle jagode so jih dobili še preveč. Otroci so tudi moji — — —«

Razpela je roki čez nje in jih čuvala. Boštjan je ostrmel; pogled v divjih očeh mu je nekoliko splahnel. Brezovko je spet zataknil na tram pod stropom. Pavla je ječe zakašljala, drugi otroci so sunkoma spustili sapo, ki so jo poprej v strahu zadrževali...

Pavla, Boštjanek, Jurček, Micka!« je zateglo klical viničar Boštjan Klepač otroke. »Halo, skolehajte se brž!«

V oči jih je zaščemela svetloba petrolejke, ki je gorela na mizi. Po koči je bilo še mračno, peč, ki je bila že zakurjena, je dihala toploto. Marjetka je tu pa tam zadela z burklami ob pečnice, da je votlo zabobnelo.

»Le brž se izvlecite!« je ponovil oče.

Pretegnili so se in se začeli oblačiti. Trudne oči so se jim še vedno sklapljale, prsti so bili trdi in okorni.

Na klopi pri peči so stali razni predmeti: stolček, piskri, ceker, marele, krničke, slamnjače, oh, Bog ve, kaj vse so zvelkli semkaj na kup. Vse to je čakalo, da bodo znesli na podstenje in potem naložili na voz.

Z gorečo tresko v roki si je Marjetka prisvetila skozi lojpo v hišo in prinesla veliko skledo koruznih žgancev. Nato je stopila še po pisker kisle repe.

»Jest, otroci! Potem pa se bomo počasi pripravili!« je dejala in stopila k mizi. Pokrižala se je in molila naprej. Franček je še spal na postelji, Tunek v zibelki.

Zašklepetale so žlice po lončeni skledi. Od vseh strani so segali v njo. Otroci še niso pogoltnili prvega žganca, že so jim srepeli pogledi za drugim. Vsak je zajemal tako, da mu je čim več ocvirkov padlo v žlico.

Med zajtrkom pa je medla novembrska svetloba posrkala temo in pokukala tudi v hišo. Upihnilo so luč in oče jo je del za delom razložil po mizi.

Sedaj se je pa začelo...

Pavla je morala vzeti v naročje v kiklo zavitega Frančka. Marjetka je razmetala posteljo, zmetala na kup odeje in druge cunje, Boštjan je znosil končnice, stranjšice in pod pred viničarijo. Dvoje starih že črvivih skrinj je natlačila z vsemi mogočimi stvarmi, da so vrata zaškripala, ko jih je pritiskala k zaporu. Razmajano hrastovo mizo, od katere so štrlele noge daleč po hiši, so komaj stisnili skozi ozke podboje v lojpo. Tam so jo pustili, da so lahko nanjo naložili drobnarijo, ki je jesenska megla ni smela orositi. Klopi so se odmaknile iz kota, poslovile od sten. Pajki so se krčevito branili v svojih raztrganih mrežah pod njimi. Nekateri so se celo zavlekli v drobne špranje med deske in ti se bodo preselili z vso ropotijo vred v novi dom.

Boštjan je snel z žrmelj za vrati težka kamna, ki sta jim mlela za kruh in žgance. S težavo sta jih potem z Marjetko potegnili čez prag, čeprav so jih sneti kamni olajšali. Otroci so pomagali in hodili neprestano za očetom in materjo. Pavla je nosila Frančka v naročju, Tuneka pa so z zibelko vred postavili v lojpo pred kolen, da ga ne bi ropot prehitro zbudil.

Selitev! Kako je ta beseda za viničarja otožna, žalostna. Pavla in Boštjanek, oba se zadnje še komaj spominjata. Majhna sta še bila takrat. Zdaj so bili štiri leta tukaj, štiri dolga leta. Dokaj življenja gre mimo v toliko letih, marsikak obraz se spremeni. Toliko se jih preseli od tukaj tja, drugi od tamkaj sem, mnogo se jih celo odpravi na pot, od koder ni povratka. Taki ne nesejo s seboj ničesar: niti novih stvari, niti stare razklopotane ropotije. Še seliti se jim ni treba samim. Drugi si jih naložijo na ramena in jih ponesejo k fari. A ta selitev, ta ti spijs marsikako kapljo krvi. Skrbi in prečute noči! Človek se seli iz viničarije v viničarijo, z vrha na vrh, trpljenje ga čaka vsepovsod, le redko kje mera veselja. Povsod je prva zahteva: delaj! Delaj od jutra do

večera, da še niti koščka kruha ne utegneš pojesti. Delaj, da ti skoraj telo v zemljo zleze in je tvoj obraz že čisto zrbančen in prsten.

Marjetka se je naslonila na skrinjo. Brisala je žlice, ki so se med tem časom že na pol posušile na topli peči.

»Samo pet smo jih imeli, ko smo se priselili sem. Danes jih je pa sedem in mala Tunekova!« je kazala na šop žlic, ki jih je držala v roki.

»Zdi se mi, da prav to ni gospodu po volji. Tako sta cikala oba: Poteževnik in gospod,« je pripomnil Boštjan.

»Seveda, enega samega bi morala imeti. Enega kot puščavnika. Kdo ti bo potem pomagal kaj pri delu. Vedno boš sam: mlad sam, star sam. Na stare dni se ne boš mogel nadejati od nikoder niti trohice pomoči. Njim je lahko, ki se jim ni treba ubijati z delom. Sile ne bodo nikoli trpeli. Zanje delajo drugi, zato pomoči res mnogo ne potrebujejo. Za žalost in veselje pa imajo dovolj enega ali dva,« je govorila Marjetka.

»Ko sem se prišel pogajat za viničarijo, so me najprej pobarali: koliko delovnih moči imate? Povedal sem, da so otroci še majhni, in so se mi namrgodili. Bog pomagaj! Iz malega zraste velik, sem jim rekel.«

Stopil je na stol in počasi snemal svete podobe s sten. Previdno in božajoče jih je prijemal ter jih podajal Boštjaneku, da jih je nosil v lojpo na mizo.

»Kako so potemnele! Bog ve, kdaj so bile nove. Spominjam se, da so bile v naši hiši vedno take, kot so zdaj. Še ko sem bil majhen, so se mi zdele take.«

Drugo za drugo je Boštjanek nosil v naročju v lojpo. Z drobnimi ročicami se jih je oklepал in vesel je bil, da mu je oče zaupal tak posel. Dotakniti se svetih podob, ki so vsa leta ždele na steni in jih je le oče smel za veliko noč pobožati, ko je brisal prah z njih, se mu je zdelo nekaj imenitnega in važnega. Tudi so se mu zdele v rokah vse večje, širše in višje kakor na steni. Jezusovo obličje je bilo veliko kakor njegov obraz in jabolko v roki celo debelejše kot ona, ki jih je včasih prinesel z laza.

»To pa nesi pazljivo! Bog ne daj, da bi ti padla iz rok!« mu je ukazal, ko mu je izročil nekoliko manjšo, s črnim okvirjem, ki pa je bila precej težka. »Ta je posebno imenitna. Takih sem tod blizu videl le malo. Slika je še starinskega kova, tako mi je razlagala babica, ki mi jo je dala, ko sem bil še majhen. Marija je naslikana kar na steklo, naravnost na steklo od zadaj; to ni papirnata podoba, ki bi bila vložena za steklo. Take so baje imeli svoj čas samo po slovenskih hišah. Meni se je zdela kar imenitna in še danes mi je ljubša kot katera koli druga. Vse bi rajši dal od hiše, te pa ne!« In Boštjan jo je tipaje nesel v lojpo.

»Bogec bo tudi šel z nami. Ubogi Bogec, tako je že razpokan, da bodo skoraj že špranje prav skozi njegovo telo. A je bil kljub temu zadovoljen in tih v kotu. Mogoče bi bil marsikdaj rad spregovoril besedo in stopil med nas. Z vsem potrpi, vse mu je po volji.«

Potegnil je pajčevino in prah z njegovega telesa, rok in nog in ga previdno podal Boštjaneku.

V kotu na polički, od koder je vzel križ, je bil cel kupček prahu. Pograbil ga je in otipal vmes nekaj trdega.

»O! Vidiš, Marjetka! Zdaj sem pa našel. Glej!« je kazal urico, zaradi katere je bil nekoč prepir v hiši. Trdil je, da jo je žena dala otrokom, ki so mu tako zapravili in razkovali drago birmansko darilo. Pretepel je takrat otroke, ker ni nobeden zinil niti besedice o njej. Zdaj se je le spomnil, da jo je sam tu gori skrtil pred otroki.

»Rekla sem ti takrat, da si jo najbrž sam kam vtaknil, a mi nisi verjel. Samo svojo trmo si gnal naprej!« je očitajoče pripomnila Marjetka.

»Saj ni za to nič hudega. Mislil sem pač, da je šla skozi tvoje roke, ko vendar hočeš dati vse otrokom za igračke. No, zdaj jo pa spet imam!«

»Kakor da ne bi jaz vedela, kaj je za igračke in kaj ni!« se je namrdnila.

»Jurček! Sta z Micko že pospravila svoje stvari pod pečjo?« je pobarala Marjetka fantička, ki se je motal okrog nje.

»Ne še!«

»Kaj vendar čakata? Bodo pa ostale vajine stvari tu!« je zagrozila. — »V krničko jih zdevljita!«

Brž je zlezal Jurček skozi nizko odprtino v hiši pod peč, kjer sta imela drobne predmete, s katerimi sta se igrala ob deževnih dneh. Škatlice, koleščki, stekleničice, možicliji iz cunj, lesene posodice, voziček na kolesih, oh, vsa bedna drobnarija namesto dragih igračk, ki jih ima gosposka deca.

»Bomo tudi klopotec vzeli s seboj?« je Boštjanek pobaral očeta.

»Seveda! Si ga že snel?«

»Zdaj ga bom!« je dejal in že stekel v gorico, kjer je stal visok drog z drobnim klopotcem, ki je vse jesenske vetrovne dni in noči tenko regljal kot žabe v sušnih dneh po grabah. Skupaj z očetom sta ga naredila in to svoje največje bogastvo mora vendar vzeti s seboj.

Vsi otroci so se zbrali v gorici okrog klopotčevega droga. Le šestmesečni Tunek je mirno in brezskrbno dihal v zibelki pred komenom.

Marjetka in Boštjan sta znesla vse stvari na podstenje, v lojpo, tudi na travo pred viničarijo, kjer so potem čakale na voznika. Samo še stara špranjasta skrinja, ki je izhajala iz štirih rodov nazaj, z lepo vrezljanimi grozdi in trsovim listjem na pokrovu in spredaj okrog ključavnice, je čakala na svojem prejšnjem mestu.

Stala sta tedaj oba sredi prazne viničarije. Skozi votla in grozno velika okna, vsaj táka so se jima zdaj zdela, ko so sneli z njih cvetoče rože, je zijal dan. Medlo jesensko sonce se je kazalo po goricah čez breg.

»Spet smo srečno prestali v enem domu!« je dejal Boštjan.

»Te selitve! Kako jih je človek hitro sit!« je dodala.

»Komaj tretja je ta. Kaj šele bo, preden prideva do zadnje!«

Umolknila je in si obrisala s predpasnikom čelo. Ogledovala sta se oba po praznih stenah še žeblje, kjer so visele prej podobe, je izdril iz njih. Praznosta vsepovsod, da bi te požrla. Samo bele in nekoliko spraskane stene strmijo, tihe, grozno molčeče. Prej je vsaj ura tiktakala, kaka

muha se je spreletavala s stene na steno, zdaj je vse prazno in prežeče. Glas se je zamolklo odbijal, padal kot strt v prostor in se krhal. Vsaka beseda se je režala s čudnim zvokom, kakor zlodejev je bil njen smeh. Črn debel tram, ki je ležal čez hišo, se je zdel v tej praznini še debelejši, groznejši, temnejši. Na eni strani so bila vanj izrezljana imena vseh mogočih ljudi, ki so pred Boštjanom Klepačem bili v tej viničarji. Kakor spomenik je nosil tram ta imena, ena večja, druga manjša. Nekatere črke so bile okorne in zvite, da jih je človek komaj prebral ali pa jih sploh ni mogel. Spet drug je izdolbel samo začetni črki imena, spet kdo drug, ki gotovo ni vedel še pisati, je pustil le kak znak za seboj: kladivo, škarje, dleto, srp, obroč, voz. Vse mogoče poklice so izdajala ta znamenja. Različno in pestro je bilo življenje v tej koči. Ko bi vedela govoriti, bi lahko marsikaj izdala. Na koncu trama se je proslavil mojster posebne vrste: drobno je izrezljal pri obloženi mizi sedeče svinje, rejene, z obilnimi glavami in tolstimi rilci, stiskajoč kupice vina v parkljih, zadaj pa nekaj suhih in boječih postav.

Boštjanu ni bilo treba te mojstrovine razlagati. Toliko brihtno glavo je nosil, da je razumel, kdo so osebe, utelešene v svinjske podobe, in kdo zgarani in boječi ljudje, ki z lačnimi očmi strmijo na obloženo mizo.

Stopil je na skrinjo pod tram, da se je oglasilo škripanje z nje.

»Ne zlomi je! Čeprav ni dosti vredna, bi je bilo vendar škoda,« ga je opomnila Marjetka. »Prinesem ti stol!«

Z ostrim nožem je dolbel začetne črke: B-M-K. Boštjan-Marjetka-Klepač. Svetle črke so zijale z ocrnelega trama sem po hiši. Ko je dokončal, je rezljal še grozd.

»Mogoče bo kdo čez leta razvozljal te znake. Če bo količkaj brihten, bo lahko pogruntal, da so nas pognali zaradi grozdja iz hiše,« je dejal.

»Kaj hočeš! Delo imamo prosto, ne pa tudi pridelka. Koliko pa je bilo tisto grozdje vredno? Saj ga menda le niso pozobali za cel koš!«

»Seveda ni bilo vredno niti pol dneva dela. Vzrok je le bil, da so nam odpovedali. Če so prav tega iskali, je bilo tudi to dovolj. O, da bi bil vedel za to, bi bil Poteževnika s psom vred vrgel iz hiše, ne da sem se razburjal in vzel brezovko v roko. Bi mu jih bil naluščil, da bi me pomnil vse žive dni. Toda mislil sem na streho, na dom. Zato sem stisnil zobe. Samo streha in kruh sta mi vezala jezik.«

»Bil si prešlevast, zato si je toliko upal!«

»Ali naj bi ga bil šel tepst? Bi nas še prej vrgli na cesto.«

»Ne tepst! Drugače bi se bil lahko pokazal, da si vendarle oče svojih otrok in da jim sam daješ strah, kadar se tebi zdi potrebno!«

Molčal je. Zdelo se mu je, da ima ona res prav in da ni to le gola potuha. V bodoče bo moral biti drugačen.

Proti poldnevu so nalagali ropotijo na dolg lojtrni voz. Mizo, skrinje, posteljne deske, klopi; zmetali so vse na voz.

»Stopil bom po bukvice!« je dejal Boštjan, ko je ostalo le še nekaj drobnarije, ki pa sta jo zmogla voznik in Marjetka sama naložiti.

»Kmalu pridi, da se ne bomo preveč zamudili. Zvečer bo hitro tema,« mu je naročala.

Hrup in širok smeh se je razlegal skozi na pol odprto okno gospodove hiše na breščeku nad viničarijo. Visoke in vitke smreke so na severni strani obdajale sončno belo hišo, ki je kraljevala nad goricami. Prostorna okna z zelenimi naoknicami so zrla ponosno na vinske gorice pod seboj. Iz priprtih kletnih okenc spodaj je puhtel vonj po vinu. Ej, se je spomnil Boštjan, Martinovo bo jutri. Iz mošta postaja vino. Kakšno neki bo letos? Dobro menda že, dobro, ker je bila jesen sončna in suha. Pozno smo brali, da je bilo grozdje sladko in moštnato.

Porinil je težka hrastova vrata in vstopil. Nekje se je zganil zvonec, ki so se ga vrata dotaknila, in je naznanjal njegov prihod. Znašel se je v mračnem prostoru: na levi je počivala velika hrastova stiskalnica, stiskalnik je molel daleč naprej in s sprednjega dela je visela na vitkem in visokem vretenu težka kašta. Dišalo je po tropinah, ki so bile stlačene v širokih brenkah ob steni. Ena, dve, tri, štiri... to bo žganjice, dobre tropinovke, si je mislil Boštjan in požiral sline. Ko so kuhali, se je je dalo kaj srkniti. Letos se bo zalival njegov naslednik z njo. Bog mu jo požegnaj, mu je sam pri sebi želel.

Na desno so vodile lesene in s preprogo pokrite stopnice v gospodovo stanovanje. Številna vrata so strmela s hodnika nanj. Nekje za enimi se je razlegal smeh in veselo kramljanje.

Pod temi stopnicami so bila vrata v klet. Priprta so bila, težka železna ključavnica je visela na kavljju. Nekdo je z vlečočimi in drsajočimi nogami prihajal po njih. Počasi, enakomerno.

Klepač je pozdravil in snel klobuk kakor vedno, ko je prišel v ta hram.

»O-je!« je zatrepetal Poteževnik in prebledel. Z drhtečih rok mu je spolzela trebušasta ročka, hrepnila na kamenitem pragu in se razletela. Zapenilo se je vino in pljusnilo na vse strani: po vratih, po steni, zemlji in oskrbniku po nogah, da je cepetal z njimi, udarjal ob tla in tresal svetle kapljice z njih.

»Zlodja, si me prestrašil! Od kod te je moglo prav zdaj prinesiti!« je zaklel.

»Kaj sem jaz vedel za to! Le pozdravil sem mirno kakor vedno,« se je Klepač opravičeval.

»Da bi te že vrag nekam odnesel! Kaj sploh še hodiš sem? Se še zdaj nisi spravil od tod?« je zapičil rdeče in podplute oči vanj.

Vinski duh se je razlil po prostoru, da je Klepača ščegetalo po grlu. Pogrknil je, oči so strmele v mlako, ki jo je srkala ilovnata zemlja vase. Vzdrاملjen jezik se je obračal na pol suh v ustih. Kako bi ga bilo dobro vsaj kozarček srkniti, si je mislil. Vsaj za poskušnjo, kak je letošnji pridelek.

»Po bukvice sem prišel. Brez njih ne morem od tod!«

»Zlodej te vzemi z bukvicami vred!« je brundal oskrbnik. »Vino in ročko boš plačal!«

»Saj je nisem jaz razbil.«

»Kdo bo pa zdaj kriv? Sem jaz bruhtil kot pes na oglu, da mi je padlo iz rok? Ti si zarenčal kot lev.«

»Gospod, nisem vas hotel strašiti. Nisem vedel, da se sploh prestrašite!«

»Bom pognal psa za tabo. Mogoče se boš tudi ti potem prestrašil!« je zagrozil.

»Gospod! Bukvice bi rad imel! In vsega zaslužka še nisem dobil.«

Brundajoč je stopal Poteževnik po stopnicah navzgor in se oprijemal ograje ob strani. Majala se je pijana in rejena postava... Boštjan pa komaj drsajoč za njim.

»Tu počakaj! Kam lezeš?« ga je nahrulil.

Petje, žvenket in cingljanje kozarcev je prihajalo iz stanovanja. Hripajoči in pijani glasovi so se lomili in krhali, ženska grla so čivkala vmes. Pitje, smeh, petje. Vino, vino...

Klepaču so se zašibila kolena. Omamil ga je vzduh vina, mešajoč se z vonjem zorečih tropin v brenkah. Vse leto je delal za dobro kapljico, od vzhoda do zahoda sonca je bibal okrog trsja. Mogoče mu bodo ponudili kozarec vina pred odhodom. Merico pridelane kapljice, da bi mu poživila moči in omeščala besede. Navsezadnje bi na vse pozabil, na vse, kar mu je zagrenilo kako uro v štirih letih bivanja v viničariji. Človek s srdom v srcu ne sme na pot v novi dom. Pravijo, da nima potem druge sreče.

Stopil je k vinski mlaki pred kletnim pragom in počenil ob njej. Močan vonj sladke pijače mu je udaril v nos in ga opajal z neko prijetnostjo. Prsi, želodec, glava, vse se je nasrkalo tega vzdušja. Zemlja je popila, kar ji je bilo dano, na drugem kraju ga bo spet rodila, si je mislil. Iz zemlje v zemljo.

V vdolbinici na pragu je ždelo nekaj čistih kapljic. Morebiti za dva ali tri naprstnike.

Pomočil je prst vanje in ga slastno obliznil.

»Hm! Sladko pijačo smo pripravili!« je zašepetal. Lice mu je zažarelo, srce kakor da je močnejše zabilo.

Pribrundal je oskrbnik.

»Tu imaš bukvice in pojdi!« je dejal in se prigugal na tretjo stopnico. Klepač je stopil proti njemu navzgor.

»In ono?«

»Katero? Kaj?«

»No, plačilo, ki ga še nisem dobil!«

»Nič nimaš več pri nas!«

»Dni, ko smo bili v stelji, še nisem dobil plačanih.«

»Sva zaračunala z gospodom za grozdje, ki ga je deca pokradla takrat v grabici, in za ročko z vinom.«

Klepač je prebledel. Tako torej! Grozno drago je prišlo zeleno grozdje, ki so ga poskušali otroci; nazobal se ga do sitega tako nobeden ni. In vino, ki ga še pokušal ni. Vino, ki ga je popila zemlja...

»To ni prav! Ne rečem za grozdje, če so ga res zobali. Ampak vino, saj ga nisem popil. Čemu mi ga zaračunavate?«

»Menda ne boste rekli, da sem ga sam rad spustil na tla! Vi ste me prestrašili in zato ste dolžni poravnati škodo. — Uredila sva, vi imate svoje, mi svoje. Zbogom!« se je hotel okreniti.

Klepač je še čakal, tuhtal in se boril.

»Svinje! Krvosesi rejeni!« je vrgel iz sebe. »Svinje pri obloženih mizah, kakršne so izrezane na tramu v viničariji. Take svinje ste vi, ki mislite, da drug nima pravice do življenja! Da bi vam ne teknili moj žulji in kruh, ki bi ga moji otroci morali dobiti!«

Zahlipal in zasopel je, usta so bruhala jezo. Srce se mu je krčilo, pesti stiskale. Pograbil bi bil Poteževnika za vrat in ga zalučal v kamenito kašto. Napel je obraz, se pognal naprej. Dvignil je mišičaste roke proti njemu...

Komaj se je obvladal, da ni kaj takega storil.

»Da ti ne bo moj pes vratu pregriznil! Še malo počakaj!« je zarohnel Poteževnik.

»Tako grem. Od svinj mora človek proč, sicer ga požrejo!« je bruhtil brez premisleka.

Le za trenutek se je še okrenil. Mencal je, beseda mu je zastala.

»Pa niti kapljice pridelka za poskušnjo, preden grem od tod?« je izdaval naposled.

»Gnojnice, če želiš!« je kriknil Poteževnik.

»Naj vsaj še tega enkrat poskusim!« je rekel in stopil proti kletnemu pragu. Sklonil se je in pomočil prst v vdolbinico na pragu ter ga obliznil.

Iz sobe pa je prihajal smeh in hrup. Cingljanje kozarcev, pesem veselih ljudi, vik in krohot.

»Kradel menda le ne boš!« je zakričal oskrbnik in se pognal po stopnicah navzdol. »Še ti kradeš kot otroci! Lahko ste vsi enaki...«

Klepač se je že potegnil k vratom. Še en pogled, in tedaj se je po trdih stopnicah prevrnil pijani oskrbnik, da je votlo hrepnilo. Z glavo navzdol je priletel in se zakotalil do zemlje. A Klepač je bil tedaj že zunaj.

Pod oknom je še pridržal korak. Petje se je mešalo z govorjenjem. Razločiti ni mogel besed, ker so vse vprek lajajoče padale. Ko se je ozrl kvišku, mu je padla na glavo na pol obrana kost. Spreletelo ga je, neskončna žalost je prepregla njegovo izpito obličje. V oči sta se mu prikradli dve solzi. Ali ju je porodila žalost ali razočaranje, to je vedel le Boštjan.

Skrušen je stopal nekaj korakov naprej in se naslonil na kamen. Ko se je do dna razjokal, je pogledal še skozi mokre oči na vinske gorice pod sabo, v katere se je upiralo novembrsko sonce in prelivalo čeznje rumenkaste žarke. Tedaj se mu je zazdelo, da vidi polno suhljatih ljudi, pridnih in z vedrimi lici, ki se sklanjajo med golim trsjem. Polno mladih in starih, visokih in nizkih. In ta množica neznanih obrazov, ki se je počasi vzpenjala vedno bliže vrhu, ga je potolažila. Z rokavom suknjiča je potegnil čez oči, otrl solze iz njih, se dvignil in šel k naloženemu vozu pred nizko viničarijo.

Voznik je pognal vola. Ropotija na vozu se je zganila in zaropotala. Za njim so šli v vrsti kakor v procesiji: jetična Pavla je pokašljevala in se kilila s cmeravim Frančekom v naročju, Boštjanek je nesel klopotec na rami, Micka se je držala za kiklo matere, ki je stiskala k prsim najmanjšega, Tuneka. Zraven nje je vlekel Boštjan na koščku vrvi šekasto tele, ki se je protivilo z vsemi štirimi in lezlo bolj nazaj kot naprej. Tele je dala gospodova krava in je bilo njihovo, ker so oskrbovali kravo in nosili mleko v zidanico. Jurček je stopal zadaj s šibo v roki in tepel po njem. S tenkim glasom je mukalo in obračalo svetle oči neprestano proti viničariji, kjer se je oglašala krava za njim.

Za oknom zidanice je stal oskrbnik. Čez glavo je imel belo obvezo.

»Klopotec ste tudi ukradli? Vse gre z vami kakor s cigani!« je zmerjal proti cesti.

»Klopotec je moj!« mu je mali Boštjanek odgovoril. »Oče so mi ga naredili!«

»Grom vas vzemi! Vsi ste enaki: stari in mladi. Kradete kot srake!«

»Vam še nismo nič odnesli! Same svoje stvari smo pobrali,« se je oglasila Marjetka.

»Dingo! Dingo! Zgrabi te cigane, tatinske!« je hujskal oskrbnik Poteževnik psa, ki je čepel pod oknom nad cesto. Nekaj časa se je ta obotavljal, gledal gospodarja, ljudi in ponovno gospodarja. Ko mu je znova namignil in pokazal s prstom na pomikajočo se procesijo, se je pes nenadoma pognal v skokih proti Boštjanu. Tele se je prestrašilo, poskočilo, se trgalo z vrvi in končno z vso močjo potegnilo Boštjana za seboj na zabrežje pod cesto.

»Boš šel!« je cepetnila Marjetka z nogami ob zemljo.

Psa je to še bolj razdražilo. Že je bil pri njej, divje zalajal in ji zapičil ostre zobe v kiklo. Potegnila se je za Boštjana, a ni nič popustil. Hlastal je, vlekel, ruval, renčal...

Oskrbnik se je krohotal na oknu. »Drži jih, drži!« mu je vpil.

Kikla se je trgala. Zobje so rezali kot noži po njej. Marjetka je kričala, se ga v strahu otepala in trdno stiskala k prsim drobnega otroka.

»Jezus! Boštjan! Glej ga!« je kriknila.

Otroci so se boječe skrivali za voz. Vola sta v strahu hitreje stopila.

Boštjan se je sunkovito okrenil, potegnil tele za sabo na cesto in stisnil grčavo kostanjevo palico v rokah. Zavihtel jo je visoko v zraku.

»Hrep! Hrep!« je dvakrat padlo po glavi. Pes se je zakotalil po cesti in malo zatulil. Zvijal se je in krčil, se otepal in brcal od sebe. Izbuljil je oči in trdno sklenil gobec.

Nekaj trenutkov se je tako premetaval, nato pa nenadoma obležal miren.

»Nisem ga hotel tako!« je dejal Boštjan.

»Prav mu bodi, mrcini divji!« je pritrdila Marjetka in si gledala raztrgano kiklo. »Še dobro, da me ni zagrabil v živo!«

»Res ga nisem hotel tako zelo! Pes ni ničesar kriv...« je poudaril še enkrat Boštjan in se ozrl na ležečo žival sredi ceste.

Oskrbnik v oknu je stal kot okamenel. Miren in tih. Kakor bi se mu jezik zavezal. Še besedice ni črnil. Molčeč, od začudenja ali od jeze.. .

Viničar Klepač je šel s svojo družino po blatnem klancu naprej. Nekje je čakala prazna kočica nanje. Morebiti bo slabša, mogoče celo boljša kot ta, ki so jo zapustili. Gredo kakor vsi tisti, ki jim je na svetu določeno le delo in trpljenje za druge, zase le komaj za trdi vsakdanji kruhek. Voz z vsem njihovim imetjem je škripal po cestah in klancih, med lepimi in svetlimi hišami, med bregovi bogatih vinskih goric, mimo temnih in revnih viničarij, kjer je doma delo in molk na ustih.

Tako se selijo vsako jesen viničarji: njihova polomljena in v črvojedini razpadajoča ropotija škriplje po ozkih in blatnih haloških stezah, da celo voz ponekod obtiči v blatu. Gredo iz kočice v kočico, nikdar na svoje...

Najbolj domača jim bo šele zadnja selitev. Tedaj se bodo pa res selili na svoje...

Stanko Bračko

Midva

Midva sva se srečala na isti cesti.

Bilà je, da sem dvignil roki in obstal,
in ona je zagledala moj strgani rokav
in sva oba smejala se na isti cesti.

Zdaj sva zmes iz stekla in svetlobe
in, če svetloba ugasne, v domu je temná,
in, če razbije steklo se, svetlobi je hudo,
ker mora svetiti v razbite sobe...

Zadnjikrat

Veter te za róko je prijel in kakor blede
senca v dalj drsiš in vse krog tebe je sinjina.
Skrila si se... Še se ruta vidi in daljina,
kot da k žalostnemu licu seda.

Zadnjikrat sem za teboj zahrepenel v oblake,
ki ti venčajo mladostno glavo. —
Nemo bom kot ovca legel v tiho travo
in poslušal neustavljene korake...

Pesniški Krim

Uvod napisal in pesmi v njem poslovenil Tine Debeljak.

Krim (beseda pomeni v tatarščini: stena, trdnjava, kakor meni Moskovič, Ilustrovanij praktičeskij putevoditelj po Krimu, 1903, str. 3), polotok med Azovskim in Črnim morjem, nekdanja Tavrida, je zdaj predmet zanimanja evropskega človeka. Zato sem se odločil, da prinesem v naši reviji znano pesniško legendo s tega polotoka, romantično zgodbo o vodnjaku v Bahčisaraju, malem tatarskem mestecu sredi polotoka, kjer je bil nekdanj sedež mogočnega tatarskega hana iz rodu Džingiskana, osvajalca sveta. To pesniško zgodbo o ljubezni mogočnega mohamedanskega tatarskega hana do krščanske poljske ujetnice sta po svoje doživela na kraju samem krimski popotnika-izgnanca: ruski pesnik Aleksander Puškin, ki jo je opeval v »Bahčisarajskem vodometu« l. 1824., ter poljski pesnik Adam Mickiewicz, ki se je dotaknil nekaj let pozneje v svojih najlepših pesmih, v »Krimskih sonetih«, izišlih v Moskvi l. 1826. Obe pesnitvi — ruska romantična pripovedka in poljski mojstrski soneti — spadata med bisere svetovnega slovstva ter sta bili že večkrat prevedeni v tuje svetovne jezike, med drugimi tudi v italijanščino.

»Bahčisarajski vodomet« je še za Puškinovega življenja prevel v verzih — iz francoščine — Cesare Boccela in izdal v Pisi l. 1841 (I quattro poemi maggiori). To je tretji italijanski prevod iz Puškina še za njegovega življenja, kar je ugotovil prof. E. Damiani proti prof. Lo Gattu, ki je menil, da je prvi prevajal iz Puškina šele po pesnikovi smrti iz l. 1856., L. Delatre prevajajoč iz ruščine v prozi pesniške povesti Puškinove »Racconti poetici«, med katerimi je tudi »Bahčisarajski vodomet«. Ta prozni prevod je v l. 1901. brez znanja ruščine prepesnil v verze G. Loria (Castaldi, Firenze). Pozneje je pesnitev prevel še prevajalec Puškinovih pravljič Federigo Verdinois l. 1923. pod naslovom »Poeti minori« v zbirki »Scrittori italiani e stranieri« pri G. Carabbi. Istega leta je prevel »Bahčisarajski vodomet« tudi pesnik in slavist Enrico Damiani in ga izdal pri založbi Valecchi v zbirki »Classici moderni« ter mu dodal tudi v prevodu Muravjevo Potovanje po Tavridi in literarne opazke. To je zadnji — peti — prevod, kakor se vidi iz italijanskega jubilejnega zbornika ob stoletnici Puškinove smrti »Alessandro Puškin nel primo centenario della morte«, Istituto per L'Europa orientale, Roma 1937/XV, iz članka prof. Damianija: Quel che c'è di Puškin e su Puškin in italiano (str. 331—347). Še posebej pa je izdal prof. Damiani istega leta »Bibliografia puškiniana in Italia« (Roma, 1937, Sumptibus M. Pinto), iz katere je bibliografsko jasno razvidna pot prevodov iz Puškina v italijanščino. Tu naj še omenim, da je »Bahčisarajski vodomet« izšel v Italiji tudi v ruščini v zbirki Tujih klasikov s komentarjem (Classici stranieri con note, Bologna, Zanichelli, 1925) pod naslovom A. Puškin e M. Lermontov, Liriche scelte, kjer je ruski tekst kot priročno učno knjigo za italijanske slaviste priredil z uvodi, akcentuacijo in opazkami prof. E. Damiani.

Tako vidimo, da je »Bahčisarajski vodomet« v italijanski književnosti izzval največji odmev, nič manjšega kakor v drugih svetovnih književnostih.

Prav tako spadajo tudi Mickiewiczovi »Krimski soneti« med najlepše njegove stvaritve, saj je dva soneta izmed 18 sprejel Ludwig Goldschneider med najlepše pesmi iz svetovnih literatur vseh časov (Die schönsten Gedichte der Weltliteratur, 1936, str. 342—3), kjer VI. in VIII. edina zastopata vso poljsko literaturo. Tudi ti soneti so bili v celoti prepesnjeni v italijanščino, in sicer jih je l. 1926. izdal prof. Damiani pri Valecchiju, Firenze (poleg drugih), v zbirki A. Mickiewicz: Canti, s predgovorom prof. R. Polaka. L. 1929. pa jih je na novo prepesnil O. Skarbek-Thuchowski in v bibliofilski obliki izdal v Firenzi (Tyszkiewicz) pod naslovom »Sonetti di Crimea«. Prav tako kakor »Bahčisarajski vodomet« je prof. Enrico Damiani s sodelo-

vanjem Mieczysława Brahmerja med publikacijami Instituta za vzhodno Evropo v seriji gramatik, tekstov in literarnih dokumentov za italijanske slaviste dal Krimske sonete tudi v poljščini pod naslovom »Sonetti di Crimea ed altre poesie«, katere je opremil z uvodi, opombami in slovarjem.

Že samo to je dokaz, kako je tudi Italijane prevzela zgodba poetičnega Krima, kakor sta jo v svojih pesmih opevala Puškin in Mickiewicz in kakor jo hočem slovenskim bralcem predstaviti in prestaviti s pričujočim uvodom in prevodom.

Krim je zgodovinsko zelo zanimiv polotok, saj je šlo preko njega mnogo narodov in plemen ter je še danes plemensko zelo mešan. Tu so bili Skiti, Kimerijci, Tavri, po katerih je dobil v grški mitologiji ime Tavrida. Tu se je nahajal tempelj Diane Tavriške, kjer je bila svečenica Iligenija; tu se je ustavljal tudi Jazon s svojimi Argonavti na poti na Vrhniko itd. Še danes nosijo mogočna obrežna mesta, tako Hersonec, Feodozija itd., pečat ustanoviteljev Grkov, ki so se sem naseljevali že v VI. stol. pr. Kr. V XIII. stol. po Kr. so prihrumeli tja azijski narodi, Tatari, ki so se naselili bolj na celini, na obrežju pa so grški živelj začeli izpodrivati trgovski Genovčani: med Tatari in Italijani se je bila borba za prvenstvo na polotoku. Genovčani so ohranili oblast na obrežju vse do l. 1475., ko so jih Tatari izgnali s pomočjo Turkov in je Krim padel pod sultanovo vrhovno oblast. Še danes je ostalo na Krimu mnogo spomenikov italijanske kulture (vrtovi, stolpi, svetilniki, trdnjave itd.). V tem XV. stol. je tudi han Hadži Devlet Girej prenesel prestolnico iz Solgata, ki se je odslej imenoval Eski-Kerim (Stari Krim), v Bahčisaraj, malo mestece ne daleč od Sevastopola. Odslej so Tatari vladali na celem Krimu ter napadali okolišne kraje, zlasti Ukrajino, južno Rusijo, Kavkaz, pa tudi Poljsko, ki je segala tedaj do Črnega morja. Predvsem han Mengli-Girej, ki je priznal sultanovo nadoblast, je bil velik bojevnik. Prav zaradi tatarskih napadov na južno Rusijo je hotela Rusija uničiti tatarsko carstvo na Krimu ter si ga podvreči. Tako so l. 1774. po kučuk-kainardžijskem miru dobili Kerč, l. 1783 pa je z intrigami v hanskem dvorcu ter s pomočjo upogljivosti zadnjega hana Šagin Gireja razglasila 8. aprila carica Katarina II. manifest, s katerim je Krim priključila Rusiji. To je povzročilo selitev Tatarov (četrt milijona); na Krimu pa so se naselili vojaki, Nemci, Bolgari ter ruski kmetje, kar daje še danes pečat veliki plemenski različnosti tega zanimivega polotoka.

Tu se je godila skrivnost tatarskega dvorca v Bahčisaraju, ki je postala pesniški motiv največjih pesnikov, krimskih turistov.

Bahčisaraj je turško ime in pomeni »Dvorec vrtov« ter leži v ozki dolini, v skalnati tesni na sredi Krima kot 4. žel. postaja od Sevastopola. Sedaj šteje sicer nekaj tisoč prebivalcev, izmed katerih je štiri petine tatarskega porekla. Mesto ima izrazit vzhodnjaški mohamedanski značaj, saj je v njej polno manjših in večjih mošej. Prava zgodovinska zanimivost pa je stari dvorec krimskih hanov, vladarjev. Sezidal ga je l. 1518. Abdul Sahel Girej, pa je v l. 1736. že bil razvaljen, pozneje pa večkrat obnovljen in deloma spremenjen v moderni katarinski slog. Leži sredi pokrajine, ki je prav v tej okolici znana po svojih vinogradih in krasnih vrtovih, prilepljenih v obliki teras na pobočja hribov in okoliških gorá, izmed katerih je najvišja gora Čatirdah, ki se vidi od daleč.

Skrivnost tega hanskega dvorca je opisal in na legendo opozoril prvi Puškinov sodobnik in prijatelj I. M. Muravjev-Apostol v »Popotovanju po Tavridi«. Ta opis je Puškin bral, preden je šel sam na Krim, ter ga je v odlomku objavil na koncu svoje pesnitve kot zgodovinsko gradivo svojega pesniškega dela. Tako naj ga v tem izpisu podamo tudi mi (po A. Puškin: Sočinenija, 1936, izd. B. Tomaševskega. To komentirano izdajo sem uporabljal tudi sicer pri uvodu in prevodu poleg druge državne jubilejne kritične izdaje: A. Puškin, Sočinenija v III. tomah, 1937).

Izpis iz potovanja po Tavridi I. M. Muravjeva-Apostola

Ko sem včeraj zvečer prispel v Bahčisaraj in se spustil v kotlino, v kateri leži, sem pri svetlobi mogel iti samo še skozi dolgo ulico, ki vodi k Hansaraju (to je Hanskemu dvorcu) na vzhodnem koncu mesta. Sonca že davno ni bilo več videti za gorami, in mrak se je že spuščal, ko sem prestopil prag na prvo dvorišče saraja. Ni mi biló, da bi begal po podstrešnih sobah in dvoriščih taviške Alhambre; kolikor manj vidni so postajali predmeti, toliko živeje je delovala igra moje domišljije, napolnjene z mavričnimi cvetovi vzhodne poezije.

In zdaj te popeljem, prijatelj moj, ne iz sob, temveč tako, kakor je treba, od zunanjih vrat, skozi katera sem prišel z ulice, po mostu čez ozko Umazano reko — Suruk-su. Ko stopiš skozi vrata, si na prvem dvorišču, na prostranem paralelogramu, mala stranica ravno nasproti vhodu meji že na vrtno terase; večji dve stranici sta zazidani na levi z mošejo in gospodarskimi poslopji, na desni pa z dvorcem, sestoječim iz več sosednjih zgradb različne velikosti. Ko na tej desni strani stopiš skozi vrata pod stavbo, prideš na notranje dvorišče, kjer naletiš na levo roko na železna vrata, lepo okrašena po arabskem okusu z dvoglavim orlom nad sabo, ki stoji tam, kjer je nekdam stal mohamedanski polumeseč.

Ko prestopiš prag, vidiš v prostranih dvoranah z marmornim tlakom na desno stopnišče, ki vodi na vrh palače. Toda najprej se ustaviva v dvoranah in pogledja dva prekrasna vodometá, ki neprestano lijeta vodo iz stene v marmorne čaše: prvi nasproti vratom, drugi na levo.

Da ne pozabim ničesar omeniti v tem spodnjem delu, omenjam široki hodnik od levega kota stene nasproti vhodu, ki vodi naravnost v domačo hansko molilnico (svetišče), nad vrati katere je napisano:

»Selamid Girej han, sin Hadži-Selim-Gireja hana.*

Druga vrata istega hodnika na levo vodijo v večjo sobano, kjer so zavešene preproge krog in krog zidu do polovice sobe z marmornim vodometom na sredi. To prelepo zaklonišče sem ogledoval v znojnem času, ko so se od žara blestele gore, ki obkrožajo Bahčisaraj. Tretja vrata pa vodijo v hanski »divan«, to je v sobe, kjer se je sestajal vladarski svét; vanj je vhod tudi s sprednje, zunanje strani večjega dvorišča.

Ko ti opisujem eno izmed dvoran vrhnjega stanovanja, boš imel pojem o vseh drugih, ki se razlikujejo med sabo samo po bolj ali manj okrašenih zidovih. Kakor pročelje stavbe ni gladko, temveč polno pomolov, je treba tudi najprej omeniti, da so glavne dvorane osvetljene od treh strani, to je od vseh onih sten, ki izstopajo iz fasade in so zelo tesno druga ob drugi. Drugega vhoda v dvorano ni kakor ena stranska, komaj zaznavna vrata med stebrički arabskega okusa, ob temni steni, med katerimi se nahajajo tudi prav tako komaj vidne omare. Nad njimi (v boljših dvoranah!) so stekla znotraj in zunaj sobe do stropa, med katerimi stoje modelirani okraski kakor čaše s plodi, s cvetovi, ali drevesca z nagačenimi različnimi pticami. Strop je prav tako kakor temna stena mizarsko delo ter poln okraskov: tam tenka, pozlačena košarica, viseča s pološčenega stropa, polna krasnega cvetja. Na polju sem videl meni že iz Španije znane »estere«, to je rogoznice, vseskozi okusno prepletene iz trstike, rodu »genista«, ki se uporabljajo namesto preprog na opečnih in kamnitih poljih. Da bi zasenčili močno luč v sobi, osvetljeni od vseh strani, služijo razen okenskih podbojev tudi s cvetlicami in raznimi vzorci poslikana stekla, priljubljen okras viteških gradov, ki so ga brez dvoma prevzeli Evropci od vzhodnih narodov za časa križarskih vojsk. Če si na koncu vsega tega, kar sem tu povedal, zdaj misliš »divan«, to je blazine iz svilnatih tkanin, ki leže okrog vseh sten razen temne, boš dobil pojem o boljših dvoranah dvorca, razen treh ali štirih, ki so jih predelali za carico Katarino II.

* Vladal v l. 1587—1610.

po evropskem okusu, z visokimi naslanjači, stolci in mizami. Ta zadnja predelava je posebno značilna za nas kristjane, kajti v vseh deželah, kjer se pridiguje koran, uporabljajo pravoverni namesto miz nizke okrogle klopce, na katere postavljajo pladnje in jedo z njih sedé na svojih prekrižanih nogah.

Zdaj si prav lahko misliš, da se ob strani te stavbe nahaja harem, ki je vsem nepristopen razen hanu, za katerega edinega je napravljena zveza po hodniku v dvorec. Ta del je zdaj bolj kot vse drugo v razpadanju. Razne hišice, kjer so se nekoč žrtve ljubezni, ali bolje povedano, ljubezenske strasti, mučile v sužnosti, predstavljajo sedaj mučno podobo razvalin: odpadajoči stropi, prelomljena polja. Čas je razrušil tem ženam verige; pa kaj jim to zdaj koristi, ko je ujetnicam ta čas, določen z rokom, potekel brez utehe, v suženjskem ugajanju enemu, ne po srcu izbranemu drugu, temveč strogemu vladarju! — Na koncu tega harema stoji na večjem holmcu visoka, šestogalna stavba, z rešetkami namesto oken, iz katerih so, kakor pravijo, hanske žene nevidne gledale na igre, na prihode poslancev in druge take dogodke. Drugi pa zopet pravijo, da je imel han veliko veselje s fazani in jih je kazal svojim ljubiciam. To poslednje je zato toliko verjetneje, ker je petelin s svojo družino edinstvena podoba iz narave, katerega more soprog-musliman kazati svojim sužnjam v opravičenje mnogoženstva. — Med to na pol segnilo pristavo in dvorano v nižjem delu z marmornim vodometom, o kateri sem govoril, je prekrasen vrt, cvetličnjak, kjer so mirte in vrtnice mogle včasih navdihovati pesmi tavrškemu Anakreontu.

No, čas je že, da pustiva te srce stiskajoče spomine suženjstva in greva dihat na čisti zrak. Glej, nasproti večjim vratom na koncu dvora, naslanjajočega se na hrib, so terase na štiri vzpetine, na katerih rasto plodonosna drevesa, grozdje na brajdah in se lijo prozorni studenci preko ene vzpetine na drugo v kamnitne bazene. Morda so nekoč zidarji carskih dvorcev primerjali Gireje z babilonskimi vladarji, pa so tudi njegove terase primerjali z babilonskimi visečimi Semiramidnimi vrtovi! No, sedaj pa krimsko čudo kaže videz zapuščenosti tako kakor vsi spomeniki v Vavridi. Bolj kot kaj drugega je žal dragocenega tukajšnjega zaklada — vode: mnogo žlebov je že zasutih in nekateri izviri so že povsem izginili.

Za mošejo zunaj dvorišča je pokopališče hanov in sultanov vladajočega roda Girejev. Njihov prah počiva pod belimi marmornimi grobnicami, zasenčenimi z visokimi topoli, orehi in murvami. Tu leže Mengli in njegov oče, ustanovitelj mogočnega krimskega cesarstva. Vsi spomeniki so pokriti z napisi.

Preden pa zapustiva ta kraj neprebudnega sna, ti pokažem od tod na holm, na levo od vrhnje vrtné terase, na katerem stoji lepa stavba z okroglo kupolo: mavzolej prekrasne Gruzinke, žene hana Kerim-Gireja. Nova Zaira je z močjo svojih prelesti poveljevala onemu, kateremu se je vse tu pokoravalo; toda ne za dolgo: uvenel je rajski cvet v samem jutru svojega življenja in neutešni Kerim je zgradil svoji ljubezni ta spomenik, da bi hodil k njej vsak dan in bi se tolažil s solzami nad prahom nepozabljene. Jaz sam sem se hotel pokloniti grobu te lepote, toda ni več dobrega dohoda do nje; vrata so na gluho zaprta. Precej tuje mi je mnenje, ki ga pa vsi tukajšnji prebivalci vzdržujejo, da je bila namreč ta ljubica Poljakinja, imenoma neka knežnja Potocka, katero da je omenjeni Kerim Girej zaplenil v boju. Kolikor tudi sem se prepiral z njimi, jih nisem prepričal, da to poročilo nima zgodovinske podlage, kajti v drugi polovici XVIII. veka ni bilo lahko Tatarjem loviti Poljakinj; vsi dokazi so ostali brez uspeha; oni so trdno trdili eno in isto: lepota je bila Poljakinja. Nisem našel drugega vzroka za njihovo trdoglavost kakor to, kar je že sprejeto in opravičeno: da je ženska lepota, tako pravijo, posebna lastnost rodbine grofov Potockih...

Tako pravi ta dokument, ki je bil eden glavnih navdihov za Puškinovo pesnitev. Še bolj pa je vplivalo nanj osebno doživetje Bahčisarajskih razvalin.

Puškin v Bahčisaraju.

Puškin je sredi aprila l. 1820. prišel v policijsko zasliševanje zaradi nekaterih političnih pesmi (med njimi Čaadajevu, Vas, Noel itd.; glej: Puškin: Pesmi, v prevodu Mile Klopčiča v Ljubljani, 1937) ter bi moral biti pregnan v Solovecki samostan. Njegovim prijateljem pa je uspelo, da je bil poslan na jug 6. maja 1820 ter je prispel v Jekaterinoslav, sedaj Dnjepropetrovsk, in nastopil službo pri generalu Inzovu. Znan pa je bil že od prej s sinom generala Rajevskega Nikolajem, ki je bil tudi prijatelj »dekabristov«. Ker je prispel Puškin bolan, ga je general Rajeovski vzela s svojo družino (dva sina — Nikolaj in Aleksander, Puškinov »demon« ter dve hčerki — Sofija in Marija) na potovanje na Kavkaz takoj deset dni po prihodu na jug. Na Kavkazu v Pjati-gorskem je Puškin preživel v tej družbi dva meseca (od 5. junija do 5. avgusta), nato pa je z Rajevskim krenil na Krim, kjer je njihov sorodnik Borozdin imel v Kučuk-Lambate posestvo. Pot jih je peljala v Taman, od tam pa po ladji v Kerč in po suhem v Feodozijo. Nato pa po morju mimo Alušte do Kučuk-Lambata. Ker pa tu ni bilo nič pripravljenega zanje, so se preselili v Gurzuf (ali kakor piše Puškin: Jurzuf) malo niže proti Jalti.

Na tej morski poti je v noči od 17. na 18. avgust napisal svojo prelepo pesem o morju, ki se začinja s stihom:

Že dneva svetla zarja je ugasnila;
večerni mrak je pal na sinjo morsko plan.
Šumite, le šumite jader krila!
Valuj pod mano burni, temni ocean!

(Pesem je v pol slovenskih pol ruskih izrazih poslovenil v Ruski antologiji J. Mencinger pod naslovom: Ugaslo dneva je svetilo, in refrenom: — oj šumi, šumi voljno mi vetrilo!)

Tu v Gurzufu na Krimu, kjer še sedaj kažejo cipreso, kjer je pisal verze, se je Rajevskim pridružila še gospa Rajevska z dvema drugima hčerkama; v tej družbi je preživel najlepši čas trgatve (od 18. avgusta do 15. septembra), ki ga je izrazil v kratki pesmici:

Ne bom o rožah pel, ki mlade
uvele so, ko vesne ni:
jaz ljubim tudi vinograde
in grozd, ko v trtah dozori,
doline moje kras podgorni,
slast mojih predjesenskih dni,
podolgovati in prozorni
kot deklice prsti mladí.

Tu v Gurzufu je živel tri tedne ter se tedaj po posredovanju N. Rajevskega prvič seznanil z Byronom ter Chenierom. Byronove povesti v verzih, ki govore o sredozemskih lepotah Italije in Grčije, so bile, kar se tiče pokrajinskih slik, popolnoma v skladju z obrežjem Krima; Byronovi eksotični motivi pa so dobili dober temelj v Puškinu z doživetji Kavkaza in krimskih Tatarjev, še zelo malo »okuženih« z evropsko civilizacijo, ki jo je romantika zavračala. Prav tako je tudi Chenierova elegija z antičnimi grškimi motivi vplivala na Puškinovo kratko poezijo, ki je v pesmih tega časa precej antično navdihnjena. Tako je na pesmice teh dni vplival Chenier, na romantične pesniške povesti pa Byron, kar je bila tedaj velika novost za rusko književnost.

Po tritedenskem oddihu ob morju je general Rajeovski vzela sina Nikolaja in Puškina ter z njima odjahal na konjih ob morskem bregu mimo Kikeneisa do samostana sv. Georgija, kjer so baje ostanki razvaline starega antičnega svetišča boginje Diane. To svetišče je znano iz grške mitologije, še bolj iz Evripidove in Goethejeve drame »Ifigenije v Tavridi«, ki ju je Puškin poznal

in visoko cenil. Tu so ga »obiskale rime« ter je s tega mesta napisal pesniško poslanico svojemu prijatelju Čaadajevu, kakor jo je že prej nekoč (glej Klopčičevo antologijo str. 22), ki pa je z naslednjo pesmijo v neposredni zvezi ter jo prevajamo zato, da vidimo, kako je Puškin reagiral na svetovno znano antično povest:

Zakaj tu dvom? Vêrujem v trditev,
da tukaj stal je hram grozán,
kjer bil bogovom žrtvovan
krvi je žejnim mnog v daritev;
tu je pomirjeno biló
zločinstvo grozne Evmeníde,
ko tu prerokinja Tavríde
na brata dala je rokó.
Na grušču tem triumf slavila
je sveta vez prijateljstva,
velikih duš zavest boštva
sé s tem lahko je ponosíla ...

.....
Čaadajev, pomniš pismo davno?
Ni gnal takrat me mladi sen
zapisat naju imeni slavno
v drugačen kamen razvaljèn?
Viharji utihnili so jezni —
zdaj mirno, tiho je srce,
in ginjeno klešó roke
v ta krš tovariške ljubezni
spet družno najino ime.

Tako se odreka Puškin revolucionarstvu prejšnjega pisma ter visoko podčrtava zvesto in trdno prijateljstvo, kot je vezalo Oresta in Pilada v davni preteklosti in kar je rešilo oba.

Tu so krenili proti notranjosti ter ne daleč od Sevastopola zavili k Bahčisaraju, od tod pa proti Simferopolu, kjer se je Puškin poslovil od generala Rajevskega in se napotil v besarabski Kišinjev. Tja je namreč medtem premestil general Inzov, njegov šef, svoj urad, v katerega je bil Puškin dodeljen v službo kot politični izgnanec. 27. septembra je že bil v na pol romunskem Kišinjevu, s čimer je bilo njegovo bivanje na Krimu zaključeno.

To potovanje na Krimu je Puškin opisal s svojimi čustvenimi opazkami prijatelju Delvigu v pismu, ki je bilo kmalu nato (1826) priobčeno v almanahu Severni cveti. Podajamo ga v odlomku:

»Iz Azije smo prišli v Evropo z ladjo. Jaz sem se tedaj napotil k tako imenovani Mitridatovi grobnici (razvalini nekakšnega stolpa); tam sem utrgal cvet za spomin in drugi dan izginil brez vsakega obžalovanja. Razvaline Tantikapeje niso nič bolj vplivale na mojo domišljijo. Videl sem tu sledi ulic, polzarastli rov, stare opeke in podobnih stvari več. Iz Feodozije do samega Jurzufa sem se vozil po morju. Vso noč nisem spal. Meseca ni bilo. Zvezde so svetile. Pred mano v oblakih so se dvigale južne gore. »Glej, tam je Četirdag!« mi je rekel kapitan. Nisem ga razložil, pa tudi nič ne izpraševal po njem. Pred svitom sem zaspal. Medtem pa se je ladja ustavila ob pogledu na Jurzuf. Ko sem se prebudil, sem zagledal omamljivo podobo: gore so sijale v raznih barvah kot v cvetovih; ploske strehe tatarskih hiš so se kazale iz dalje v rojih, prilepljenih h goram; topoli so se kot zeleni stebri dvigali iznad njih; z desne ogromni Aju-dag... vse okrog pa sinje, čisto nebo in svetlo morje, bleščava in južni zrak...

V Jurzufu sem živel kot otrok, kopal sem se v morju in za obed zobal grozdje; tedaj sem se navadil na južno prirodo in jo užival z vsem ravnodušjem

in brezskrbnostjo napolitanskega Lazzaronija. Strašno rad sem ponoči, ko sem se prebudil, poslušal šum morja in sem mu prisluškoval cele ure. Nekaj korakov od doma je kipela v nebo mlada cipresa; vsako jutro sem jo obiskoval in se privezoval nanjo s čustvom, podobno tovarištvu. To pa je tudi vse, kar mi je od mojega bivanja v Jurzufu ostalo v spominu.

Obšel sem južni breg in potovanje Muravjeva je oživilo v meni mnogo spominov; toda njegov strašni prehod k skalam Kikeneza ni zapustil v mojem spominu niti najmanjših sledov. Po gornjih strminah smo šli peš, držeč se za rep naših tatarskih konjičev. To me je nenavadno zabavalo in se mi zdelo kakor kakšen skrivnosten vzhodnjaški obred. Tako smo prejahali gore in prvi predmet, ki me je pozdravil, je bila breza, severna breza! Srce moje je zajela bol: začel sem že žalovati za milim jugom, čeprav sem še vedno bil v Tavridi in sem še vedno gledal topole in vinorodne loze... Georgijevski manastir in njegova kruta strmina k morju sta v meni zapustila silen vtis. Tu sem tudi videl bajeslovne razvaline Dianinega svetišča. Videti je, da so mi mitološka sporočila ostala bolj v spominu kakor zgodovinska; po dolgem času so me tu obiskale rime.

V Bahčisaraj sem prispel bolan. Že prej sem slišal o svojskem spomeniku zaljubljenega hana. K... mi ga je na pesniški način opisovala in ga imenovala La fontaine des Larmes (Vodomet solzá). Stopil sem v dvorec in videl ta zgodovinski vodomet: iz zarjavele železne cevi je po kapljah kapljala voda. Obšel sem dvorec z večjo boljo zaradi zanemarjenosti, v kateri je ginil, pa tudi zaradi polevropske predelave nekaterih soban. N. N. me je ponoči nasiloma odpeljal po trhljih stopnicah k razvalini harema in na hansko pokopališče.

...no, utrip ta tih
biló ni, kar me je polnilo —

temveč mrzlica, ki me je stresla...

Kar se tiče spomenika hanske ljubice, o kateri govori Muravjev, nisem spraševal o njem, ko sem pisal svojo pesnitev, s čimer bi se seveda s pridom lahko okoristil.«

Tako je Puškin prišel v Bahčisaraj bolan ter vtis hanskega dvorca nanj ni mogel biti tako silen, kakor bi se zdelo. Šele pozneje pod vplivom čtiva Byrona in ljubezenskega čustva se mu je vse doživetje Krime strnilo v ta poem, ki ga je večkrat snoval, pa šele v končni obliki strnil »ob vodnjaku solza«. Tako je že v koncu l. 1821., ko je končal »Kavkaškega ujetnika«, snoval, kako bi isti romantični motiv prenesel na krimsko poprišče, pa je tak začetek uničil razen — majhnega odlomka o dveh bratih. Pozneje je nameraval vsa krimska doživetja opevati v pesnitvi z naslovom »Tavrida«, pa ni izpeljal načrta. Nato je začel pesniti pričujočo pesnitev, ki pa jo je prvotno naslovil »Harem«; šele nato jo je prekrstil v »Bahčisarajski vodomet« ter končal l. 1823. Že iz tega se vidi, da oseben vtis ob vodnjaku ni bil tako silen, temveč se je romantika mohamedanskih pesnitev Byronovih izoblikovala v snov s tem vodometom v središču.

Izšla pa je pesnitev prvokrat 10. marca 1824. l. in potem še dvakrat v Puškinovem življenju: ilustrirana izdaja v decembru 1827. l. ter tretja v aprilu 1830. l. Ob svojem izidu je imela pesnitev ogromen uspeh, bila je pravi literarni dogodek, novost, vdor byronizma v rusko književnost, ter se je kritika navduševala nad njo, občinstvo pa jo je z naslado bralo. Danes gledamo na pesnitev kot na najbolj romantično Puškinovo delo, ko je bil najdlje od življenjskega realizma, ki pa je pomenilo višek njegove krimske poezije, slavospev lepote in običajev kraja, ki nas danes zopet zanima vse, je pa tudi najbolj lirična pesnitev izmed njegovih drugih »južnih poem«, ki predstavljajo mlado Puškinovo byronistično dobo in so po vrsti: Kavkaški ujetnik (1821), Bratje razbojniki (1822), Bahčisarajski vodomet (1824) in Cigani (1824).

»Bahčisarajski vodomet« se nam danes kaže kot intimna lirična izpoved mladega pesnika in njegove krimske ljubezni. Sam je pisal bratu: »Mnogo mest se nanaša na neko žensko, v katero sem bil jaz dolgo časa in zelo neumno zaljubljen.« Ta »ženska« je bila ena izmed Rajevskega sester, verjetno mlada Marija. Res je, da se nam ni ohranil ves intimni lirični tekst pesnitve, ki se sedaj pojavi samo na koncu v verzih: »Še pomnim njen obraz premili...« Puškin se je zelo oprezno izogibal vsakih življenjepisnih pojasnjenj v pesmih, zato je iz pesnitve — po njegovih besedah — »izpustil vso ljubezensko vročico«. Nekaj se je nam utegne razodeti iz naslednjega: Leta 1824. je poslal P. lepo cheniersko elegijo iz l. 1820. s krimskim motivom, ki je imela prvotni naslov »Tavriška zvezda«, uredniku Bestuževu s pripombo, naj ne tiska pesmi, ker da je preveč intimna. Izšla pa je kmalu nato brez naslova in se glasi:

Oblakov bežnih vrsta čez nebo hiti...
 Zvezda večernica! Otožna zvezda ti!
 Tvoj blede sij posrebril vele je ravnine
 in sanjajoč zaliv in črnih skal pečine.
 Jaz ljubim svit tvoj slabi iz neba višin,
 ker v srcu vzbuja davni, speči mi spomin:

še dobro pomnim vzhod tvoj, nočno ti svetilo,
 nad mirno pokrajino, kjer srcu vse je milo,
 kjer vitki tópoli strme iz dolin v nebesa,
 kjer dremlje mirta nežna in temna cipresa
 in kjer šume valovi krimski sladkobolno —

tam sem nekoč v gorah — z glavó ljubezni polno —
 zamišljeno brezdrelje po bregovih pasel,
 ko se nad hišami je nočni mrak razrasel

in mlada deklica v megli te je iskala,
 z imenom svojim te družico imenovala...

Ko je Puškin videl to pesem tiskano, se je pritožil Bestuževu (pismo 12. jan. 1824): »Tiskal si mi prav te verze, za katere ravno sem te prosil (da jih ne tiskaš); ne veš, kako zelo mi je hudo... Boli me, ko vidim, da se z mano postopa kakor z umrlim, ne upoštevajoč ne moje volje ne bedne lastnine...« Ko pa je kmalu nato Bulgarin natisnil tudi odlomke iz drugega pisma Puškinovega, v katerem Puškin govori o Bahčisarajskem vodometu, da je »suvereno prevajal v stihe pripovedovanje neke mlade žene,« je odgovoril Bestuževu (29. junija 1824) z razdraženim pismom, ki nam razodeva globlji smisel te pesnitve: »Meni se je prigodilo, da sem se zaljubil brez pameti. V takem primeru jaz potem pišem elegije... Toda ti si me osramotil v najnovejši Zvezdi, ko si mi natisnil tri zadnje vrstice moje elegije; vrag me je zmotil, da sem k članku o Bahčisarajskem vodometu napisal nekaj teh čustvenih vrstic in omenil tam tudi svojo elegično lepoticó. Predstavi si moj obup, ko sem jih videl natiskane... Kako naj ona ve, da je jaz nisem imenoval, da je pismo odprl in tiskal Bulgarin, da je bila prekleta elegija poslana tebi vrag ve od koga, in da nihče ni kriv? Priznavam, eno samo misel te deklice cenim više kakor mnenje vseh žurnalov na svetu in vse naše publike. V glavi se mi kar vrti...« Do sedaj še ni popolnoma točno dognano, o kom tu govori Puškin, toda verjetno je, da o eni Rajevske hčerá, in to o Mariji... Tako bi bila Marija Rajevska tista, ki je Puškinu pripovedovala snov Bahčisarajskega vodnjaka, še preden ga je Puškin videl, ter je tudi ona bila tista, ki je s svojo ljubeznijo navdihnila pesnika k tej pesnitvi, katera je imela v zasnovi in

prvotni izvedbi gotovo več osebnih čustvenih poudarkov. (O tem govori podrobneje S. Bondi v jubilejni državni izdaji Puškinovih spisov: A. Puškin: Sočinenija v treh tomah, in sicer v II. delu, 666—668, kar mi je služilo za oporo.) Tako pa je ostal ta poudarek samo v koncu pesnitve ter v lepem, skoraj že spečem spominu na lepe krimske večere. Toda verjetno je, da bi hotel tudi vso pesem posvetiti svoji krimski tajni ljubezni, katero pa bi hotel na vsak način ohraniti skrito, kakor je videti iz omenjenih pritožb; zato je posvetilo napisal njenemu bratu Nikolaju (N. N. R.), kar je ostalo na več lističih samo skicirano in se je dalo razbrati šele v zadnjem času iz rokopisov v nekako naslednjo misel:

Izpolnil sem ti željo vročo —
začenjam obljubljene vrsté.
Ko mi povedali ljudje
so prvič zgodbo pričujočo,
sem v žalost pal; objestni um
pomračil se je nehoté mi;
a kmalu svetlih orgij šum
je razveselil spet srce mi.
Res lahek, hiter dvig in živ!
Kako je vtis moj bil menljiv,
razpoloženja bežna moja:
navdušenju je — bol sledil,
potrnosti — izbruh opoja.

To posvetilo, ki je napravljeno po več variantah, je P. v rokopisu postavil zdaj na začetek, zdaj na konec, v tisku pa ga je popolnoma izpustil. Napisal pa ga je gotovo takoj v začetku, ko je začel »pisati to povest«, katere snov je poleg prej imenovanega potopisa dobil iz ust mlade Marije Rajevske, ki mu je po obisku »vodometa solza« navdihnila tudi vso tisto ljubezensko melanholijo in posodila tudi ime čisti, dekliški junakinji...

Ko pa je pesnitev imel že končano, je posvetil v skupini krimskih pesmi še posebno pesem obisku Bahčisarajskega vodnjaka, kjer zgodbe Marije in Zareme ne postavlja več v realnost, temveč jo smatra za privid svojega sna:

Vodnjak ljubezni, živ vodnjak!
Dve roži vplel sem Tebi v venec:
tvoj glasni govor mi je drag
in pesniških solzá studenec.

Vodnjak ljubezni, bôli vodnjak,
vprašaje uprl sem v té poglede:
prebral sem stare slave znak,
a o Mariji — ni besede...

Svoj žar srebrni name sij,
pokropi z roso me krepčalno!
Ah, vir poživljajoči, lij!
Žubôri zgodbo svojo davno!

In haremski polsij-poltmà?
Pozabljena — podrt že zid je.
Zarema in Marija sta
bilà mar srečno le prividje?

Mordà le sanja domišljije
mi risala v megleno dalj
minutne, hipne je vizíje,
nejasni duše ideal?

Tako je nastala Puškinova pesnitev Bahčisarajski vodomet (Bahčisarajskij fontan), ki je najpristnejše delo njegove »južne« romantike, najčistejše rusko byronstvo in kaže slikovito podobo iz h a n s k e g a h a r e m a. Pesnitev nam kaže tri svetove: tatarskega tirana, zavojevalca narodov, strastno eksotično kavkaško Gruzinko, ki ji je smisel življenja čutna erotika in strast,

ter krščansko poljsko kneginjo-ujetnico, ki tudi v haremu živi čistemu devištvu, kakor ga časti v Mariji. In prav s to svojo čistostjo navdaja s pravo, očistujočo ljubeznijo krutega hana, ki odslej ni več krvolok: le še nad morilko Gurzinko se maščuje, potem pa pusti v nemar svoj harem in živi spominu lepe kristjane, ki ima nekaj črt z našo — Bogumilo, spreobrnjevalko burnih src, pa tudi Miklovo Zalo, našo slovensko lepo sužnjo v sultanskem haremu...

V teh liričnih opisih hanskega dvorca, krimske noči in krimskega obrežja je Puškin dosegel visoko dovršenost. Po zvočnosti in muzikalnosti pa je presegel gotovo vse, kar je dotlej napisal. Znano pa je, da on sam ni tako zelo cenil te pesnitve kakor občinstvo in kritika, ki je bila navdušena; verjetno zato, ker se je preveč naslonil na Byrona ter je pokazal premalo izvirnosti. Snov je namreč vplivana po Byronovi pesnitvi: Gjaur, ki opisuje podobno haremsko življenje. Tu kakor tam je glavni motiv »greh« proti mnogoženstvu, proti haremski navadi, namreč ljubezen do — ene ženske. Pri Byronu ta haremski red prekrši tujec, gjaur, tu pa han sam, Girej, katerega srce prevzame krščanska ujetnica, da pusti vse druge ženske v nemar. Iz tega sledi ljubosumnost, maščevanje in zločin kakor pri Byronu. Sam je zapisal: »Bahčisarajski vodomet je slabši od ‚Kavkaškega ujetnika‘ ter je prav tako kakor oni odmev branja Byrona, za katerim sem tedaj kar norel. Prizor Zareme in Marije ima dramatično vrednost. Zdi se, da nje niso kritizirali. Toda A. Rajejskij (Puškinov »demon«!!) se je hihetal pri naslednjih verzih:

Ko sekal glave je z roko,
zamah mu v zraku obvisi itd.

Mladi pisatelji si sploh ne znajo predstavljati fizičnih posledic strasti. Njihovi junaki se samo treso, divje hohotajo, škripljejo z zobmi in podobno. Vse to je smešno kakor melodrama.«

Takega melodramatskega ima ta najbolj romantična pesnitev mladega Puškina več. Kmalu pa se je te romantike otresel in, ko je odšel z juga v Mihajlovsko na posestvo svojega očeta, kateremu je bil poslan še vedno pod policijskim nadzorstvom, je že drugače gledal na življenje, vse bolj realno kakor za časa svojega bivanja na Krimu.

Tedaj (1829) je zaključeval slavno epično pesnitev »Jevgenija Onjeginina«, katerega potovanja po jugu imajo velik avtobiografski značaj; tu opisuje tudi svoje tedanje razpoloženje na Krimu, obenem pa tudi že kritiko tega in takega gledanja na življenje, kakor ga je pokazal v »Bahčisarajskem vodometu«. Takole opiše Krim (citiram prevod prof. Prijatelja):

Krasna obrežja ste Tavríde,
ko človek z ladje gleda vas
v svetlobi jutranje Kipride,
kot sem vas videl v prvič jaz:
zrl vas v zakonski sem krasoti:
v nebes sinjini in čistoti
žarele vaših gor čeri,
drevesa, doli so, vasi
kot vzorec pred menoj razviti.
In med Tatarjev kočami,
kak vrela kri je vroča mi!
In v kaki tugi čudoviti
postalo prsim je tesnó!
A, muza, zabi prošlost to!

Vsem čustvom, ki takrat so bila
mi v prsih — zdaj sem izgubil sled:
minila so, se spremenila...

Mir vam, nemiri prošlih let!
Takrat brez vas bi bil najtežje:
puščave, biserno obrežje
in šum morja in prsi skal,
ponosne deve ideal,
neznane muke in brezdanje ...
A drugi časi, drugi sni;
vmirile moje vigredi
ste se, visokoletne sanje,
in v svoj poetični bokal
vode sem mnogo pridodal.

Zdaj se mudim ob drugih slikah:
peščen hrib ljubim, v solnce vprt,
in bajtico ob jerebikah,
polomljen plot in lesu v vrt,
na nebu sivkaste oblake,
pred skednjem slamo vrh navlake
in ribnik v senci gostih iv
ter mladih rac razgovor živ;
sedaj me balalajka ginja,
pijani ples me veseli
pred pragom krčme sred vasi.
Moj ideal je — gospodinja,
v pokoj vesla želj mojih čoln
in k loncu, ki je — juhe poln.

Zavil v deževnih dnevih včasi
sem rad v živinski hlev zares ...
Fej, kakšna proza tu se kvasi,
holandske šole pestra zmes!
Sem bil li takšen v svojem cveti?
»Bahčisarajski vodomet«, ti
povej, če takšne misli v um
mi vlival je tvoj večni šum,
ko sem Zaremo v mislih gledal,
zroč vate nem, zavarovan,
sred bajnih, praznih teh dvoran!?...
(1829).

Tako se je odrekal tej zgodnji krimski romantiki v času, ko je hodil med narod poslušat drugačno folklorno romantiko narodne ruske pravljice ter tovarišil stari svoji pesterni Arini Rodionovi, ki mu jih je pravila. Bil je že na tem, da prime za pero in napiše (1830) ciklus svojih realističnih pravljič, tiste, ki jih ima namen izdati v mojem prevodu letos »Slovenčeva knjižnica« ...

Mickiewicz v Bahčisaraju.

Tu pel navdihnjeni Mickiewicz
je sredi skalnatih brežin,
na Litvo vzbujajoč spomin.

Puškin, Jevgenij Onjegin vv. 3403-5.

Tudi poljski pesnik Adam Mickiewicz (1798—1855) se je kmalu nato mudil v Rusiji, kamor je bil l. 1824 poslan kazensko z wilenske gimnazije.

Bil je nekaj časa v Peterburgu, nato pa je bil poslan kot ljudskošolski učitelj v odeško gubernijo. Iz Odese je bil premeščen konec l. 1825 v pisarno generalnega gubernatorja v Moskvo. Tako je Mickiewicz šele v Rusiji postal iz Litvina oz. Belo Rusa — Poljak. Tu je ostal do l. 1829, ko je dobil dovoljenje za odhod v inozemstvo, kamor je odšel 27. maja, ko je Rusijo zapustil v Kronstadtu — za vedno.

Tako je Mickiewicz preživel nekaj mesecev v Odesi, kjer je bil še živ spomin na Puškina, medtem ko je njegova pesnitev »Bahčisarajski vodomet« izšla tisto leto prej (1824). Tudi Mickiewicz je napravil izlet na Krim v družbi odeških Poljakov. In tako je s te poti na Krim prinesel s seboj v Moskvo zbirko 19 sonetov, ki jih je izdal l. 1826 v Moskvi pod skupnim naslovom: Krimski soneti. S temi soneti, ki so pravo mojstrstvo, je ustvaril nekaj najlepšega v poljski književnosti, kar je poslej rodilo polno posnemanj, pa malo sebi enakega. Narava je tu doživela novo življenje in poveličanje. Tudi Mickiewiczovo pismo Lelewelu iz tega izleta na Krim je ohranjeno. Tu piše: »Teptal sem megle na Čatirdahu, spal sem na blazinah girajov in v lovorovem gaju sem igral šah z vratarjem rajnekega hana.« Nekaj sonetov je krasnih impresij davno pred napovedjo impresionistične mode, tako zlasti razpoloženja v sonetu VII: »Bahčisaraj ponoči«. Prevedel pa sem za zgled njegovega čustvovanja daleč od domovine na jugu Rusije, ko gleda spomenike stare tatarske slave in se spominja usode lepe Poljakinje Marije Potocke, v katere zgodbo verjame on prav tako kakor Puškin, naslednja dva soneta z isto snovjo, namreč VI. Bahčisaraj in VIII. Grob Potocke. Naj bodo tu objavljene kot pesniško soglasje največjega poljskega pesnika z največjim ruskim. Ta dva sta se bila osebno seznanila v Petersburgu l. 1827 in bila velika prijatelja, dokler si nista ob narodnem konfliktu v letu 1830 stala nasproti kot dva pesniška predstavnika narodnega nasprotstva: tlačene Poljske in ruskega imperializma. (Mickiewicz: Prijateljem Moskalom, Puškin: Obrekovalcem Rusije! Mickiewicz! — Glej prevode zadnjih dveh: Hribar: Tri dehteče gredice, str. 103, in Klopčič, str. 93.)

Prav na te Mickiewiczove sonete je mislil Puškin, ko je pisal o Mickiewiczovem improvizacijskem mojstrstvu v sonetih:

Tam v senci daljnih tavrskih gorjancev
v sonetov ozko mero bard Litvancev
zaklepal trenoma je svoje sne.

Sonet (1830).

Dva krimska soneta:

VI: Bahčisaraj

Velika je, a prazna Girajev naselbina:
palače paš, hodniki razsuti so po travi,
stolpe njih moči, zatišja njih ljubavi
kobilca preskakuje, oblázuje laznina.

Skoz okna raznobarvna žene ven rastlina,
vijoč se po obokih, po gluhih sten zidavi —
kot človek razodeva zakone v naravi,
pišoč za Baltazarom besedo: RAZVALINA.

Tam marmorno posodje — kamen že ves siv je —
glej, haremski vodnjak, še zdaj celotna gmota,
solze pretaka, vpije v te praznote divje:

Kje zdaj ste ve, ljubezni slava in mogota?
Ki večni naj bili bi — vir le usahljiv je —
prešli ste v nič, ostal pa — izvir je! O sramota!

VIII: Grob Potocke

Med razkošnimi vrtovi, v krajini vesne mlade
si ovenela roža, kajti zapustile
so kot metulji čari te mladosti mile
in vrgle ti v srce spominov zle obade.

Na sever proti Poljski sijó zvezdá mirjade —
zakaj so na tej poti tako se razblestile?
Mar tvoj pogled ognjeni — preden v dnu gomile
je ugasnil — pustil sled je, leteč tja poln nade?

Poljakinja! — I jaz končavam dni v žalobi:
tu vrže pest prsti prijazna dlan naj name!
Ko romarji ob tvojem govorijo grobi

i mene zvok besede rodne buditi jame,
in pesnik, žalostinko o tvoji snujoč tegobi,
že vidi bližnji grob — zapoje jo še zame.

Pripominjam, da Puškin in Mickiewicz različno transkribirata tatarska imena, na pr. girej — giraj, Bahčisaraj — Bakčisaraj, Četirdag — Četirdah itd., kar naj nikogar ne moti.

Mickiewicz je temu zadnjemu sonetu pripisal naslednjo pripombo, ki je odgovor Muravjevu in Puškinu:

»Nedaleč od palače Hanov se dviga gomila z okroglo kupolo, zgrajena tako v vzhodnem načinu. Med narodom na Krimu kroži pripovedovanje, da je mavzolej postavil Kerim Giraj za svojo sužnjo, katero je nenavadno ljubil. O sužnji pravijo, da je bila Poljakinja, doma iz plemiške rodbine Potockih. Pisatelj učenega in lepo napisanega potopisa Popotovanje po Krimu, Muravjev-Apostol, je mnenja, da je to pripovedovanje brez podlage ter da nagrobnik krije ostanke neke Gruzinke. Ne vemo, na kaj opira svojo sodbo; kajti trditev, da Tatarji v polovici osemnajstega stoletja niso tako lahko mogli odpeljati za sužnjo dekle iz doma Potockih, ni dovolj utemeljena. Znanih je več takratnih kozaških napadov v Ukrajino, odkoder so veliko ljudi pripeljali in jih predali sosednjim Tatarom. Na Poljskem je mnogo družin s plemiškim imenom Potocki in omenjena ujetnica ni nujno morala pripadati izključno mogočnim gospodarjem gradu Humania, ki je bil tatarskim napadom ali kozaškim vstajam manj dostopen. Na podlagi tega narodnega pripovedovanja o bakčisarajskem nagrobniku je napisal ruski pesnik Aleksander Puškin s sebi lastnim talentom povest: Bakčisarajski vodomet.«

Krimski soneti so vzbudili s svojo novostjo v poljski književnosti veliko zanimanje: na eni strani veliko navdušenje med romantiki, med klasiki pa veliko razburjenje, da je na pr. patriarh klasikov Koźmian pisal o njem take stavke: »Sonete Mickiewiczzeve je najbolje označil Mostowski za — grdobijo. Ne vem, kaj je mogoče v njih dobiti dobrega: vse je brez cene, podlo, umazano, temno; vse je morda krimsko, turško, tatarsko, toda ne polj-

sko... Mickiewicz je tepec, ki je ušel iz norišnice, ki govori — da kljubuje dobremu okusu in razsodnosti — žlobudro besed nerazumljivega jezika in divjih domislekov... Mickiewicz je blazen, ne zna misliti, je v ljubezni umazan in surov;... je s ponosom in z vso zavestjo prepričan, da je blaznost poezija, maže z barvami temo s svetlobo, nerazumljivost z dovršenostjo. Čakam te, da bi mi vsaj en domislek, eno sliko opravičil... Litvini so tako prevzeti od slave svojega smorgonskega pesnika, da so vse hiše napolnili s temi soneti. Walerijan Krasinski jih kar hiti vsepovsod razmetavat...» (Mazanowscy: Podręcznyk do dziejów Literatury Polskiej, str. 199.) Tako razburjenje je vzbudil na tisti strani, ki je odmirala, medtem ko je v svetu s temi soneti dobil svetovno slavo in je danes ustaljena sodba, da spadajo ti Krimski soneti med bisere Mickiewiczzeve lirike, med njegove največje umetniške uspehe. V njih je dal sonetom nove mladosti, napolnil jih s čudovito barvo in ritmom, ki ni klasicistično merjen, ter je do popolnosti obvladal vsa umetniška sredstva tako slikovitost, muzikalnost, subtilnost in globoko osebno doživetje žalosti za domovino, poleg notranje sonetne arhitektonike. Tudi Mickiewicz jih je najbolj cenil, kakor se vidi iz odgovora, ki ga je dal l. 1830 v Firenzi na vprašanje, kaj bi si želel imeti iz svojih pesmi prevedeno v tuje jezike: na prvem mestu ljubljena pesem »Farys«, nato nekaj odlomkov iz »Walenroda«, nekaj lepih ljubavnih sonetov, »Dziady« in — celotni cikel »Krimskih sonetov«.

Tako vidimo, da je bahčisarajski vodnjak na Krimu navdihnil skoraj istočasno na isti način — po istih virih in avtopsiji — dva največja tedanja pesnika, Rusa in Poljaka, ki še danes predstavljata najvišje vrhove v svetovni poeziji.

Mickiewicz je še enkrat navdihnil Krim, toda ne več kot pesnika, ki piše verze, temveč kot vojaka, ki gre z orožjem nad svojega sovražnika. Ob začetku krimske vojske leta 1855 je začel snovati poljske legije ter z njimi na čelu odšel v boj. Na poti v Carigrad pa je 26. novembra 1855 umrl za kolero, ne da bi stopil na Krim, s katerega je v svoji mladosti tako tožil po svoji Poljski...

Bahčisaraj — in njegova dvorska skrivnost — sedaj.

Zanimivo je, kaj pripovedujejo novejši »vodiči po Krimu« o Bahčisarajski zgodbi in starem hanskem dvorcu.

Pred sabo imam Ilustrirani praktični vodič po Krimu (Ilustrirani praktični putevoditelj po Krimu), ki je izšel v Odesi l. 1903 (Grigorij Moskovič). Tu pravi pisatelj, da ta dvorec ni več podoben staremu, ker je bil mnogokrat obnavljan. Politična katastrofa, ki je zadela tatarsko krimsko carstvo, se je odražala tudi na zgodovini dvorca. L. 1736 je bil dvorec popolnoma vpepeljen. Preden ga je han pozidal, ga je zopet feldmaršal Lassi na novo do polovice uničil, pozneje pa še Suvorov. Za Katarine II. so dvor popravili ter skušali ohraniti stari mavrski slog, vendar je izšla iz te restavracije — »polevropska stavba z azijskim nastrojem moskovske fabrikacije«. V času generalne restavracije za Aleksandra I. v zadnjih letih vladanja (1818—1825) so vso starino resnično uničili — in v tem času sta ga videla tako Puškin kakor Mickiewicz. Šele v l. 1900 se je ustanovila posebna komisija na čelu s knezom Petrom Nikolajevičem in pod vodstvom akademika Kondakova, ki ima cilj restavrirati dvorec v prvotnem starinskem zgodovinskem pomenu. Tako ga naša slika iz l. 1903 kaže še v stanju pred rezultati te komisije.

Od starega dvorca so v vrtu ohranjeni še ostanki bazena z vodnjakom in terase — bivše viseče terase dvorca. Stopnišče, ki vodi k njim, je še sedaj deloma ohranjeno. Ohranjen je še večji bazen, v katerega se je stekala voda iz večjega vodometa. (Vodič pravi, da je v samem vrtu še kakih 16 vodnjakov!) V to »globino vod« je bila po Puškinu vržena Zarema. Blizu je tudi stavba, ki ji vodniki pravijo »harem«, dasi je ta bil l. 1818 popolnoma razrušen. Haremski vrt pa ločijo od njega krasna vrata, ki so ostala še od starega dvorca in na katerih je napis: »Ta velikolepi vhod in ta veličastna vrata so

napravljena po povelju sultana dveh kontinentov in hana dveh morij, sultana, sina sultana Mengli Girej-hana 959« (t. j. 1503).

V tem Vodiču je naglašeno, da se zunaj hanskega dvorca nahaja turbe-mavzolej hana Krim Gireja, ki ga je postavil svoji ljubi ženi Dilariji Bikeč, kakor je napisano na nagrobniku: »Naj bo usmiljenje božje nad Dilarijo!« in letnica po mohamedanskem štetju 1178 (1764 po Kr.), ter na drugi strani: »Pomoli za pokoj duše Dilarije Bikeč!« »To grobnico sta poeta Mickiewicz in za njim (!) Puškin imenovala grobnico legendarne Marije Potočke« (str. 154).

Že iz teh »živih kamnov« se vidi, kako mogočno je bilo tatarsko-krimsko carstvo in kako zapuščene so sedaj razvaline, ki so navdihnile Puškina in Mickiewicza s krimskim motivom, ki se je zgodovinsko izkazal — če verjamemo Vodiču iz leta 1903 — za legendo.

Slovenski prevod.

Romantična povest Bahčisarajski vodomet spada med najbolj poznane pesniške povesti A. Puškina. V Ljubljano je prišla pesnitev precej zgodaj, saj jo je imel poleg še drugih štirih Puškinovih knjig že naš Matija Čop v svoji knjižnici. (Preobraženski: Puškin u Slovencev, 1937, str. 58.) Verjetno je, da Prešeren Puškina ni poznal po delih, kakor je poznal in prevajal Byrona in Mickiewicza. Prevod smo pa dobili tako razmeroma precej pozno l. 1870 v Raznih delih pesniških in igrokazih Jovana Vesela-Koseskiga (str. 169—187). To, da smo to pesnitev dobili skoraj petdeset let po izidu, še ni tako hudo, saj so jo Hrvati brali samo dve leti prej po zaslugi Slovenca — Vraza, v posmrtnem izdanju Vrazovih del l. 1868 (Dela, zv. 5), medtem ko jo je Vraz prepesnil že v 40 tih letih (Jos. Badalić: Puškin i Vraz, str. 6). Toda prevod, kakor ga je nam dal pesnik, je bil že tedaj — kaj šele sedaj! — nemogoč ter je ves v slogu njegovih drugih prepesnitev, ki imajo že svoj ustaljeni sloves-nesloves v naši književnosti. Tako-le — še dokaj dobro, drugod je slabši — konča Koseski pesnitev:

Častitelj múz, želitelj véd.
Pozabši slavo in ljubezen,
Prijetni Salgir kmalo spet
Bom gledal te, nevolje trezen.
5 Obmorskih gor na stermi sklon
Se vernil bom želján spomina,
De veselil veršenja don
Tavridnih vod bo Rusje sina.
O juga kras, mikavni kraj!
10 Tu vsi živí, hribovja, hoste,
Tu vinograd, tam cvetni gaj,
Dolin, polján posestve goste.
Ohlada rek in drevnih senc
Popotnika ko čar obdaja
15 Ko zgódnih ur bregovja venc
Prejaha sam ob času mlaja.
Izurjen konj na viš hiti,
Pod njim kipeča morská vlaga
Razpenjena šumí, verší
20 Okrog ostenkov Aju-Daga.

V dneh 1. septembra do 20. oktobra 1938 pa se je lotil prevoda te mladostne Puškinove eksotične povesti dober poznavalec Krima, tedaj 87letni bodoči dr. honoris causa ljubljanske univerze, dolgoletni ljubljanski župan Ivan Hribar ter mi prevod pozneje, 23. januarja 1939, poslal v objavo v Dom in svet. Že prej, leta 1937 — za stoletnico smrti — je omenjeni

ljubitelj ruske poezije izdal pri Umetniški propagandi Tri dehteče gredice s pesniškega vrta Aleksandra Sergjejeviča Puškina (Bronasti jezdec, Poltava, Obrekovalcev Rusije) kot začetni zvezek Prevodov iz Puškina. Ker nikakor nisem mogel njegovega prevoda — takega kot mi je bil predložen — priobčiti v moderni reviji že zaradi starinskega jezika ter raztegnjenosti (prevod ima kakih sedemdeset verzov več kot izvirnik, kar gre vse na račun neokretnosti prevoda in nenazornosti, pa tudi nedopustnosti), sem se lotil popravila v toliko, da sem na podlagi izvirnika strnil raztegnjene vrstice v verze originala, neokretne rime in jezikovne anahronizme ter celotne stike ritmično in besedno povedal drugače, spreminjal rime in tudi sicer skušal po svojem okusu spraviti kolikor toliko njegove besede v sklad s sedanjimi prevodnimi zahtevki, vse pa s težnjo, da ohranim čim več Hribarjevih stavkov in možnih rim. Na pismeno intervencijo 11. sept. 1940 sem mu lahko že poslal še nedogotovljeno svojo popravo obenem z originalom in predlogom, da bi takega priobčil v reviji z njegovim avtorskim imenom, toda s pripombo, da je urednik pesniško pregledal prevod. Takoj nato mi je pokojni dr. h. c. Hribar odgovoril s pismom (ki ga pa ta hip ne morem citirati, ker sem ga neznano kam založil), da se mi zahvaljuje za trud, ki sem si ga vzel, da popravim njegov prevod, da pa v taki popravljeni obliki ni več njegov, temveč že moj. — Tako je njegov originalni prevod ostal v njegovi zapuščini, ko je umrl v devetdesetem letu lani 18. aprila 1941. leta. Pri sebi pa imam v prepisu zadnji del njegovega originala, ki se je končal — za zgled njegovega prevajanja — tako-le:

Častilec Muz, častilec mira
 Pozabil slave bom, ljubavi:
 Ob vas naj se pogled moj vstavi,
 Bregovi blaženi Salgira!
 5 Obiščem vas, gore primorske,
 Spominov polne tajnosti;
 Tavride spet mi vode morske
 Pohlepne razvedre oči.
 Čarobni kraj, očem veselje,
 10 Vse živo tam je: holmi, gozdi,
 Tu rjavi, tam rumeni grozdi,
 V dolinah tu in tam zaselje,
 Kjer prebivalci gostoljubno
 Osebo sprejmejo poljubno.
 15 Strug vodnih in topolov hlad
 Ki ga objame iznenad
 Privlačen je za potnika,
 Od čarov teh prevzetega.
 Ko v tihih hladih jutranjih
 20 V gorah, po cestah vtrjenih,
 Z njim dirja konj izurjeni,
 In ko zelena vodna vlaga
 Pred njim blešči se in šumi
 24 Okrog pečevja Aju-Daga.

(Prevod tega konca ima štiri vrstice več ko original!)

Vendar pa se jaz dobro zavedam, da prevod ni v celoti moj, temveč skupno delo pokojnega velikega ljubitelja Puškina in moje, kajti v osnovi sem se oklenil njegovega prevoda ter ga ohranil, kjer sem ga le mogel. Tako nisem ohranil Puškinovih zaporednosti rim, temveč Hribarjeve, ki takoj s prvimi verzi že niso v skladu s Puškinovim znanim vrstenjem se moških in ženskih rim ter z njih prepletanjem. Tako je temelj tega prevoda ter tudi zunanja oblika večidel Hribarjeva in ga sedaj priobčujem kot skupno delo kljub njegovim pomislekom — v njegov spomin.

Hvalnica Krimu.

Za konec pa naj priobčim še Puškinovo himno na Krim, kakor jo je zložil zavestno naslonjen na svetovno slavni Goethejev slavospev Italiji, na njegovo pesem »Kennst du das Land«, ter je v njej ponovil misli in vrstice iz tega konca »Bahčisarajskega vodometa«. Te pesmi Puškin v življenju ni nikdar tiskal (napisal jo je verjetno kmalu po krimski poti aprila leta 1821). V rokopisu, ki je shranjen, sta črtani dve oktavi, namreč četrta in šesta, verjetno prav zaradi tega ponavljanja misli in celo rim. Priča pa, kako globoko se je Puškinu v spomin vtisnila lepota tega polotoka, da jo je primerjal z goethejevsko besedo sami Italiji, deželi sonca in oranž:

Si videl kraj, kjer divni čar narave
oživlja loge, gozde in vrté,
kjer bistre vode derejo v tokave
in stiskajo ob bregove se tesné,
kjer na vrhé in lovorjev dobrane
sneg žalostni še padati ne sme?
Povej: poznaš ta divni kraj, izbrani,
kjer jaz sem ljubil, tujec in izgnani?

Elvirin zlati kraj, v te pokrajine,
tak ljube meni, zdaj hite željé
v spomilih na obmorskih gor strmih,
na vod prozornih radostne valé,
na sence, šum, na krasne te doline,
kjer še Tatari v revščini žive
sred brig, a združeni z vezjo družinsko
pod streho, tujcu vsakemu gostinsko.

Vse tam popolno v krasni je miloti,
vse tam privablja potniku oči,
ko v jasni dan po mimobrežni poti
privajen konj čez gorski vrh hiti;
povsod le delo, ki ga nič ne moti,
tatarska polja, vrte bogatí,
cvetejo brda, v grozdih vinograda
je jantar, nočnih pirovanj naslada.

Vse tam živó, vse tam očem naslada:
v oljk senci trudna čreda ovec spi,
okrog domov, glej, brajde vinograda
in mesta, samostani in vasi
in šum morja in vrenje vodopada
in bela barčica nasred planí
in jarki žarki Febovega kolesa
na sinjen svodu južnega nebesa.

Bom kdaj prišel, ljubitelj Muz in mira,
ko um življenja ničnosti spozna,
k bregovom spet veselega Salgira
premišljat sanje svojega srca?

In z namo ti, otožna moja lira,
zvestó opevajoča kras sveta,
ljubezen, izgnanstvo in slovo od žene —
boš našla tam spet zvoke izgubljene?

In tam, kjer mirta bdi nad prahom v urni,
bom videl spet skoz temen gozd jasno
te sklade skal in blesk morjá lazurni
in brezoblačno ko radost nebo?
Utihne li življenja val mi burni?
Bo uzrlo čar minulih let oko?
Kdaj spet srce k tem sencam pripelja me
spočit v naročje lene se omame?

Sl. 20. Puškin na Krimu
ob razvalinah bahčisarajskega vodnjaka.
(Puškinova lastna risba iz časa krimskega potovanja)

Aleksandar Puškin | Bahčisarajski vodomet

Prevel po Ivanu Hribarju — Tine Debeljak.

»Mnogi so tako kakor jaz obiskali ta vodnjak; toda njih ni več, drugi pa so daleč stran.«

Saadi.

Sedi Girej-han v tla strmé,
kadi se čibuk mu prižgani,
krog carja groznega molče
gneto se hlapčevski dvorjani.
V vsem dvoru vlada molk težak:
s spoštljivo vdanimi izrazi
bero na mračnem mu obrazi
togote in trpljenja znak.
Vladar ponosen zdaj jezljivo
z roko zamahne nestrpljivo —
poklonijo se in gredo.

Ostal je han zdaj sam s seboj
in grud zadiha mu prosteje,
na čelu vidi se lahkó,
da bije mu srce hitreje:
tako morjá gladina z vali
oblak viharja nam zrcali.

Kaj vre mu v duši ponositi?
Le kakšen bije v mislih boj?
Namerja z Rusi se boriti?
Ponesti Poljski zakon svoj?
Gori od želje maščevalne?
Odkril upor je v vojski nov?
Boji se gorskih narodov?
Boji se Genove lokavne?

Ne, nič mu ni do borbe slavne —
utrujene so mu roké,
je daleč misel od vojské.

Se v harem mu po grešni poti
je vtihotapila izdaja —
in lepa ujétnica v ljubkoti
zdaj z gjaurom se morda naslaja?

Girejeve žené-jetnice
žive v samoti kot cvetice:

ne smejo misliti, želeti;
pod stražo budno in hladno
jim v dolgočasju je živeti
in za spremembo ne vedó.
Temnice mračne senca krije
krasote njih in lepotije —
tako v Arabiji cvetice
sade v zastéklene gredice.
Obupno njim se čas vrsti:
za dnevom mesec, leto mine,
in z vsakim hipom, ki zbeži,
mladost, ljubezen topla gine.
Vsak dan je drugemu enak,
poteka jim počasi vsak.
Sploh v haremu lenoba vlada,
sprememba redka je naslada.

Z željó, da zmotijo srce
s čim koli, mlade te žené
se večkrat preoblečejo,
igračkajo, klepečejo.
Ob žive vode žuborenju
in njenih bistrih curkov vrenju,
kjer gosti javorji stojé,
se v senci šetajoč hladé.
Med njimi stopa zli evnuh.
Ogníti se mu móči ni,
njegov zostreni vid in sluh
za vsemi isti čas sledi.
Skrbno je vpeljal večni red:
kar hoče han, je zakon svet,
nič ga zvesteje ne spolnjuje
kot to, kar Koran predpisuje,
nič po ljubezni več ne vpraša,
zato kot lipov bog prenaša
žalitve in očitke zlobne,
ukor, nasmeške nespodobne,
prezir, prošnje in ljub pogled,
vzdihljáj tih, pritajén šepet.

Pozna prav dobro žensko nprav,
sam marsikaj je bil prestal
v svobodi prej, zdaj v sužnosti,
da moči ga vkaniti ni.
Pogled goreč, v solzah toneč
ne zbeга duše mu nič več.

Ko kopat letnje vroče dni
se z razpletenimi lasmi
mladé odhajajo jetnice,
ko vali bistre jim vodice
čarljivo močijo krasoto —
njih neločljivi stražnik tu je
in bajno krasotic goloto
ves ravnodušen opazuje.
Po haremu v temnih nočéh
neslišno giblje se povsodi,
prav tiho po preprogah hodi,
uho nastavlja ob dveréh;
od postelje gre k postelji,
ves čas za te žené skrbi,
jih v sladkem opazuje spanju
in prisluškuje njih ječanju;
njih vzdih in njih šepet najmanji
zapazi hlastno — in gorjé
jetnici, ki s šepetom v spanji
izdala tuje bi ime,
srce družici bi odkrila
in ji trpljenje potožila!

S čim muči se Girejev duh?
Ugasnil čibuk mu ta hip je.
Pred vrati čaka ga evnuh —
ves negibljev, ves trd kot kip je.
Glej, vstal zamišljeni zdaj han je,
odpró na ves stežaj se dvéri,
molčé k družini se nameri,
kjer žen, še prav kar dragih,
stan je.

Žené so ga pričakovale,
na svílenih preprogah zbrale
so v skupini se krog fontane.
Tam gledajo zdaj razigrane
prav kot otroci v dnu vodé,
kako čez marmor ribca gre,
mehurčke zlate spuščajoč.
Jim sužnje nudijo napoje,

a one zvonke glase svoje
lijo po haremu pojoč:

Tatarska pesem.

1.

Človeku Bog pošilja često
solzé, skrbi. O blagor ti,
fakir, ki Mekko — sveto mesto —
uzreš, na svoje stare dni!

2.

O blagor mu, ki svet osvaja,
breg Donave s krvjo poji,
nasproti deklica iz raja
z nasmeškom krasnim mu hiti!

3.

A blagor bolj mu, o Zarema,
kdor nežnosti, miru želján,
kot rožo ljubi te, objema
v tišini harema vsak dan!

Tako pojó. Kje je Zarema?
Ljubezni zvezda, hárema kras?
Vsa bleđa in od boli nema,
ne sliši, kaj slavé na glas.
Kot palma od viharja strta
omáhnila je, vsa potrta,
ne veseli je nič poslej —
odkar ne ljubi je Girej...

Ne ljubi je... V krasoti kdo ti,
Gruzinka, zdaj stoji nasproti?
Krog lilijskega čela si
ovijaš dvakrat kite svoje,
in zapeljive ti oči
— kot noč temné, svetlé kot dan —
le večajo še čare tvoje.
Katere glas najbolj mehko
izraža ogenj trepetanj?
Kje je poljub sladak tako
kot v ustnih tvojih ljubkovanj?
Srce, ki ga prižemlješ nase,
naj vnema se za tuje krase?
Girej pa — ravnodušni, zli —

ne gane ob tvoji se lepoti,
vse ure v mrazu ždi noči,
presanja mrk in sam v samoti,
odkar je poljska kneginja
med sužnje haremske prišla.

Ni davno še, odkar Marija
prišla je semkaj v tuji kraj,
pravkar še njena domačija
je zrla kras njen in sijaj.
Bilà je sivemu očetu
največja radost na tem svetu,
nje mlada volja in željé
bilé so starcu ukazilo,
očetovsko topló srcé
le eno skrb je še gojilo:
da hčerke ljubljene bi sreča
bila kot sončen dan blesteča,
da tudi ji trenutne boli
srcá ne pomrače nikoli.
In kadar bi se omožila,
da bi z ljubeznijo pomnila
deviška leta, mlade dni,
ki so kot hipni sen prešli.
Vse je na nji biló vablivo:
nprav tiha s kretnjo fino, živo,
golobje vdanostne oči.
Prirodne mile te darí
z umetnostjo je zviševála:
ko so domá bilé gostí,
na harfo divno je igrala.

So bogatini, velmožjé
Marijino roko iskali,
mladeniči so radi nje
v skrivnostni boli vzdihovali.
V zavetju dóma nje srce
ljubezni ni biló spoznalo,
ker nudil slavni grad očetni
ji v družbi drugaric prijetni
zabav veselih je nemalo.

Kot reka trume se Tatarov
razlile so čez poljsko plan,
tako ne ničí bes požarov,
z viharjem v žetev divjo gnan.
Cvetoča preje pokrajína

je zdaj samo še razvalina.
Minule mirne so zabave,
razdrta sela so, dobrane,
ponosni grad puščoba krije.
Je prazna sobica Marije.
V graščinski cerkvi, kjer kosti
spe hladno spanje prednikov,
se vrsti knéževskih grobov
s plemena grbi, kronami,
je nova rakev pridružila —
očeta sivega gomila.
V grob oče — v ujetništvo hči...
Naslednik skop lastnik gradu je,
deželo bedno v jarem kuje
in s tem ne dela si časti.

Joj! Dvorec zdaj Bahčisaraja
nesrečno kneginjo prikriva,
dnem sužnjim videti ni kraja.
Marija joka, vzdihá, zdvaja.
Girèj nič reve ne izziva:
obup njen, sôlze, zdihovanje
vznemirjajo mu kratke sanje,
omilil je za njo, ubogo,
postopanje z ženámi strogo:
čuvàj teh haremskih žená
ne vstopa v njeno bivališče,
za rôko on je ne peljá
zvečer počivat na ležišče;
žaljiv pogled njegà oči
ne sme se vanjo vpirati
in, ko se kópat gre v vodó,
gre sama in le sužnja z njo.
Še han ne vstopa k vjeti devi,
miru motíti noče reví.
Celo je sáma biti smela,
imela sobo je posebno
tako, da se je skoraj zdela
nezemsko bitje, bitje nebno.
Tam dan in noč je luč gorela
pred sliko Presveté Device,
nebeške njene Priprošnjice,
veselje duše koprneče;
tam tiho upanje prebiva,
ki z vero se pobožno zлива
in srcu venomer šepeče
o rajú boljše domovine.

Proč od zavistnih je družic,
preliva solze z bednih lic
in vase zatopljena gine.
Medtem ko one okrog nje
v brezumni strasti se topé,
svetnico živo skriva kót,
ki ločen je od vsepovsod.
Takó srcé, da ne zablodi
v opoju grešnostnih strastí,
edino sveto čustvo vodi,
da vsegdar k Bôgu hrepeni.

.....
.....
Prišla je noč, meglà zakriva
Tavríde polja očarljiva,
iz dalje, iz senc lóvorjev
se čuje slavcev divni spev.
Kar luna z množico zvezdá,
glej, z brezobličnega nebá
nad gózde, holme in doline
medló svetlíkavo zasine.
Ogrnjene v tančic beline
hite kot sence v gaj iz gaja
po ulicah Bahčisaraja
iz doma v dom tatarske žene
na pogovarjanje, pomene,
kot je navada tega kraja.
Utihnili dvor je, harem spi,
odet v tišine néžnosti,
Nič nočnega miru ne moti.
Evnuh je šel po stražni poti —
zdaj spi i on; vzgojeni strah
je vzrok, da je še v spanju plah.
Ker vedno misli na izdajo,
skrbi zaspali mu ne dajo.
Zdaj kakšen šum, zdaj šepetanje,
zdaj ko da sliši kje kričanje,
po lažnem sluhu goljufan
se vzbuja, strese se zaspan,
prestrašeno prisluškujoč.
Nič. Vseokrog molčeča noč.
Le vodomet sladkó kaplja,
bijoč na marmornata tla.
Vre v noč spev slavcev gostoljivih,
od rož dehtečih neločljivih.
Še dolgo jih evnuh poslušá

in vnovič spet zaspali skuša.
Kako so sládke te temine,
noči razkošnega Iztoka!
Sladkó za uro ura mine
oboževateljem Preroka.
O, koliko je v teh domovih
razkošja! Koliko v vrtovih!
In kaj še v haremskih zavetjih,
kjer je pod vplivom mesečine
polnó skrivnosti in tišine,
tajn v sladkostrastnih doživetjih!

.....
.....
Žené vse spe. Le ena ne:
brez diha vstaja, tiho gre
po sobi in drhté z roko
odpira dver, da se rahló
in tiho skoz temino splazi;
pred njo evnuh je, kot da pazi,
sen kruto mu srce uspava —
kot duh ob njem lahnó odplava.

Pred njo so vrata. Zdaj z rokó,
razburjena vsa, se plašno
dotakne kljuge in odpira,
boječe v sobo se ozira...
Pri srcu ji je vse strahotno:
skrivnostna luč brli samotno,
zakladnica svetinj, vsa v zarji,
Brezmadežne lik ko v oltarji
in križec, znamenje dobrotno...
Gruzinka, kaj se ti zgenilo
srce ob svetih je stvareh?
Pozabljeno je v davnih dneh,
kar je nekoč domače bilo!

Pred njo počiva knéginja.
Toplota snà deviškega
oživlja ji dekliško lice,
kjer tekle so čez dan solzíce,
je zdaj vsečez le smeh razlit —
tako obseva lunin svit
z deževno roso cvet oblit.
Kot da krilatec bi svetel,
Edéna sin, pri vzglavju stal
in speč lil žalostne solzíce
zaradi haremske jetnice...

Gorje, Zaréma, kaj je to?
Grud krči se ji hrepeneče,
na tla kolena klécajo,
beseda vre iz nje proseča:
»Imej usmiljeno srce
in ne zavrzi mi prošnjé!«

Besede njene, vzdih, jokánje,
zbudi Mariji tiho spanje.
Preplašne kneginje oko
neznanko ugleda pred sebó;
tresočih rok, iz sebe vsa
jo vzdigne ter ji govori:
»»Kdo si? Kako si sem prišla
v tem času sáma? Sred noči?««

»O reši me! V teh bednih dneh
edini up si ti ostala.
O, dolgo srečo sem vživála,
ljubila v dnevih in nočéh,
zdaj v senco pala sem, gorjé!
Usmili se me! Čuj prošnjé!
Rojena nisem tu, nekje
od daleč, daleč sem prišla,
predmeti davni še živé
mi v srcu kot v meglini sna:
še pomnim donebesne gore
in vrelcev vročih v njih izvore,
in neprehodnosti goščav,
drug zakon tam je, druga nrav;
neznano pa mi je, zakaj
ostavila sem rodni kraj:
spominjam se morjá samó
in pa človeka nad sebó —
nad jadrani ...

Gorja, strahú
dotlej jaz nisem doživela,
živela v senci sem miru,
kot roža v haremu cvetela,
sen o ljubezenskih opojih
— o prvih! — v srcu sem gojila;
in sen o svetlih nadah mojih
se je izpolnil, ko nato
Girèj opustil je vojskó
in spet ljubezni nežne vnet
je vstopil v harem nas — deklet.
Pred njim drhté v pričakovanju

smo stale vse — oči sijaj
na meni obvisi v molčanju,
da znamenje ...

in od tedaj
opoj sva brez nehánja pila,
oba sva v blaženstvu tonila ...
Ne dvom, kleveta, nesoglasje,
ne muka ljubosumnosti,
ni enkrat naju dolgočasje
v uživanju motilo ni.
Marija! Joj! Ti nenadano
tedaj pred njega si stopila,
njegovo dušo, meni vdano,
je grešna misel omračila:
Girej, odslej ves spremenjèn,
ne sluša mojih razbolenj.
Vzdih moj mu je odslej nadležen,
ne mara za pogovor nežen,
več družba moja mu ne prija.
Ah, ta osama zadnječasna!
Vem, nisi kriva ti, Marija!
Poslušaj me: jaz sem prekrasna!
V vsem haremu le ti edino
bi mogla biti mi opasna!
Ni tebi za ljubezni slast —
jaz pa rojena sem za strast.
Zakaj mi s hladno to milino
razburjaš v srcu nepokoj?
Gireja pusti: on je moj!
S poljubi mi je strast užgal,
prisege strašne mi je dal.
Vse svoje misli in željé
povezal z mano je Girej:
če me pusti, umrè srce!
Solzé prelivam, le poglej!
Pred tabo tu na tleh klečim
in prosim — nič te ne krivim —:
ah, vrni radost mi, pokój,
Gireja prejšnjega nazaj!
Ne reci nič! Girej je — moj!
Pogled na té slepí ga zdaj.
S prezirom, vnémárom, prošnjó
— že sama znala boš, kako —
Gireja od sebe proč odženi!
Prisezi ... (dasi ob Koránu
sem med jetnicami pri hanu
že vero prejšnjo pozabila,

a materna je vera bila,
kot tvoja je...) — prisezi meni
po veri svoji, da čimprej
Zaremo ljubil bo Girej!
Če ne ... pa čuj me in poglej:
sukati kinžal roka zna
in—pod Kavkazom sem doma!«

To reče in že več je ni.
Še kneginja za njo strmi.
Nedolžni devi nepojmljiv
bil strašnih je strasti izliv;
njih glas počasi doumeva,
a tuj, strašan se ji dozdeva.
Kákšne solzé, prošnjé, rotitve,
naj jo spasé onečastitve?
Kaj čaka jo? Mar ne, da bo —
kar ji ostane mladih dni —
priležnica brez vse časti?
O Bog, naj usliši jo vsaj to,
da njo, nesrečnico, čim prej,
ki zdaj medli v tej sobi skriti,
Girej pozabi za vselój!
Če ne, naj dá vsaj smrti priti,
da žalne dni čim prej konča!
Kako Marija rádostna
bi bedni svet ta zapustila!
Saj vse, kar lépo je užila,
je davno šlo že prek srca!
Zdaj čas je ko svetà naslaji
je nič več, res, ne mičejo:
njo čakajo že starši v raji,
in ljubljenko tja kličejo ...

.....
Potekli dnevi so. Marijo
na naglem smrt je pokosila,
tako željéno domačijo
kot angel nov je ožarila.
Kaj jo je vrglo v groba dno?
Otožnost sužnosti brezupne?
Bolezen ali drugo zlo?
Kdo ve? ... Marije ni nič več.
Dvor temni prazen je postal.
Girèj mu bil slovó je dal.
S Tatarov tolpo v kraje tuje
je odvihral od doma preč,

kjer ropal je, moril vse huje,
mrk, krvoločén v métežih,
a v srcu čustev žalostnih
mu vgašal ogenj je plamteč.
Ko sekal glave je z rokó,
potegne sabljo, mahne z njo —
zamah mu v zraku obvisi,
topó se zastrmé oči,
bledi in, kot da ga je strah,
šepeče nekaj v sé; nato
topí ves v grenkih se solzah.

.....
Pozabljen harem, zaničevan,
nič več Girej ni stopil vanj;
družina haremskih žená,
po skopljencih zastražena,
je starala se, a Zarema
med njimi nič več ne živi:
njo je evnuhov straža nema
v vodá globino potopila;
tako se iste je noči,
ko je Marija preminíla,
končala tudi njena bol.
Naj kriva je že kakor kol —
strašnà jo kazen je zadela!

Ko pa spremenil v prah pepela
vso bližnjo je kavkavško stran
in mirna sela po Rusíji,
se vrnil v Tavrido je han.
V spomin tu žalostni Mariji
postavil marmorni vodnjak
je v sobe te zakotje skrito:
na vrhu križ, krščanski znak,
polmesec niže kar zaslanja
(simbol predrzen je, očito,
postavljen pa iz nepoznanja!).
Na njem napis, pod zobom let
še neuničen, nenačet;
za črkami v pisavi tuji
iz marmorja izvir vrší,
kot potok hladnih solz ven struji,
vse dni in vse noči ječi.

Tàk joče mati v bolečini,
ko ji na vojski pade sin.

Dekleta mlada v tej krajini
po sporočilu iz davnin
so mrki spomenik le-tá
krstile za — Vodnjak solzá.
.....

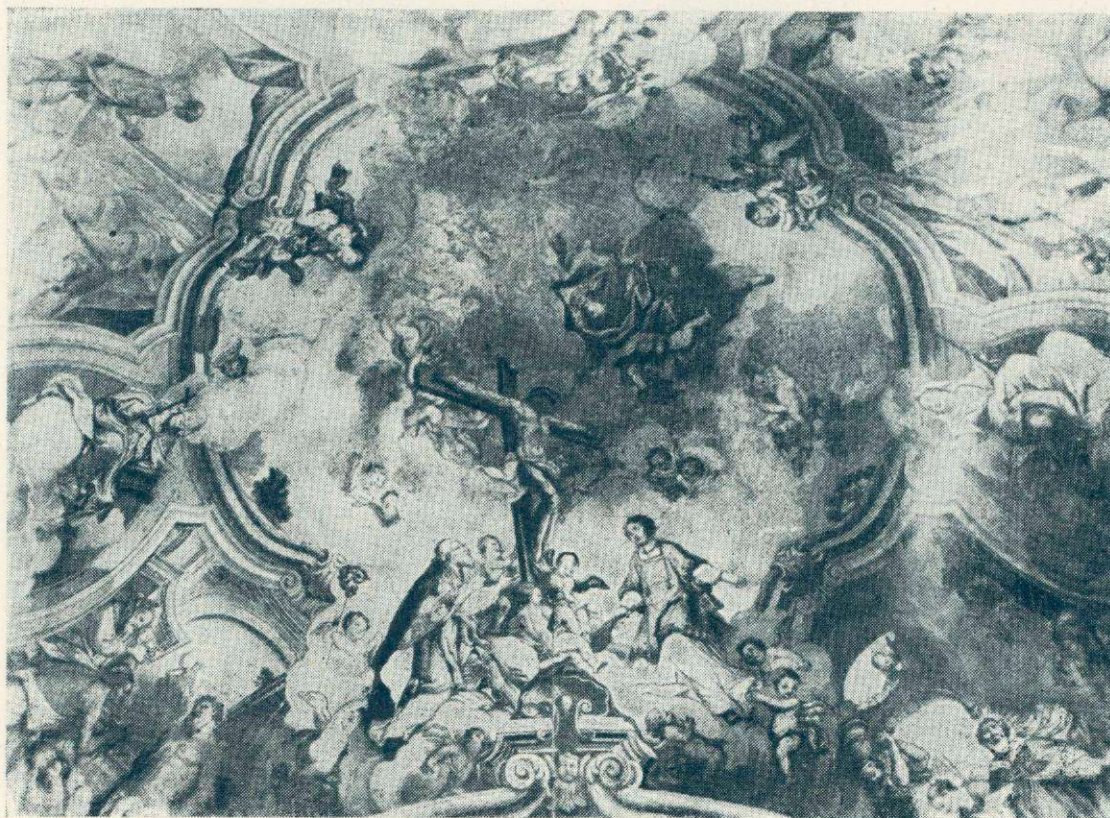
Zapustil severne sem zore,
zabav zapustil sem sijaj
in obiskál Bahčisaraj,
v pozabljenju dremljoče dvore.
Šel skoz tišino sem soban,
kjer nékdaj »narodov bič« — han,
Tatar oblastni, piroval je,
ko po napadih roparskih
mehkužni lénosti se vdal je.
Še zdaj živi razkošni dih
po praznih sobah in vrtovih:
vodé vro, rožice cveto
in trte z grozdi se vijo,
zlato blešči se po zidovih.
In videl stare sem ograje,
kjer za rešetkami žené
so — molke jagod prebiraje —
z vzdihljáji mírile srce.
In videl hansko sem grobišče,
vladarjev zadnje bivališče:
nadgrobniki ti, ti stebri,
s kamnitim turbanom pokriti,
kriče dovolj glasno, se zdi,
usodo vsake žive biti.
Kje hani so? Kje harem njih?
Vsekrog tišina... Spremenilo
se tod je vse... Utrip ta tih
biló ni, kar me je polnilo:
duh vrtnic, vodometov šum
me vlekel v dneve je nekdanje,
nasilno vdajal se je um
v nepojasnivo čustvovanje —
čez dvor je senca šla lahná,
pred mano plava deklica...
.....

Čigavo senco, dragi moji,
povejte, videl sem tedaj?

Čigavih oči me vjeli soji,
ko stopal sem čez mrtvi kraj?
Čar čistega srca Marije
prevzel me je? Mordà Zarema
le v ljubosumnosti se vije
nad haremom kot senca nema?
.....

Še pomnim njen obraz premili
in krasno, zemsko nje telo —
srce z vsem bitjem za njo sili,
v izgnanstvu koprnim za njo...
Dovolj, neumnež! Nehaj! Stoj!
Opusti hrepenenje prazno!
Saj za ljubezen neprijazno
si plačal z muko davek svoj!
Zavédi, ujétnik, se! Obupno
dovolj okovi te težé —
zakaj še svetu z liro hrupno
razglašal svoje bi gorje?...
.....

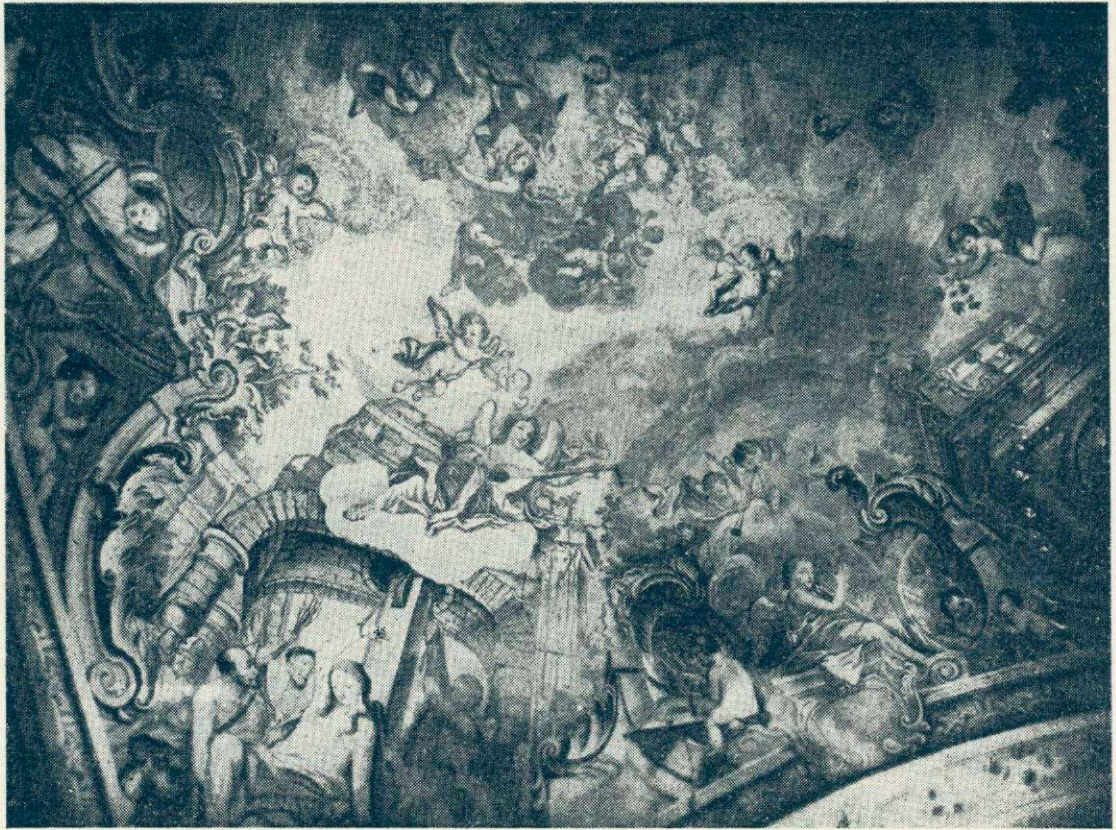
Častilec Muz, častilec mira,
ljubezni, slave ni mi mar —
saj skoraj videl vaš bom žar,
bregovi blaženi Salgira!
Spominov polni — obiščem vas! —
primorski, krimski vi vrhovi!
In spet mi tavriški valovi
razvesele moj mrk obraz.
Čaroben kraj, očem naslada:
vse tam živó: gorice, les,
barvito grozdje vinograda,
doline, krasni vrti vmes...
Vodé, topoli, polni hlada —
vse s čustvi potnika navdá,
ko v jutra jasnega hladnoti
v strminah po obrežni poti
s konjičem brzim peketa,
pod njim pa morska plan v
sinjini
šumi peneč se in divja
ob Aju-dagovi pečini!
.....

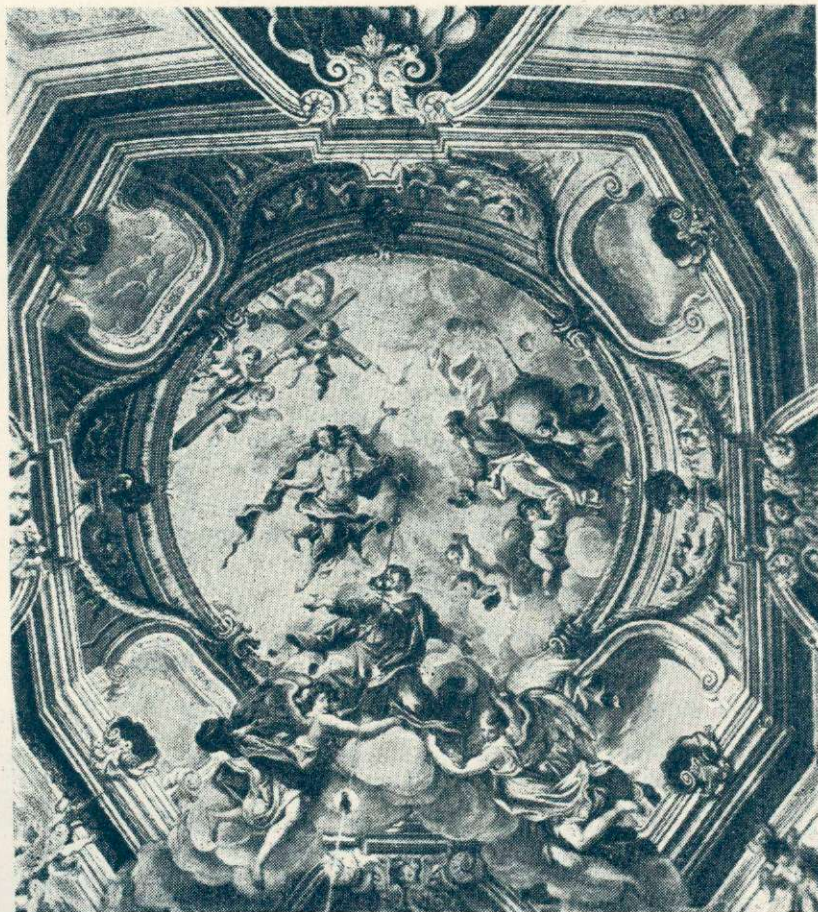
Sl. 12. Ilovšek: Prezbiterijska kupola iz l. 1759—1761 v Grobljah

Sl. 13. Ilovšek: Freske v kupoli v Šenčurju pri Kranju iz l. 1750

Sl. 14. Ilovšek: Freske v ladji v Grobljah (1759-61)

Sl. 15. Ilovšek: Freske v kupoli v Lescah (1736)

Dr. S. Mikuž | Slogovni razvoj umetnosti Franca Ilovška (1700-1764)

4. Razvoj Ilovškove umetnosti v naturalistično smer.

V l. 1734—1735. je nastala prezbiterijska freska farne cerkve v Kamniku. Realno arhitektonsko podlago tvori plitva banja, v ro se od podolžne smeri zaradi oken urezujeta na vsaki strani po dve široko usločeni obočni kapi. V višini temen obočnih kap poteka naslikani venčni zidec, ki se na podolžnih stenah po enkrat usloči, da tvori okvir za medaljon na poljih med obočnimi kapami. Ilovšek je v tem primeru popolnoma opustil razveljavljanje realne arhitekture oboka z iluzionistično kuliso in je dogajanje samo postavil tik nad svet resničnih prezbiterijskih sten.

Snovno je v sredini oboka upodobil Marijo, ki jo nosijo na oblakih angeli in jo krona sv. Trojica. Nad in pod osrednjo skupino plavajo angeli, noseči štiri medaljone s prizori iz častitljivega dela rožnega venca. Ostali prizori so se razvrstili na venčnem zidcu ob vzdolžnih prezbiterijskih stenah in ponazarjajo dogodke iz veselega (sev. stena) in žalostnega dela rožnega venca (južna stena). Figuralna kompozicija, ki trpi na jasnosti zaradi gneče figur, — kar je poslej v Ilovškovem delu običajen pojav —, je skrbno pretehtana. Mati božja z oblaki, angeli in sveto Trojico tvori kompozicionalno elipso, kateri ustreza druga večja, ki se je razvila okrog nje in jo tvorijo angeli z medaljoni ter figure z večnega zidca in obočnega medaljona.⁴⁴ Mimo nje, paralelno se razvijajo dogodki na venčnem zidcu.

Stilistično razvojno pomeni ta freska v Ilovškovi umetnosti velik napredek k modernemu naturalizmu. Vsebinsko je na prvi hip celotna zamisel oboka pojmovana v baročnem smislu naprednejše kot pa, postavim, v šempetrskih freskah. Preprosta snov Marijinega kronanja je miselno povezana v sklop religioznih teoloških premišljevanj, kakor so skrivnosti rožnega venca; vsak prizor, ki se rodi povsem realno v naravni pogojnosti, skriva v sebi važno versko resnico, če ne že dogmatične, pa vsaj moralizujoče vsebine. Poleg prizorov, ki služijo za posôdo verski izpodbudi in čustvovanju, pa se je na venčnem zidcu posedla še vrsta alegorij, ki skrivajo v sebi ponekod prav temno in nerazložljivo versko simboliko. Kljub temu gostobesednemu moraliziranju in kopičenju izpodbudnih prizorov pa slikar ne more doseči one idejne prepričanosti in dramatičnosti, ki jo je na enem samem prizoru dosegel Quaglio ali še vedno za njim doživel Ilovšek na freskah pri Sv. Petru. Kakor se za mističnimi storijami, ki jih navaja oče Rogerij v izpodbudo in dosego čednostnega krščanskega življenja, že skriva naravno veselje po realističnem fabuliranju, tako se za teološkimi resnicami, ki jih Ilovšek kopiči nad resnično arhitekturo, kaže veselje nad umetnostnim opisovanjem posamezne epizode. Ta je že v ladijski šempetrski freski pričela dobivati na pomenu in tu v vsakem oziru raste. Galerija prizorov, ki se je razvila na venčnem zidcu, ne pomeni — kot n. pr. pri Quagliu — enotne snovi, marveč vrsto relativno samostojnih dogodkov, ki so razmaknjeni v času in prostoru. Kakor umeta Janez od sv. Križa ali oče Rogerij pisano množico alegoričnih metafor, storij in citatov združiti v celoto, tako da ohrani še vedno določeno idejo in obliko, tako zna pa tudi Ilovšek množico figur in prizorov združiti v kompozicionalno celoto koncentričnih elips, ki urejajo posamezne dele v enoten skupinski sklop. Toda z ljubeznijo do snovne posameznosti so odprta vrata naraščanju realizma, ki je na tej freski zaznaven tudi z drugih vidikov.

Pri Sv. Petru je Ilovšek resnični ladijski obok s pomočjo iluzionistične arhitekture dvignil ter ga tako pognal v višino. V Kamniku o vsem tem ni

⁴⁴ Paralelo za način kompozicije v koncentričnih krogih ali elipsah najdemo tudi v sodobnem avstrijskem slikarstvu, in sicer v delu P. Trogerja. Prim. kupolne freske v Altenburgu (1733—1735. l.), Oesterreichische Kunsttopographie, B. V. 2, str. 280.

sledu. Neposredno nad stenami prezbiterijski prizori iz življenja Kristusovega in Matere božje, brez tendence, da se s pomočjo arhitekture razvijajo v višinsko smer. Sorazmerno z odpuščajočo dozdevno arhitekturo pa je splahnelo tudi gibanje figur. Baročni patos, ki je šumeče preveval prostor šempetrskih fresk, se je tu izpremenil v dokaj mirno spreletavanje osrednje skupine in angelov z medaljoni, dočim je kot kontrast in oklep osrednjemu nemiru postavil Ilovšek dolgo paralelo samostojno individualiziranih in na zemeljski gmoti dogajajočih se prizorov. Značilen element, ki se tu prvičkrat obsežneje razvije na Ilovškovih freskah in ki jasno dokumentira njegove nove realistične umetnostne nazore, je krajina. Quaglio je na oboku ljubljanske stolnice, kjer mu je šlo za realizacijo vzvišene ideje krščanskega mučeništva in nebeškega plačila, uporabil kot nosilce te misli le heroizirane ljudi, tako po duhovni razgibanosti kakor po mogočnih michelangelovskih telesih. Postavil jih je v prizorišče iluzionistične arhitekture, kar že samo na sebi nosi pečat neresničnega idealističnega prostora, popolnoma pa je izključil krajinski element. Ilovšek v šempetrski freski, kjer smo že opazili napredovanje v realističnem pravcu, krajine povsem ne izpušča, v prizoru smrti sv. Petra in njegove prikazni Ignaciju Loyoli opazimo motive drevja, s čimer oba prizora zemeljsko lokalizira. Neprimerno izraziteje pa se razvije krajina na naši freski. Prizor Kristus nosi težki križ je v odprti krajini z razgledom na stolp in hribovje, alegorija ničemurnosti in ponosa sedi pred krajinskim ozadjem, Kristus na Oljski gori sloni na resničnem skalovju in Jezusovo rojstvo se dogaja v ruševinastem poslopju. Kakor se je patetično baročno gibanje figur, počivajoče na subjektivnem idealističnem prepričanju, umirilo, objektiviziralo, kakor je izginila dozdevna arhitektonska kulisa, tako se je pojavil realni svet z vsemi svojimi posameznostmi in po svoji lastni objektivni zanimivosti zaposluje baročnega človeka.

Leta 1736 (dat. po kronogramu) so nastale freske v kupoli župne cerkve v Lescah. Zdi se, da je hotel v tem primeru Ilovšek, kar se tiče iluzionistične arhitekture, izpopolniti ono, kar je na razvojno naprednejšem oboku kamniške cerkve opustil. V realno kupolo, ki je ločena od prezbiterijskih sten po venčnem zidcu in je v tlorisu diagonalne forme, je Ilovšek vkomponiral komplicirano dozdevno arhitekturo. Nad venčnim zidcem je vzrastla dozdevna arhitektura, ki se v oglih odpira z nekakimi okni v prosto naravo, v stenah pa ima vgrajene trikotniške okvirje. V višini temenov trikotnikov poteka dozdeven profiliran venčni zidec, na katerem počiva plitva arhitektura, odpirajoča se v oglih s potlačeni majhnimi podločji, v sredini pa z okvirom okroglega formata, v nebo. Vsi arhitektonski deli so dekorativno razčlenjeni in pokriti z vencji, motivi školjk itd. Na levo od oltarja je nad venčni zidec postavil sarkofag, na desno pa postament, na katerem sedi alegorična figura.

Snovno je Ilovšek upodobil Marijino vnebovzetje. Na levi ob sarkofagu in na desni ob postamentu so se zbrali apostoli, ki začudeno strmijo nad čudežnim dogodkom. Dva angela nosita oblak, na katerem kleči Marija, hoteča v nebo, kjer jo pričakuje sveta Trojica.

Figuralna kompozicija je trodelna. In sicer dve skupini apostolov nad venčnim zidcem ter skupina M. B. in sv. Trojice, ki se deloma že odigrava v irealnem svetu. Spodnji del kompozicije je z gornjim zvezan le bolj miselno, dočim je zgornja kompozicija razvita v dveh smereh (diagonalah), ki se križata v Materi božji.

Dasi delo ne zavzema v Ilovškovem umetnostnem razvoju odločilnega mesta, kaže vendarle znake novejšega umetnostnega mišljenja. Delo bi po splošni zamisli mogli primerjati s fresko oboka na Žalostni gori pri Mokronogu. Tip Matere božje, posebno postave apostolov, so tudi neposredno vplivane po tem delu. Vendar kako se je celotna zamisel naturalizirala! Žalostnogorske figure so še v baročnem smislu silovito razgibane, se ekstatično poganjajo kvišku, postave apostolov v Lescah pa so mnogo bolj umirjene, dostojanstvene, kakor tudi po oblikah drobnejše, neznatnejše. Na Žalostni gori je bil ves

dogodek mišljen enotno, združen v eno samo gmoto razburkanih pregibov, gest, bučečega gubanja draperije, menjanja svetlobnih in senčnih partij, pri nas pa je že nakazana delitev zemeljskega dogodka od nebeške vizije, figure so se umirile in preko vse kupole je razlita svetla enotna luč. Dosledno večje zanimanje za detajl, ki se kaže tudi v množitvi vencev, girland in najrazličnejših dekorativnih motivov, je tudi tu močno napredovalo. V dozdevnih odprtinah ob slavoloku sta na njihovih balustradah upodobljena na vzvihani preprogi dva cvetlična šopka v vazah, v tem primeru mišljena že kot pravo tihožitje. Naturalistični element, ki je viden v naraščanju v vsem Ilovškovem delu, je tudi tu pustil svoje sledove.

Poslej je v Ilovškovem slikarstvu, ki bi nam prineslo nova spoznanja v njegovem umetnostnem razvoju, precejšna časovna vrzel. Ilovšek dela v l. 1737 za Nevlje in Kostanjevico, vendar so to dela manjše koncepcije. Edino v prvem primeru nas močno razvita, daleč proti obzorju se poglobljajoča krajina prepričuje o naturalističnem zanimanju, ki v Ilovškovem delu dosledno pridobiva na vrednosti. Od l. 1739—1742 je Ilovšek zaposlen s poslikavanjem kapel v nekdanji diskalceatski cerkvi, toda freske se nam — žal — niso ohranile. Prvo delo, kjer se zopet peča z vprašanji iluzionizma, čeprav le v majhnem formatu, so freske z oboka cerkve v Štepanji vasi iz l. 1744. Tu se je Ilovšek naslonil na starejši način pojmovanja iluzionističnega slikarstva. Realno arhitekturo oboka je razveljavil na razmeroma kompliciran način z dozdevnimi podločji in razgibanim okvirjem, odprtim v nebeško glorio. Celoten vtis, ki ga dobimo o figuralni kompoziciji, je velika stlačenost in gneča, figure se v svojem poletu komaj potiskajo med okvirjem v nebesa. Snovno je skupina pojmovana v glavnem na stari baročni način. Obok je pri restavraciji mnogo trpel in je zaradi tega kolorit izgubil večinoma vse Ilovškove lastnosti. Zanimivi sta tudi slikani steni v stranskih kapelah cerkve, kjer se je posebno krajinski element krepko razmahnil.

Z naslednjim letom 1745 so datirane freske in slikarije v gradu Habah pri Trzinu. To je drugo večje profano delo po freskah v gradu Zalog pri Moravčah. Kako je že med tem časom izpremenil Ilovšek umetnostni nazor in kako se je na splošno predrugačilo mišljenje časa, nam more lepo pokazati prav to delo. Ilovšek je v Zalogu tudi v vprašanju okrasitve profane arhitekstrop in prikazal na nebu olimpijske prebivalce, stene je odprl v idealistično krajino ter tako ustvaril nov prostor, ustrezajoč heroini nabreklosti zrelega baroka. V Habahu je vprašanje okrasitve povzelo povsem naturalistično smer. Prostor se pojmuje zopet kot individualno telo in imitacije gobelina, toda freska se z njim ne spoji v novo tvorbo, marveč živi kakor v quattrocentu vsaka zase svoje lastno življenje. Tako galantni prizori kakor kitajske »historije« nimajo namena buditi v gledalcu iluzijo novega prostora, marveč so le zato tukaj, da ga predvsem snovno interesirajo. Sploh pomeni celoten koncept habaške dekoracije odločno zmago snovnega interesa, kar je značilno za naturalistično smer todobne Ilovškove umetnosti. Alegorija je odločno potisnjena v stran in zavzema le manj važna mesta (supraporte). Še so poedine slike ponekod v miselni idejni zvezi, predstavljajoče morda »vodni element« ali kaj podobnega, glede na dani prostor, ki ga predstavljajo, vendar je na splošno na mesto simbola stopila epično pripovedna snov. Toda, treba je pripomniti, ko govorimo o snovi, da čista naturalistična snov, kot so jo ta čas upodabljali italijanski in holandski naturalisti, pride sicer pri Ilovšku do veljave, da pa jo potisne na podrejeno mesto okenskih okvirnih polj in kvečjemu še supraportov. Velika polja pa prepreže snov, ki se ji še vedno pozna baročna eklekticistična »noblesse«. Galantni prizori ljubimkanja, plesa, igra sicer v realni toda heroično izbrani krajini in kar je nadvse tipično za čas: eksotična storija iz daljnih vzhodnih dežel, upodobljena prav tako münchhausensko naivno in nekritično, kakor so problematične zgodbe očeta Rogerija iz portugalske dežele, o nemškem cesarju ali pa o perzijanski »frave«. Prava naturalistična snov, potisnjena na manj častno mesto, pa izpoveduje

razumljivo dogodke iz realnega sveta. Vojak v onodobni noši je udaril na boben, ribič sedi ob reki in s trnkom lovi ribe, kmet si je zadel na ramo kopačo, mlado dekle s sodobno avbo na glavi je našlo milost slikarjevega čopiča, prav tako tudi bradati Turek, dvorni norec, debelušna žena itd. V teh majhnih medaljonih je torej nepotvorjeni predmet v svoji resnični danosti nadomestil galantno in prisiljeno pozo baročnega kavalirja, kmalu pa mu je bilo usojeno zavzeti tudi častnejše mesto v Ilovškovi umetnosti.

Naslednje leto 1746 srečamo Ilovška zopet pri delu za diskalceate. Poslej nam ni do petdesetih let stoletja znano nobeno važnejše Ilovškovo delo. Z letnico 1750 so datirane freske v kupoli farne cerkve v Šenčurju pri Kranju. V tem delu je Ilovšek nekako povzel dosedanja dognanja na polju iluzionističnega slikarstva ter jih v zaokroženem telesu kupole združil v enotno podobo.

Snov je vzeta iz življenja farnega patrona sv. Jurija. Osrednje polje kupole zavzema sv. Trojica z Materjo božjo, ko sprejema v nebesa sv. Jurija, katerega nosijo na oblakih angeli. V smeri prezbiterijskih kotov so v kupoli upodobljeni prizori iz svetnikovega življenja in smrti. V Kamniku smo videli, da je snov še vedno služila določeni religiozni ideji, poedini deli so skrivali v sebi skrivnosti delov svetega rožnega venca in so šele vsi združeni odkrili celotni smisel kompozicije. V našem primeru pa se je snov že močno naturalizirala. Upodobljeni so prizori iz življenja krščanskega heroja, ki sicer še vedno vsebujejo moralizirajoči smisel plačila za junaško čednostno življenje v nebesih, vendar so povzeti po neki legendi ali življenjepisu in predstavljajo torej resnične dogodke iz svetnikovega življenja. Filozofsko sholastično, v alegorijo zavito vsebino je nadomestila preprostejša poučna, počivajoča na epični fabuli čednostnega življenja krščanskega junaka.

Iluzionistični sistem krasitve kupole je povzel Ilovšek po kamniški freski, le da je napredek v smislu naturalizma še doslednejši. Večni zidec, ki tvori v Kamniku prehod k freskam, je tu odpadel, nadomestil pa ga je nekak podij, na katerem se neposredno razvijajo posamezni prizori. V kupolno telo sta vzrastli le dve večji iluzionistični tvorbi (sev. in južna stena) v obliki voluptastega postamenta, ki igrata v razvrstitvi snovi in figuralne skupine važno vlogo. Figuralna kompozicija osrednje skupine je v glavnem organizirana v dveh z vrhovoma si nasproti stoječih trikotnikih, dočim žive ostali prizori samostojno skupinsko življenje. Ravno po zaslugi iluzionističnih postamentov je prišlo v kompozicionalnem oziru še do doslednejše individualizacije posameznih prizorov, tako da je ona kontinuiteta, ki je bila v glavnem v Kamniku še ohranjena, tu skoraj povsem izginila. Prizori iz svetnikovega življenja, angelski koncert, svetnikova apoteoza, vsak še v svojskem krajinskem okolju, so individualno v sebi zaključeni svetovi, ki so komaj med seboj v miselni zvezi. S porastom individualizacije in naturalistične prvine se je upehalo tudi baročno gibanje. Še baročni duh vihra draperijo, še se krščanski junak patetično udeje v svojem poslanstvu, vendar celotno zamisel preprega neka letargija in figure prej lebde v prostoru, kakor pa da se dvigajo ali plovejo. Obenem s temi pojavi je vzrastla tudi krajina, odprla se je v globino ali arhitektonsko veduto in tudi na postamentih je vzrastel kos resnične zemlje, na katerega so se spustili angeli, zapuščajoč nebeške dežele, da se z ljubeznijo pobavijo z resničnim svetom.

Vendar se zdi to Ilovškovo delo le kot nekaka priprava za velike kompozicije, ki jih je v letih 1752—1753 izvršil na Sladki gori. Freske na Sladki gori so za šempetrskimi drugo največje Ilovškovo delo in, kakor je pri Sv. Petru postavil važen mejnik v osebnem umetnostnem razvoju za trideseta leta 18. stol., tako je to delo za njegovo umetnostno prepričanje v tem času nadvse pomembno.

Ilovšek je v glavnem poslikal prezbiterijsko, ladijsko kupolo, obočni pas ob slavoloku, oboka stranskih kapel, dve obočni poli nad pevskim korom, korovo balustrado in njegov obok. To obsežno površino je Ilovšek v razmeroma kratkem času dveh let dokončal ter tako ustvaril svoje veliko predzadnje delo

pred smrtjo. Ker pa sem umetnostna vprašanja sladkogorskih fresk obširno obdelal že na drugem mestu (prim. DS 1940, str. 544—550; 591—602), moremo preiti k naslednjim poglavjem.

Po tem delu, ki je v mnogočem pospešilo razvoj Ilovškove umetnosti v naturalistično smer, ni do zadnjega velikega podjetja — poslikavanja cerkve v Grobljah od l. 1759—1761 — nastalo nobeno pomembnejše ohranjeno delo. L. 1752 (po kronogramu) je Ilovšek naslikal oltarno arhitekturo v cerkvi Srednje vasi pri Bohinju in isto leto tudi tri freske na oboku farne cerkve v Vipavi. Važnejša je tu osrednja kompozicija Marijinega vnebovzvetja. Ilovšek je fresko pojmoval kot nekako oltarno podobo in je princip iluzionizma le rahlo nakazan. Formalno se je naslonil na freske v Lescah; Kristus, Bog Oče, tip Matere božje in apostoli so deloma posneti po onih freskah. Angelski par, ki nosi Mater božjo, je povzet po angelih iz Štepanje vasi, le da sta angela zamenjala svoji mesti.

Ta dela, ki so nastala še v prvem letu sladkogorskih fresk, za Ilovškov umetnostni razvoj niso kdo ve kaj pomembna. Prav tako tudi freske v škofijskem gradu v Goričanah iz l. 1753. Ilovšek je tu upodobil snov iz rimske in na splošno stare antične zgodovine. Formalno se je naslonil na starejše eklekticistične predloge in le kolorit, ki je postal svetlejši, priča o novem realističnem gledanju na umetnostna vprašanja. Naslednje leto 1754 so nastale Ilovškove freske na Brdu, toda tudi tu ne prinašajo (izvzemši kolorita, ki postaja vedno bolj »resničen«, naturalističen), posebnih izprememb v pojmovanje umetnostnih nalog. Poslej se nam do leta 1758, ko izvrši risbe za glavni in najbrž tudi za stranska oltarja, prižnico in dve antični podobi za Komendo, ni ohranilo nobeno njegovo delo.

Kako je napredoval naturalistični element v Ilovškovi umetnosti, moremo lepo ugotoviti tudi ob stilistični primerjavi komendskih antičnih oltarnih podob Odrešenika in sv. Janeza Evangelista s šempetrsko Madonno iz l. 1734. Primerjajmo le glavo sv. Janeza Evangelista z glavo šempetrske Marije! Kakšna izprememba v načinu modelacije obraza! Obraz Marije pri Sv. Petru je pojmovan močno slikovito. Del glave je jarko osvetljen od nevidnega vira svetlobe, drugi pa se potaplja v temno senco. Risba in kontura je na več mestih pretrgana, oči so oblikovane z rahlim senčnim prehodom, prav tako tudi usta. Lasje (prim. tudi sv. Jožefa) so pojmovani kot slikovita gmota svetlobnih in senčnih kosmičev in okoli glave sije božanski obstret. Popolnoma različno je oblikovana glava komendskega sv. Janeza. Svetlobni vir je ugasnil in preko obraza je razlita enakomerna luč. Senca, ki je legla na obraz, ne služi več slikovitemu razbitju obraza v posamezne svetlo-senčne partije, marveč plastičnemu obokanju naravne okrogline predmeta. Odločno je narasel risarski element. Obrvi, oči, nos, usta, v katerih se vidijo zobje, način obdelave las, vse to je vklenjeno ali izvedeno z eksaktno risbo. Pred seboj imamo torej isti pojav, kot smo ga zasledili v freskah, namreč porast naturalističnega pojmovanja predmeta, ki je tu viden posebno v naturalističnem detajlu. Pa tudi drugače je viden stilistični prepad med temi oljnatimi deli. Draperija šempetrske Madonne je baročno vzvihrana, ruta na glavi se ji je na levi strani napela, prav tako tudi plašč preko rame in rokav oblačila. Komendski figuri pa sta tudi v pogledu draperije mnogo stvarnejši, da skoraj suhoparni. Preprosta draperija (prim. Odrešenika) skoraj povsem realno gubana, brez sledov baročnega patosa. Tudi tipi obrazov govore za realizacijo predmetov. Šempetrski obraz je vzrastel iz poznavanja italijanskih eklekticističnih idealov, močan je zlasti Correggiov vpliv. Obraz komendskega sv. Janeza pa je daleč od teh lepotnih konstrukcij in nosi po svojem močnem licu, bradi, izrazito oblikovanem nosu, skoraj individualne, modelske poteze.

Tako vidimo, da je v vsem razvoju Ilovškove umetnosti — v freskah in oltarnih podobah — vidno dosledno opuščanje baročnega idealizma v korist naturalizmu ali bolje — racionalizmu novega časa.

Naslednje leto 1759 je pričel Ilovšek s poslikavanjem cerkve v Grobljah in se je tu mudil do l. 1761. To je zadnje datirano in ohranjeno

Ilovškovo delo. V njem je naš freskant poslednjič na široko izpel svoje umetnostno pozno baročno mišljenje in čustvovanje ter nam tako zapustil važen stilistični dokument za razumevanje časa in posebej njegove umetnosti.

Naloga poslikavanja, ki je v tej cerkvi čakala Ilovška, je bila podobna sladkogorski. Tudi tu je Ilovšek pokril s freskami dve kupoli, oboka kapel in več obočnih pasov. Vendar je med obema spomenikoma ležala razdalja skoraj desetih let in v tem času so se tako Ilovškovi kakor tudi nazori dobe v odnosu do umetnosti v marsičem izpremenili.

V Italiji, domovini baročne umetnosti, se zaradi konstantnega napredka modernega naturalizma idejno pomembna umetnost velikih fresk in zapletenih historij vedno bolj umika v ozadje. V Benetkah prevzamejo Guardi, Canaletto, Longhi dediščino eklektikov, toda jo v znamenju časa prikrojijo po svoje. Pomembna vsebina se popolnoma umakne v ozadje pred veseljem nad snovjo, ki obsega vsa polja vsakdanjega življenja. K temu se pridružijo še novi barvni problemi, reševani v novem modernem smislu. Tiepolo ustvarja ob tem času svoje velike freske: Toda kako se ta dela razlikujejo od onih, pojmovanih v zrelem polnokrvnem baročnem stilu! Gibanje v prostoru, ki je prej počivalo na idealističnih vzmeteh, se pojmuje sedaj kot realni polet, pri katerem sta bravura in resničnostni efekt glavni in edini namen slikarjev. Herojska telesa so zamenjali večinoma navadni, a realno lepi smrtniki, individualizirani v svojem bistvu, v obdelavi teles pa senzualistično izoblikovani. Narava in zračni prostor se razmahmeta do velike dimenzije, človek pa se umakne in stopi v ozadje. S porastom naturalizma se obenem prično vedno pogosteje pojavljati zahteve po vrnitvi k stari klasični umetnosti, ponovno se začne opozarjati na jasno in dognano lepoto antičnih umetnostnih tvorb, s čimer se že pripravljajo tla klasicizmu konca 18. in zač. 19. stoletja. V arhitekturi se pojavljajo zahteve po smotrnosti členov (»funzione«), preprostosti in jasnosti forme. In nekako v času, ko so nastale grobeljske freske, je zapisal beneški esteta F. Milizia na račun protagonistov baročne umetnosti tele usodne besede: »Borromoni in Architettura, Bernini in Scultura, Pietro de Cortona in Pittura ... sono peste del gusto. Peste ch'ha appestato un gran numero di artisti.«⁴⁵

Tudi na severu se je odnos do baročne umetnosti močno izpremenil. Vedno dosledneje vdira naturalistična prvina v idealno zgradbo baročne kulture. Okoli srede stoletja se tudi tu izvede dualizem nazora, dvojnost narave in ideje, kakor smo ga nakazali pri nas v prezbiterijski kupoli Sladke gore. Brezmejni prostor (pod Tiepolovim vplivom!) prihaja do vedno večje veljave, ljudje stopajo v ozadje in v prvo vrsto prihajajo problemi čim popolnejše upodobitve zračnih in svetlobnih fenomenov.⁴⁶

V takem razpoloženju je pričel Ilovšek svoje zadnje veliko predsmrtno delo. V realno arhitekturo prezbiterijske kupole je vkomponiral iluzionistično arhitektonsko ogrodje, v katerega je s pomočjo okvirov namestil poedine dogodke iz življenja sv. Mohorja in Fortunata, obenem je tudi na isti način na temenu kupole odprl razgled v nebo, kjer se nahaja skupina sv. Trojice in svetnikov. Velika vloga dozdevne arhitekture, ki jo je n. pr. v Šenčurju Ilovšek povsem opustil, napravlja na prvi hip videz stilne zaostalosti dela. Vendar pomeni tudi taka rešitev krasilne organizacije prostora v tem primeru napredek. Arhitektura, ki jo Ilovšek uporablja v prejšnjem delu, stremi za tem, da kolikor toliko posname forme realne arhitekture. Tu je Ilovšek naslon na resnično arhitekturo opustil in se povsem predal fantazijskemu oblikovanju. V rokokojskem smislu razgibana in usločena ogredja, volute in okviri morejo eksistirati le kot slikarske dekoracije, nikakor pa ne v resničnem svetu. Tod je torej zmagala ona rokokojska igrivost in lahkotnost, ki je tipična za to poslednjo fazo baročne umetnosti. Po drugi strani pa je šibka okvirna arhitektura, ki nosi videz dekoracije s tem, da je zamenjala masivne konstrukcije običajnih podločil, omogočila razvoj večje prostornosti in zrač-

⁴⁵ Schlosser, str. 173.

⁴⁶ H. Schmitz: Kunst und Kultur des 18. Jahrhunderts in Deutschland. München 1922, str. 174.

nosti. Figuralna skupina, ki je v glavnem pojmovana, kakor smo jo srečali doslej, to se pravi — razdeljena na nebeško zgodbo in določeno število epizod, je vendarle stopila v razvoju korak naprej. Poedini prizori iz življenja svetnikov so tu omejeni od okvirov arhitekture, s čimer je še bolj poudarjen njihov individualni značaj in je zveza z osrednjo skupino še bolj omajana. Kar pa opazi gledalec na prvi pogled, posebno še, če je prišel pravkar s Sladke gore, je tole: število oseb se je zmanjšalo, gneča je izginila in pri akcijah deluje le nujno potrebno število oseb. Poglejmo le »ogelne« prizore kupole, pa se lahko prepričamo o tem. Prostor se je povečal, postal je zračnejši in globlji. Nadvse zanimivo je pojmovana osrednja skupina. Na dnu okvira stoji na oblakih križ s Kristusom, na levi in desni klečita svetnika, iz nebes plove v spremstvu angelcev Bog Oče. Kako drugače bi rešil Ilovšek slično kompozicionalno nalogo v času, ko je še mislil »baročno«! Vso skupino bi krepko razgibal, pognal jo v prostor, ves prizor bi bil poln nemira, plapolanja draperije in ekstatičnih gest. Kako drugače reši nalogo šestdesetletni mojster! Skupina je utrujeno posedla na okviru, telesa so v pozah mirnega klečanja, draperija se je umirila in edini, v močnejšem gibalju je — Bog Oče. Figure, ki so nekdanj razkazovale herkulska telesa, so postale povsem realistično drobne, suhe, to so telesa navadnih smrtnikov, ne pa poveljanih herojev. Tu vidimo, kako se je stari mojster odpovedal hrupnemu viharnemu gibanju, upodabljanju nadljudi, ekstatičnemu in nenaravnemu čustvovanju ter se raje posvetil resničnemu, umirjenemu in iz lastne realnosti razčustvovanemu človeku. Nadvse zanimivo je, kako se tu Ilovškovo umetnostno mišljenje v starostni dobi sreča z umetnostnim prepričanjem V. Metzingerja, ki umre v letu, ko je verjetno nastala pričujoča kupola (1759). Tudi Metzinger opusti epično široko pripovedovanje, kompozicija postane strožja, geometrična, osebe naravnejše, in prav tako pojmuje tudi dogodke bolj realistično.⁴⁷ Nad obema umetnikoma plava pač duh časa, ki se že poslavlja od baročnega sveta in počasi odhaja klasicizmu nasproti.

Tudi način pojmovanja prostora in kompozicija skupine nam napovedujeta novi čas. S tem, da se je glavno težišče figuralne kompozicije pomaknilo na rob okvira, ali bolje na njegovo vznožje, je že tu nakazano načelo, kateremu podležejo iluzionisti v drugi polovici 18. stoletja, namreč da se vedno dosledneje odpovedo skrajšavam ter neposredno subjektivnemu pojmovanju perspektive in da se na ta način freske izpreminjajo v ogromne oltarne podobe z objektivnim očiščem in lastno individualizacijo!

V naslednjih letih je Ilovšek poslikal ladijsko kupolo, obočna pasova in oboka stranskih kapel.

Snovno je Ilovšek ladijsko kupolo pojmoval na podoben način kakor prezbiterijsko. Na temenu kupole je prikazano božansko Marijino vnebovzetje, v kupolnih jeziki so se razvrstili štirje prizori iz življenja svetnikov ter njihove smrti, med seboj oddeljeni po različnem arhitektonskem miljeju in po volutasto uvitih nastavkih, nahajajočih se — kakor v Senčurju — v sredini kupolnih stranic. V snovnem oziru je zopet viden napredek v naturalističnem pravcu, ki je lepo zaznaven, če n. pr. primerjamo to delo z ladijsko kupolo na Sladki gori. Tam je bila snov še vedno v glavnem idejno in miselno pomembna, poedini prizori, pomešani z alegoričnimi figurami, so še vedno skrivali v sebi neke teološke misli, nanizane okoli osrednje, ki jo je obsegala centralna figura Matere božje. V našem primeru je snov že močno dualistično nakazana. Nebeški dogodek, ki je upodobljen na temenu kupole, je svet zase in je le rahlo miselno vezan na zemeljske prizore, ki predstavljajo zopet svoj svet. Snov je heterogena, upodobljeni so prizori iz legende in življenja svetnikov in svetnice kot samostojna zanimiva snov pobožnemu romarju v čednostno izpodbudo. Figuralna kompozicija povsem podpre snovni element. Marijino vnebovzetje tvori zase kompozicionalno telo, ki je v našem primeru celo dovolj prostorno izolirano po praznem prostornem pasu, ki ga le tu in tam preleti putto. Ostali prizori pa žive čisto samostojno individualno življenje.

⁴⁷ Prim. ZUZ, L. XII. 1933, str. 53 sl.

Kakor smo že zgoraj ugotovili, da se je število figur zmanjšalo in da so postale drobnejše, naturalističnejše, tako moremo ta pojav opaziti še v večji meri v ladijski kupoli. Prizori v jeziki kupole so se prostorno razvili v globino, arhitektura je zračnejša in v odnosu do figur resničnejša. Dozdevna arhitektura, ki je na kupoli razmeroma močno razvita, pa razodeva isti značaj kot v prezbitariju. V še večjem obsegu kakor na Sladki gori se tu pojavi školjčni dekor, ki preraste zdrave arhitektonske člene in oznanja rokokojsko umetnostno obliko časa.

Kakor v prezbitariju tako se je tudi tu gibanje umirilo. Rablji v prizoru mučenja, kjer je nekoč baročni umetnik našel najlepšo priliko za upodobitev največje duševne in telesne razgibanosti, so se v mirni, skoraj letargični akciji predali svojemu poslu bolj nekako iz dolžnosti kakor pa iz demonske hudobije prejšnjih časov. Tudi svetniki ne iščejo tako dosledno prilike za ekstatične dokaze svoje religiozne prepričanosti, marveč razodevajo prej neko mirno, vdano čustveno življenje. Mimo vseh teh faktorjev, ki različno govore o Ilovškovem realističnem mišljenju, pa je za tako prepričanje nadvse zgovoren dokaz tudi kolorit. Kakor se ob tem času v nemški umetnosti freske zjasnijo in razsvetle, tako se je tudi preko teh prostorov razlil močan val svetlobe. Toda ne svetlobe v baročnem smislu, ki je prinašala sporočila onostranske glorijske, marveč popolnoma resnična svetloba, izvirajoča iz realnega vira luči. Barve se na splošnem zjasnijo, vedno doslednejše se uveljavljajo zeleni toni krajine, svetlega inkarnata in čisti toni posameznih barv.

Kakor je Ilovšek na obočnih pasovih in obokih kapel na Sladki gori dal duška svojemu realnemu gledanju na svet, tako je na podobna mesta tudi tu ovekovečil svoje veselje nad resnično naravo. Stranski kapeli, posvečeni sv. Izidorju in sv. Notburgi, sta s slavoločnima stenama in obokoma postali prizorišče rastočemu zanimanju starega mojstra za resnični svet. Že izbira svetnika in svetnice je značilna za čas. To nista neka pomembna teološko izobrazena nebeška izbranca, marveč preprosta zastopnika kmečkega stanu, ki ju zato narod v tem času z navdušenjem časti in ki že po svojem življenju nudita nešteto možnosti za naturalistično opisovanje fabule, onodobne kmečke noše, dela na polju, o čemer nas prepriča sleherna podoba sv. Notburge iz tega časa. Ilovšek je, v kolikor mu je le dopuščal prostor, posegel v čudovito življenje obeh svetcev in z neizrečeno skrbjo opisal posamezne dogodke. V majhnih medaljonih se nam odpira pogled v krajino, v košček resničnega sveta, v katerem so preprosti ljudje zaposleni z vsakdanjim poslom, željami in tegobami. Poleg teh dokumentov mojstrovega realističnega mišljenja se zopet pojavljajo majhne postave otrok, ki smo jih srečali že na Sladki gori, in se ne glede na sveto mesto bavijo z najrazličnejšimi vsakdanjimi opravili. Mali deček je zagriznil v jabolko, deklica zajema z roko iz skledice neko jed, zopet drug si je v prešernem veselju obesil nekaj češenj kot ušesa, in zopet drug tišči k sebi krožnik. Tod se je idejno zapleteno baročno mišljenje pač povsem umaknilo ljubkemu in preprostemu prizoru, povzetemu iz resničnega življenja, ki tukaj kakor na Sladki gori in v drugi obliki na drugem mestu zgovorno izpričuje, kam teži umetnostni razvoj freskanta Franca Ilovška.

Poslej se nam ni ohranilo nobeno Ilovškovo delo. Tri leta po tem zadnjem uspehu njegovega umetniškega genija je štiri in štiridesetletnega slikarja dohitela smrt.

S tem delom je umetnostni razvoj plodovitega freskanta zaključen. Če še enkrat spremljamo umetnika v njegovem snovanju skozi vso dobo njegovega življenja, se nam pokaže naslednji njegov umetnostni razvoj: Najprej ga vidimo, kako zraste iz domače baročne tradicije in velike forme eklekticistične italijanske smeri. Kasneje ga srečamo pri delu s Quagliem, kjer dozori do zavidne višine — kar se nam zgovorno razodene v šempetrskih freskah, v Codellijevi kapelici in Žalostni gori pri Mokronogu. Kot izoblikovana umetnostna osebnost nam ustvari v tem delu domači iluzionistični stil, povezan v krogu srednjeevropskega umetnostnega vpliva in estetsko visoko stoječo

formo domačega baročnega lepotnega ideala. Poslej se Ilovšek v skladu s časom razvija v duhu modernega naturalizma in racionalizma, opušča iluzionistično bravuro, heroični patos, viharo gibanje ter se dosledno bliža resničnemu svetu, krajini in človeku. Kamniški obok, Šenčur, Sladka gora in kot zadnji mejnik Groblje so temeljni kamni njegovega novega umetnostnega prepričanja.

Po njegovi smrti 1764. l. je povzel slikarsko dediščino njegov sin Andrej, o katerem nam je — žal — le malo znanega. Oltarna arhitektura v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu iz l. 1762 ga nam pokaže kot dobrega perspektivista in slikarja arhitektonske vedute, stilistično tesno naslonjenega na očetovo delo. Gotovo je pri zadnjih očetovih delih sodeloval tudi sin, posebno v arhitektonskih detajlih na Sladki gori in v Grobljah.

Šole v doslovnem pomenu besede Ilovšek ni zapustil. Vendar je gotovo, da je iz njegove delavnice izšlo več slikarjev. Tako Franc Jamšek, ki je poslikal l. 1748 cerkev na Skaručni. Prav tako kaže več sorodstvenih zvez z Ilovškovim delom tudi Tušek Anton, ki je l. 1760. dovršil kupolo na Veseli gori pri Šent Rupertu. Zvezo z Ilovškovo delavnico razodeva posebno po kolorističnih znakih tudi slikar »svetih stopnic« na Žalostni gori pri Mokronogu iz l. 1764, ki je verjetno identičen z Andrejem Ilovškom oziroma v prvi vrsti z njegovo delavnico.

Globlje v drugi polovici 18. stoletja naše freskantstvo usahne. Na obzorju je že nova umetnost klasicizma, ki velikim glorijskim baročnega duha ni naklonjena. Zanimanje v umetnostnem oblikovanju se je preokrenilo k novim nalogam in vprašanjem.

5. Ilovškove oltarne podobe in grafično delo.

Tega poglavja ne nameravam obdelati stilno razvojno, in sicer iz tega razloga, ker vsa teža Ilovškovega umetnostnega razvoja počiva na njegovem stenskem slikarstvu. Sicer pa, kdor bo sledil razvojni črti v njegovih freskah, mu ne bo težavno aplicirati posamezne misli tudi na delu oljnatega slikarstva.

Prvo delo, slike za cerkev sv. Miklavža v Tuhinjski dolini (1724), ki smo ga že večkrat omenili, nam nudi možnost, spoznati Ilovškovo delo v okviru domače starejše baročne generacije. Naslednje delo, slika za kapelico v gradu Zalog, predstavljajočo Mater božjo s sv. Jožefom in sv. Antonom Padovanskim (1725), je stilistično sorodna s freskami v grajski dvorani. Delo je zelo v slabem stanju. Ilovšek so osvobodil majhnega formata in koncepcije domačih umetnikov in sestavi sliko v eklekticističnem, baročnem smislu. Kakor v freskah, kjer sledimo v tridesetih letih nenadnemu in kvalitetnemu vzponu Ilovškove umetnosti, tako tudi oltarna podoba zraste do zavidne višine. L. 1734 naslika Ilovšek za šempetrsko cerkev sliko sv. Družine, ki je našla v vseh časih veliko občudovanja. Sicer izraziti freskant je ustvaril v tem delu nedvomno eno najizrazitejših in najboljših tovrstnih del slovenskega baroka. Iz tega časa je najbrž tudi Noli me tangere v isti cerkvi, ki ravno tako spada med prva dela našega oltarnega slikarstva. Formalno sorodni in tudi najbrž v tem času nastali podobi sta sv. Ana iz Sv. Martina pri Žalni in sv. Družina v Narodni galeriji. Poslej se nam je ohranilo nekaj oltarnih slik, ki niso datirane in jih je tudi oblikovno težko časovno opredeliti. Na lik s trnjem kronanega Kristusa s kamniškega oboka (1734—1735) spominja Kristus na sliki Trnovega kronanja, ki se je nekoč nahajala v Štepanji vasi. Drugi dve podobi iz Štepanje vasi: Kristus nosi križ in Kronanje s trnjem sta — slogovno sodeč — najbrž iz kasnejše dobe (1744?). Približno v ta čas spada tudi Zasramovanje Kristusa, ki je sedaj v Narodni galeriji v Ljubljani. Na Lipoglavu v župnišču se nahaja majhna slika sv. Ane, ki je najbrž tudi Ilovškovo delo. Časovno je najbrž nastala v kasnejši dobi. Iz zgodnejšega časa je Mučenje sv. Andreja (signirano) iz cerkve na Rečici pri Bledu. Z letom 1761 sta datirani dve majhni antični podobi Odrešenika in sv. Janeza Evangeli-

sta iz Komende. Verjetno se je tu ohranilo tudi več Ilovškovih portretov (P. P. Glavarja itd.), ki pa niso arhivalično izpričani in so zato problematični. Od ostalih portretov, ki nosijo stilistične poteze, sorodne komendskim, bi omenil podobo župnika I. A. Schifferja v župnišču v Mengšu in podobo sladkogorskega župnika Mikeca v ondotnem župnišču.

Ilovškovo grafično delo je razen enega primera diplome omejeno na bakrorezne in nabožne podobice. Vse predmete, ki jih tu navajam, hrani arhiv Narodnega muzeja v Ljubljani. Datirano ni nobeno delo in jih je mogoče le približno časovno označiti. Okoli petdesetih let je nastala podobica sv. Urbana za komendsko cerkev. Angelski par, ki nosi svetnika v nebo, spominja na angela iz osrednje vipavske freske (1752), prav tako tudi zamisel kompozicije. V tem času je nastala tudi podobica bratovščine Srca Marijinega v Mekinjah. Levi svetnik ob Materi božji spominja po gubanju draperije in pojmovanju obdelave telesa na sv. Judo iz oltarne freske v Srednji vasi v Bohinju (1752). Verjetno iz tega časa je tudi diploma tretjega reda, ki jo je Ilovšek naslikal za ljubljanske frančiškane. Diploma, ki predstavlja dovolj obširno okvirno kompozicijo, je levo signirana: »Franc Jellouschegg delin. Labaci«. Nekoliko prej je nastala podobica Matere božje s Homca. S formalnih vidikov govori delo za Ilovška. Proti šestdesetim letom stoletja je nastal list s podobo sv. Avgušтина,⁴⁸ ki ga je Ilovšek najbrž napravil za diskalceate. List je levo spodaj signiran: »Franc Jelouschegg del.« Kakor diplomu za frančiškane tako je tudi to podobo vrezalo v baker podjetje Katarine Klauber. S formalnih vidikov, ki očitujejo močan vpliv rokokoja, je nastala okoli 60 ih let tudi podobica Matere božje sv. škapulirja, ki jo je Ilovšek narisal za ljubljanske frančiškane. List je levo spodaj signiran: »F. Illouschegg Inv. et del.« V baker ga je vrezalo podjetje Klauber. Morda je v tem času nastala božjepotna podobica sv. Notburge v Grobljah, ki je točno posneta po istoimenski sliki v tej cerkvi. Kvalitetno je delo slabše in izhaja morda izpod rok njegovega sina Andreja. Signirano Ilovškovo delo (levo: »F. Illouschegg del. Labac.«) je tudi škapulirska Mati božja za bratovščino, ki se nahaja v privatni zbirki g. Ante Gabra. V baker je podobico vrezalo podjetje Katarine Klauber. V isti lasti se nahaja tudi risba roženske Matere božje, ki je levo spodaj signirana: »f:J:d:« in je verjetno edina doslej znana Ilovškova risba. Poleg teh del se nahaja v omenjeni zbirki še več bakrorezov, ki nosijo stilistične znake Ilovškove umetnosti, vendar zahtevajo za pravilno identifikacijo posebne študije.

Na splošno grafično delo ne kaže kdo ve kakšnih kvalitet. Videti je, da je nastajalo le kot naročilo druge vrste v ateljeju sicer tako zaposlenega freskanta. Zaslužilo pa bi kljub temu posebne razprave, kajti prav ta panoga naše baročne umetnosti je pri nas zelo slabo raziskana.

⁴⁸ Morda je nastal v istem času tudi sedaj izgubljeni bakrorez sv. Monike, ki sta hkrati prešla v last Narodnega muzeja v Ljubljani. Prim. *Illyrisches Blatt*, 1839, No. XX., str. 84.

Stana Vinšek | Ti in jaz

Težko nama, dragi moj, na svetu:
nisva poti, ki bi se združili,
nisva zemlji, ki bi se spojili,
nisva ptici, združeni v poletu.

Nisva bilki, vzklili v istem stebelu,
nisva zvoka, združena v tišini,
vrelca nisva, spojena v globini,
nisva veji, zrasli v istem deblu.

Nisva mavrici, spojeni druga z drugo,
ne oblaka, z istim vetrom gnana,
ne utrinka, istočasno vžgana,
nisva vodi, zlit v isto strugo.

Nisva grma, ki sta se objela,
ne odmeva, skupaj izzvenela.
Kamna sva — čas naju oblikuje,
vse tesneje naju vsak dan približuje.

Marjan Zalesnik | Budilka

Iz sna budiš nas v zemeljske laži,
od jutra meriš do večera dan,
ko spet zazibljem se v življenje sanj,
me tvoja pesem ur, minut miri.

Po žilah ti natakam novo kri,
odnašaj v večnost vsak dan eno stran.
Le včasih krikneš v nočni mir kot vran,
tvoj rezki jek tišino zaboli.

Ob tebi sem pozabil plesne speve
strasti, razpete v zvezdnatih razcvetjih,
in čas hiti v udarcev ur zavetjih.

Zapredaš nit od rojstva v večno smrt,
preteklost vežeš v pozabljenj odmeve,
opr t ob čas budilk grem v božji vrt.

Bartolomeo Calvi | O konstitutivnih elementih Dantejevega umetniškega sveta

Nastopno predavanje v slovenščini na ljubljanski univerzi 11. decembra 1941.

Po mojem mnenju ne sme profesor — ali kdor koli — v prvem kurzu italijanske literature na tej slavni univerzi predavati o drugem pisatelju kot o Danteju Alighieru, tem bolj pri tako odličnem meščanstvu, ki ima že prevedeno njegovo največje delo v celoti ter je kulturno in duševno dobro pripravljeno in razpoloženo za čitanje in razumevanje njegovih velikanskih umetniških in miselnih konstrukcij.

Treba pa je omenjenim vzrokom dodati še drugega, namreč da je Dante izredno popolna sinteza najmočnejših italijanskih duhov; ti so ga zmeraj cenili kot svojega velikega očeta ter iz njega celo izčrpali duševni plamen za svoja posamezna dela.

»O veliki oče Alighieri,« ga imenuje Vittorio Alfieri, Carducci pa: »Dante, moj veliki sosed,« a Leopardi: »O slavni oče etruščanskega verza« itd. A tako veliko spoštovanje in iskreno ljubezen so mu pokazali tudi drugi italijanski pisatelji in umetniki, od Boccaccia, ki je prvi predaval o svojem slavnem someščanu v Florentinski cerkvi pri samostanu sv. Štefana ter opisal glavne zgodbe njegovega življenja, in Michelangela, ki je v svojih sonetih izklesano povedal, da je imel podobno dušo kot Dante; od Alfierija, ki ga prosi kleče na njegovem grobu, da bi mu dal pogum, poteptati strahopetne in hinavske ljudi; od Foscolija, ki se je hrabro bojeval v borbi za celotno vrednost Dantejeve umetnosti proti nečimrni kritiki osemnajstega stoletja, pa do Carduccija, ki je s predavanjem »L'opera di Dante« postavil večni spomenik božanskemu pesniku svojega domačega mesta.

Vse to je zelo važno zato, ker se človek, ki preštudira Danteja, dobro pripravi na učenje drugih najboljših italijanskih pisateljev. Važno pa je tudi zato, ker to dejstvo ne kaže samo, da so imenovani umetniki imeli veliko dušo, kakršno je treba imeti, če hočemo vredno občutiti Dantejevo delo, temveč ker so bili na splošno revni ali nesrečni ljudje, ki so iskreno gojili v svojem srcu veliko ljubezen do Danteja, trpečega v nedolžnem pregnanstvu, v katerem mu je manjkalo včasih celo kruha, ali pa je bil bridko slan in grenak, kakor sam pravi z jezikom svojega pradedca Cacciaguida v 17. spevu Raja (vv. 58—60):

Okusiš mi, kak s tuje kruh police
grenak je in kak noga, kruh proseča,
trdo občuti tuje ji stopnice.

Giacomo Leopardi, kateremu je morda bila dana po Danteju največja koncepcija med Italijani, pravi v »Canzone ad Angelo Maj«:

saj iz bolesti se začne in rodi
italijanska pesem.

Tu je jasno, da se največji italijanski lirik 19. stoletja ozira na Danteja, nesrečnega florentinskega pesnika.

In Michelangelo, ki je bil po svoji veličini in miselnosti tako soroden Danteju, si želi vse Dantejeve nesreče in trpljenja, le da bi bil deležen njegovega velikega duha:

Citati iz »Divine Commedije« so vstavljeni po prevodu dr. Jožeta Debevca, ostale pa je prevel dr. Tine Debeljak.

Da sem kot on! Pod zvezdo rojen tako —
za izgon njegov in dušno veličino
bi dal tegà sveta veselje vsako!

Res pa je, da je Dante prav tako, kakor je v svojem življenju mnogo trpel, dal v »Commediji« tudi dosti trpeti svojim nasprotnikom in celo njihovim najbolj oddaljenim nečakom. V tem svojem največjem delu je postavil najvišje sodišče, s katerega še danes meče ognjene strele proti vsakemu, o katerem je sumil, da mu je kdaj storil kakšno krivico, pričenshi od papeža Bonifacija VIII. do prostaškega florentinskega potepuha Vannija Fuccija, ki ga imenuje »bestia« — zver. To dejstvo je lepo in krepko orisal C a r d u c c i v sonetu: »Pesnikova pravica«:

Ko Dante, moj veliki sosed, je taval
žalosten romar po gošči divjini,
presladko pojoč o ljubezni milini,
razbojnike in izdajalce srečaval
in drugih pohlepov zalego zlobno —
je zlato strelico iz jezne zrenice
treščil med nje in ubil izdajice!
Potem pa jih z rôko, z rôko mehkobno,
s katero v »Življenju« je angele risal,
zagrabi in v čela jim žige udarja
in v mrtva jih brezna peklenska poniža.
Sramoto zločincev še čas ni izbrisal,
se čadi se tam v kolobar s kolobarja
in Dante jo gleda, a zdaj — s paradiža.

A predvsem Dante neusmiljeno bije svoje someščane, ki jih stalno imenuje »scelesti« ali celo »scelestissimi«, to je — zlobne in najzlobnejše. Glede tega naj zadostuje, ako rečemo, da so grešniki njegovega Pekla večinoma Florentinci ali Toskanci.

Tako Dante ironično začenja enega najslovitejših spevov svoje pesnitve:

Čestitam ti, Firenza! Kak si vzrastla:
do morja gre ti krilo širopéro
in v peklu se ti slava je razpasla! Pekel, XXVI, 1—3.

Klasično mesto, kjer ironični zasmeh Firenc privre do najbolj bodečega sarkazma, je konec šestega speva njegovih Vic. Tu pesnik prispodablja rojstno mesto bolni ženi, ki ne dobiva tolažbe na postelji svojih bolečin:

Florenca moja, lahko si vesela,
da tebe moja tožba se ne tika;
zato si s svojim ljudstvom preskrbela!!
Drugod um v prsih skrivati jih mika,
da z loka se ne sproži in ne sname;
tvoj narod nosi konec ga jezika!
Drugod bojijo javnih služb se rame;
tvoj narod — nepozivan — k njim se rine
vpijoč: »Sem z njimi! To se vse prevzame!«
Res dosti vzrokov, da te vrisk ne mine:
denar imaš in mir in zmisel pravni...
Kdor ne verjame, tvoje gleda čine,
Atene in Sparta, mesti starodavni,
zakonov materi, svoj slavnoznani
pred tvojim skrijeta naj red državni,

ker tvoji so zakoni tak pretkani,
da že v novembru ne drži, kar stkala
oktobra si v posvetovanj dvorani.

Hej, kolikokrat, kar pomnim jaz domala,
z zakoni, novci, uradi, običaji
si prelevila se in premenjála!

Le jasno sodi o svojem položaji:
bolnice tiste si podoba prava,
ki, ker počitka pernica ne da ji,

s tem lajša bol si, da se premetava.

Rekel sem, da Dante strogo kaznuje tudi Toskance, menda zato, ker jih je prav dobro poznal. V resnici pravi, da so Pisanci sramota vseh Italijanov:

O Piza, naj ime se tvoje gabi,
naj zemlja vsa, kjer »si« zveni, mrzi te!

Pekel, XXXIII, 79—80,

da je v Casentiniskih brdih in dolinah sama svinjarija, da so Arentinci psi, Florentinci volkovi, Pisanci lisice itd. (Vice, XIV.) Četudi je res, da piše tu in drugje Dante, kar mu narekuje največja krivica, ki so jo naredili ne samo njemu, ampak tudi njegovi družini, zlasti najdražjim njegovim nedolžnim otrokom — kakor je prvi spoznal in potrdil florentinski kronist Giov. Villani, Dantejev sodobnik — nam ta srd kaže, da bi bil Dante, če bi se držal le prvotne zamisli, da počasti Beatrico s posebnim delom, kakor sam pravi v zadnjem poglavju »Vite nuove«, prav malo človeško interesantnega ustvaril, če bi ne bil izgnan iz družine in iz rojstnega mesta, kjer je že bil postal velik in slaven pesnik z Vito Nuovo in s Convivijem in je bil eden glavnih občinskih uradnikov:

Kar dragega imaš, vse boš ostavil;
to prvi udarec tiste bo strelice,
ki lok jo bo prognanstva vate izpalil.

Raj, XVII, 55—57.

Zgodilo se je večkrat umetnikom in drugim velikim ljudem, da dobe zasluženno priznanje svoje vrednosti šele po dolgem trpljenju, včasih šele po smrti. Nekaj podobnega veste, da se je zgodilo tudi vašemu prvaku Ivanu Cankarju, ki je napisal nekaj krasnih črtic v svojih »Podobah iz sanj«. Vzrok temu moramo iskati v dejstvu, da svet ne razume zmeraj svojih največjih duhov. Včasih jim sicer nasprotuje, ne zaradi hudobnosti, ampak zaradi tega, ker se ne zanima za to, kar je više ali predaleč od njega. Včasih pa mnogo škodujejo politične ali verske razlike ali celo zavist. To zadnje se je primerilo Danteju.

Toda narava skoraj vedno skrbi za to, da ubogi umetniki in druge najvišje osebe, ki jih svet ali ne mara ali pa zaničuje, dobivajo tolažbe v premišljevanju sijajnega plamena svoje duše, da vzklikajo, kot na pr. Machiavelli, ko so ga Medici odpustili: »Politična prakтика je moja hrana, za katero sem bil rojen«:

»Ko se zvečeri, se vrnem domov in že pri vhodu odvržem svojo vsakdanjo obleko, polno blata in nesnage, ter se oblečem v oblačila kraljev in dostojanstvenikov; spodobno preoblečen vstopim na stara dvorišča staroslavnihih imen. Ljubeznivo me sprejmejo in jaz uživam tisto hrano, ki je edino moja in za katero sem bil rojen.«

(Iz pisma Fr. Vettoriju.)

ali kot Carducci:

Napravil rokodel je
za svoje veselje
zlato puščico, v nebo izstrelil jo drhteč:
gleda, kako se odmika,
kako se v zraku svetlika,
gleda in je vesel in noče nič drugega več.

ali s Horacijem »Ad Maecenatem«:

Quodsi me lyricis vatibus inseres
sublimi feriam sidera vertice

ali grenko z Ovidijem, ugotavljajoč, da

Carmina non dant panem, sed aliquando famem.

A Dante se še obširneje tolaži in premaguje svoje nasprotnike, monopolizirajoč — rekel bi — čeznaravni svet s srečanji izgubljenih ali blaženih duš, ki odobravajo njegova dejanja in nehanja. Na pr. v Peklu pravi someščan Ciacco Danteju, da sta v Firenzi samo dva moža pravična: v tem primeru se moremo naravnost prepričati, da je eden izmed njiju Dante. Brunetto Latini, ki je bil Dantejev učitelj, svetuje Danteju, da naj se varuje Firsolanske zverine: in v Raju obsodi sv. Peter pod nogami sv. Trojice za vekomaj Bonifacija VIII., ki ga je Dante imel za svojega najhujšega sovražnika, dasi je za nas zgodovinsko dokazano, da je bil Bonifacij VIII. zadnji veliki papež srednjega veka in da Dante ni imel prav, ko ga je neusmiljeno bičal od začetka Commedije v osebi papeža Celestina, njegovega prednika, do konca z jezikom samega Kristusovega namestnika. To je, bi rekel z omenjenim Carduccijem, pesnikova pravica, a moramo tudi s sv. Avguštinom vzklikniti: »felix culpa«, ker drugače bi ne imeli »Commedije«, kvečjemu nekaj zelo abstraktnega: filozofično meglenega, kakor je »Convivio«, ki mu manjkata, čeprav ima svojo posebno vrednost, čustvo in strast, brez katerih ni nobene umetnosti. Tem manj Dantejeve Commedije, kajti — zdi se mi — da velika poezija ni angelska, temveč človeška stvar.

Res pa je, da Dante ni ves samo v pregnanstvu, čeprav je njegova bolelost zelo pobarvala zadnja in predzadnja leta njegovega življenja, pa tudi vso njegovo Commedijo. Iskati in osvetliti moramo torej še druge elemente ali sestavine njegovega umetniškega dela, kakor so bili na pr. ljubezen do Beatrice, nujnost lastne obrambe, trdno upanje na pomoč Ghibellinskih gospodov in samega cesarja Henrika VII. Luxemburškega, nazadnje, ko je možnost vrnitve v Firenze definitivno propadla, tudi iskreno in močno upanje na božjo usmiljenost, kajti — gospoda moja —: Dante je bil tudi zelo prepričan vernik, tretjerednik sv. Frančiška, najzvestejši slednik svetega Tomaža, bogoslovno močan in človeško blag poveličevalec Marije Device, v čemer ga niti Petrarca niti Manzoni niti drugi pesniki niso prekosili. To lahko vidimo v zadnjem spevu Raja v molitvi sv. Bernarda k Mariji Devici, ki se pričinja s slovesno tercino:

Devica Mati, hčerka svojmu Sini,
ponižna dekla, angelov kraljica,
od vekov cilj človeštva v zgodovini. Raj, XXXIII, 1—6,

kjer ritmični naglasi zadnjega verza zelo dobro izražajo pojem večnosti.

Dante je bil tudi »vir politicus«, praktičen in teoretičen. Kot teoretik je dal človeštvu tipično delo, imenovano »Monarchia«, to je »Cesarstvo«, ki je glede na Dantejeve čase in na njegovo globoko miselnost res vredno, da ga preštudira, kdor hoče poznati ne samo Dantejev bistveni um in njegovo srce, ampak tudi zgodovino srednjega in današnjega veka. Kar se tega tiče, je bil Dante res prvi, ki je še pred drugimi Italijani in tujci, n. pr. pred

Mazzinijem, Cavourjem, Manzoniem, pokazal pravo pot med duhovsko in politično vlado v resnično korist vseh narodov vesoljnega sveta.

Četudi je Carducci, ki je bil historično precej naiven, glede na ta predmet zapisal v sonetu »Dante«:

Sta Cerkev in Cesarstvo pala v razvaline,
nad njimi dviga se tvoj spev, pojoč v nebesa.
Umrje Zevs, a pesem poetova ne mine.

Res je, da zadnja beseda o tem Dantejevem delu ni še izrečena. Pri tem ni treba poudarjati, da pesnik Carducci ni tu v popolni skladnosti s Carduccijem zgodovinarjem, kajti v omenjenem glasovitem predavanju »L'opera di Dante« pravi, da se je po usodni borbi med Cerkvijo in cesarstvom, iz katere izide hkrati z občinskimi svoboščinami moč italijanskega naroda, rodil človek, ki je postal njegov glas in znamenje na vekomaj, človek, ki bi moral prignati italijanski jezik na vrhunec misli ter ustvariti z italijansko slavo najsolidnejši in trajni svet, duhovni svet.

Videli smo danes konstitutivne elemente Dantejevega umetniškega dela, ki ga je Dante skromno imenoval »Commedijo« in kateremu so potomci, začevši od Boccaccia, dodali plemenit privedek: *Božanska*. Ti elementi so: ljubezen do Beatrice, pregnanstvo in njegove posledice za Danteja ter njegovo družino, duševna sila za brambo svojega imena, upanje na ghibellinsko pomoč, da bi se končale florentinske zadeve zaradi krivice papeškega poslanca, neskončno upanje na božjo pomoč, njegova izobrazba, posvetna in cerkvena, in nazadnje njegova politična miselnost. Kdor hoče razumeti Dantejevo veledelo, bo moral vsem tem prvinam v njem posvetiti svojo pozornost.

Odlomek iz Villona

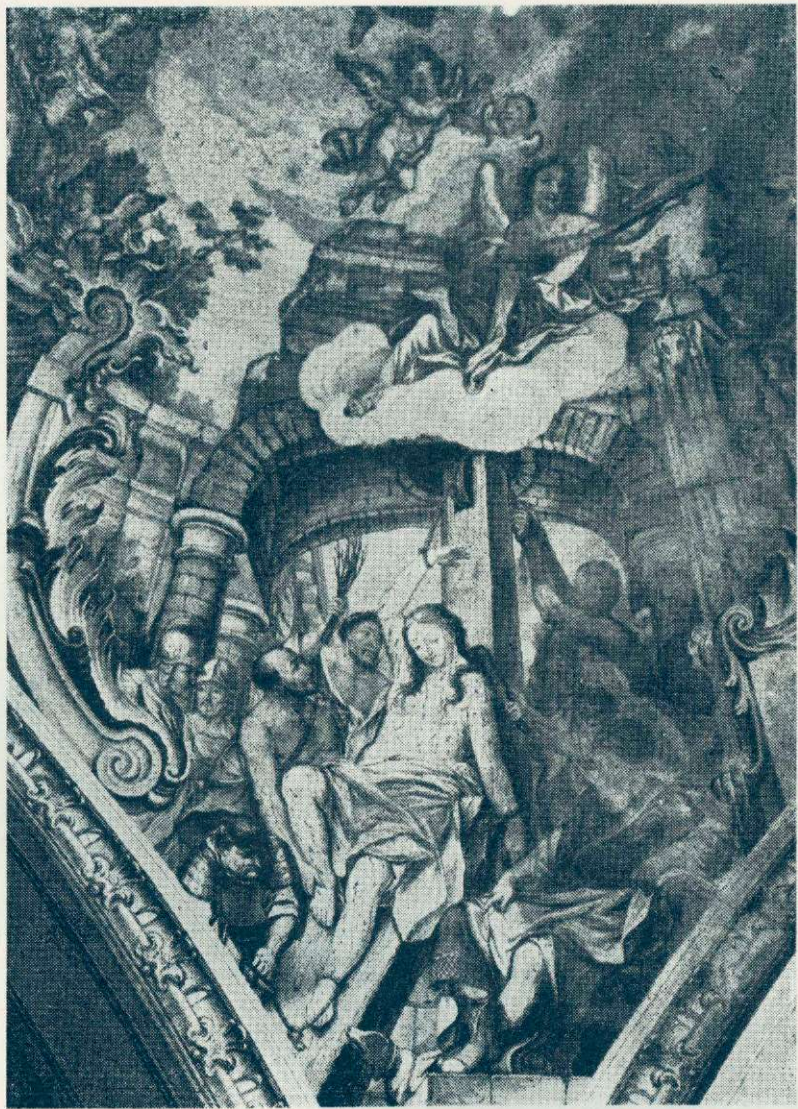
Princ vprašuje:

Povejte mi, v kateri čudežni krajini
spet našel bi lepote starodavnih let —
Archipiado, Floro in Thais? Pomladni cvet
se lepše ni razcvel in zadehtel v milini
od njih. Echò, ki njeno govorico
prijazni veter nosi mi od tihih rek,
kje bi ugledalo oko? O časa tek,
ti tat vilinski, kam si skril mi krasotico?

Poet odgovarja:

Ne vprašujte, Visokost,
po lepoti davnih let —
tudi Vaša bo mladost
nekoč pogrešan cvet!

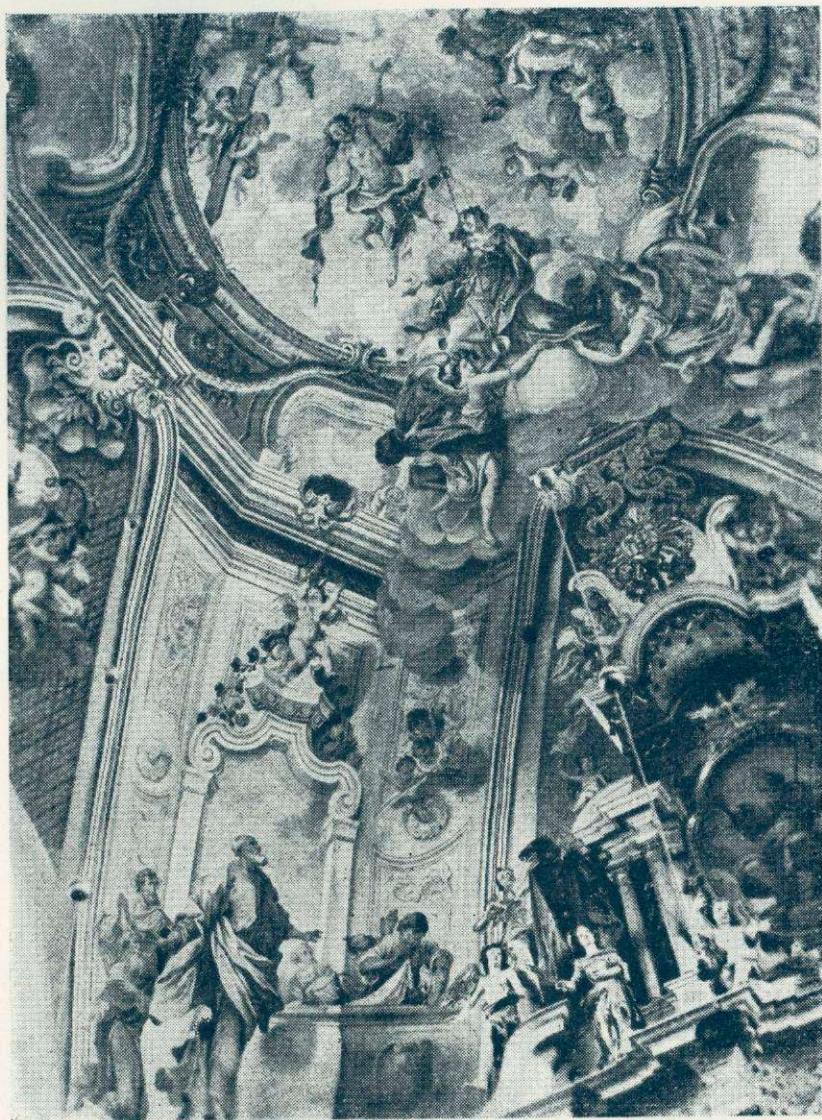
Prevel Milan Komar.

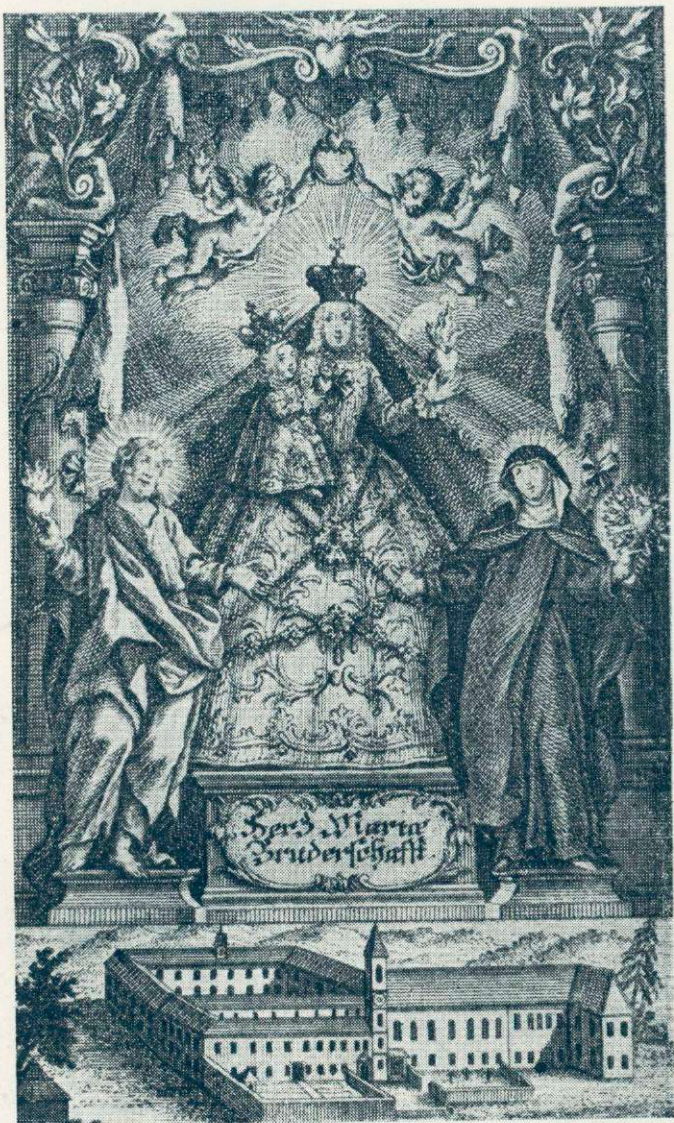
Sl. 16. Ilovšek : Mučeništvo sv. Marjete
v ladji cerkve v Lescah

Sl. 17. Ilovšek: Mučeništvo sv. Fortunata
v prezbitteriju cerkve v Lescah

Sl. 18. Ilovšek: Freske v Lescah iz l. 1736

Sl. 19. Ilovšek: Podobica sv. Marjete
za Mekinje (bakrorez)

Veliki oder sveta

Don Pedro Calderon de la Barca — Janko Moder

Svet:

Bilà je kratka igra; a življenje
nič dalje kakor igra ta ne traja,
kar brž sprevidi pametno mišljenje,
ko vsak, ki komaj pride, že odhaja.
Popolnoma že oder zapuščen je.
Prvotna snov, kot bil je, spet
postaja.

In kras, ki zemlja si ga je nadela,
pepel in prah bo, ker je iz pepela!
Od vseh bom zdaj, od kralja pa
do kmeta,
ves lišp pobral, ki sem jim ga
podaril,
da igra bolj bilà je doživeta
in da je videz reven ni pokvaril.
Tu mreža moja bo skrbnó razpeta.
Kdor bo čez tale prag svoj lišp
krošnjari,

bo moral mi pustiti vsa odela.
Pepel in prah bo, kar je iz pepela!
Kralj nastopi.
Povej, ki prvega drži mi roka,
katero vlogo ti nebo je dalo?

Kralj:

Pozabil brž si svojega otroka!

Svet:

Pozabi svet, kar je za njim ostalo!

Kralj:

Bil sem, da veš, osebnost prav
visoka.
Kar sem ukazal, je povsod veljalo,
od tam, kjer sonce v rožni zarji
vzhaja,
in vse do tam, kjer v mrežo senc
zahaja.

Upravljal, vodil sem močne
države,
ime pridobil si, ki ne premine,
premagal in odvzel bridké težave,
odprl strani junaške zgodovine

in si pridobil neminljive slave,
ko sem podvrgel mnoge si
zemljine!
Potapljal se je dom mi v srebru,
zlatu
in prestol kopal v svili se, škrlatu!

Svet:

Slovó daj kroni! Pústi jo, odvrzi!
Pozabljeno in golo si veličje!
Zgubljen, smešen si, prepuščen
zamrzi!

Odloži tu vse svoje lepoticje!
Kralj ga odloži.
Škrlat in lovor, ki v njem slavo
zrl si,
krasí zdaj kralju drugemu obličje!
Izgovor tvoj noben me ne premoti,
brez krone, žezla se naprej napoti!

Kralj:

Saj sam si lišp mi ta prisodil!
Kaj jemlješ zdaj, kar dal si mi
zarána?

Svet:

Prisodil nisem, le za čas posodil
sem kratek ti, da igra je končana.
V okrasju tem poslèj kdo drug
bo sodil
in drugemu bo slava ta oddana!

Kralj:

Le kdo v bogastvo tvoje naj
verjame,
če vse, kar desna dá, že leva
vzame!
In kaj mi tu pred drugimi pripada,
ker vladal sem človeškemu
hotenju?

Svet:

Pri Bogu čaka kazen te, nagrada,
kot ti odmeril je po zasluženju.
Med moje posle pa prav nič ne
spada,

če dobro si, slabo igral v življenju!
Le lišp mi mar je, v varstvo
izročeni!

Odšel boš gol, kot gol prišel si
k meni!

Nastopi Lepota.

A kaj si ti?

Lepota:

Lepota zaželenena.

Svet:

Kaj dal sem ti?

Lepota:

Krasoto, mik lepote.

Svet:

In kje sedaj je?

Lepota:

V grobu vpepeljena.

Svet:

Naravo spreletáva srh grozote,
ko zre lepoto, ki je izgubljena,
ki vrne se s svetá že brez krasote.
Po čarnem miku toži se še meni:
za mé, za té lepoti sta zgubljeni!
Tu pustil kralj vladarske je
pravice,

veljaki so oddali mi veličje,
lepote le ni več od lepotice,
solzí se po krasoti ji obličje.
Poglej se v ogledalo!

Lepota:

Joj, to lice!

Svet:

Kje zdaj lepota je, kje lepotičje,
ki dal sem ti ga v varstvo? Brž
ga vrni!

Lepota:

Prav vse se pogreznílo v grob je
črni!

Tam sem pustila barvo in rdečico,
tam sem jasmin zgubila in korale,
tam sem oddala sleherno cvetlico,
tam sem potrla bisere, kristale,

tam se je mik razkadil mi v
bledico,

tam sem izbrisala častí, pohvale,
tam je ugasnil blesk in sij krasote,
tam še odsev mi ni ostal lepote!

Nastopi Kmet.

Svet:

Kmetavs, kaj bil si ti?

Kmet:

Kmetavs seveda,
ker moral to sem biti! A ne bodi
prevéč v skrbéh! Kmetavs je le
beseda,

ki dali so jo delavcu gospódi,
da vsak, ki čez sosedov plot
pogleda,

lahkó nas z njo ozmerja in obsodi!
Jaz tisti sem in me ne onegávi,
ki vsak oné in onegá mu pravi!

Svet:

Brž vrni mi, kar dal sem ti!

Kmet:

Ti? Meni?

Svet:

Motiko pač!

Kmet:

Oh, pústi te norčije!

Svet:

Le brž slovó ji daj! Račune skleni!

Kmet:

No, lepa reč! Še žolč se mi razlije!
Poglej si no ta svet, ves
spremenjêni!

Najprèj mi vsili košček beračije
in zdaj, ko najina gre pot narazen,
mi še motike ne pustí, prikazen!

Nastopita Bogatin in Revež.

Svet:

Kdo ti si?

Bogatin:

Tisti, ki nerad odhaja
s svetá.

Revež:
In tisti, ki ločitev mila
s svetá mu je.

Svet:
Zakaj obenem s kraja
sta rada in nerada se ločila?

Bogatin:
Mogočneža bogastvo, moč opaja!

Revež:
In reva reveža duší nemila!

Svet:
Daj sèm okras!
Mu ga vzame.

Revež:
Kakó sem jo uganil,
ko nimam nič, kar svet bi vzeti
kanil!
Nastopi Dete.

Svet:
Saj tudi ti si med igralci stalo,
zakaj pa v igri nisi nastopilo?

Dete:
Življenje v tihem grobu je ostalo.
Tam vse je, kar od tebe sem
dobilo!
Nastopi Modrost.

Svet:
Povej, kaj tebi je življenje dalo
in kakšno vlogo ti je dodelilo?

Modrost:
Spokorni plašč, pokorščino
pohlevno
in bič in post, molitev
vsakodnevno.

Svet:
Brž vrni mi, da zbrišem vse
očitke,
da svoje si imetje obdržala!

Modrost:
Prav rada bi molitev, post, užitke,
slastí solzá na veke svetu dala,

a vse gre za menoj! Kot zlate
nitke
vezale dela dobra bi in žala!
Poskusi, če jih roka bo ujela!

Svet:
Ne gre! Pustiti moram tvoja dela!
Edino to si mi iz rok izvila!

Kralj:
Zakaj sem hrepenel samó po vladi!

Lepota:
Zakaj samó lepoti sem služila!

Bogatin:
Čemú mi bodo neki zdaj zakladi!

Kmet:
Zakaj še več mi roka ni storila!

Revež:
Zakaj me niso trli hujši jadi!

Svet:
Kes prekesàn! Ko konec je
življenja
ni prilike nič več za zasluženja!
Ko kralju vzel mogočno sem
državo,
ko so lepoti vsi odvzeti miki,
ko sem pristrigel misel domišljavo,
ko izenačil žezlo sem motiki,
odide vsak naj na odrišče pravo,
ker tále oder je samo v prilíki!

Kralj:
Kakó drugače zdaj je vse poteklo
kot pri sprejemu!

Svet:
Dobro pomni reklo:
Če človek sočloveka kdaj
sprejema,
v naročje svoje vabi ga ljubeče,
a kadar srd se zoper njega vnema,
ga ista roka spet od sebe meče.
Takó odprta zibel vas sprejema
in če obrne zibel roka sreče,

zapre lahkó vas rakev v istem
lesu:
ko prideš, zibel, rakev ob slovesu!

Revež:
Ker nas svet takó nasilno
že podí iz srede svoje,
brž pojdímo na gostijo,
ki nam jo obljubil Bog je
za nagrado naših del!

Kralj:
Prekoračil si območje
moje! Kaj tiščíš naprej!
Hitro te spomin, ubošček,
je popustil na cedilu,
da si meni bil pokoren!

Revež:
Vloge tvoje tu ni več!
Oblačilnica je tóle,
kjer smo si povsem enaki!
Kaj si bil, ti ne pomore!

Bogatin:
Že pozabljaš, da si včeraj
še beračil za podpore?

Revež:
Že pozabljaš, da mi nisi
ti nič dal?

Lepota:
Ne več celó več,
da dolžán si spoštovanje
meni, cvetu vse lepote!

Modrost:
V oblačilnici le-tèj
drug je drugemu podoben,
ker v mrtvaški revni halji
nas ločiti ni mogoče!

Bogatin:
Kaj se rineš sèm, kmetavs,
prédme!

Kmet:
Pústi šale svoje!
Mrtev si in konec! Senca,
ki jo riše prejšnje sonce!

Bogatin:
Čudno, da mi dih zastaja,
ko se približuje Mojster.

Revež:
Mojster naš nebes in zemlje!
Daj, igralce družbe svoje,
ker človeškega življenja
kratke igre je že konec,
na gostijo pelji brž,
kakor si obljubil, Mojster!
Naj zavesa se odgrne
pred prestolom slave Tvoje.

Med godbo se vdruzič odpre ne-
beško odrišče. Tam je na mizi
kelih s hostijo. Ob njej sedi
Mojster. Odrišče svetà se zapre.

Mojster:
Tu je miza, kjer vas čaka
kruh, ki klanja mu nebo se,
ki celó pekèl spoštuje
in želí ga. Toda kdo sme z mano?
Odločimo brž,
kdo sprejet je k meni v goste.
Kajti iz igralske družbe
morajo, ki svoje vloge
so zgrešili, da odreši
jih spoznanje in presodek,
da sem dober in usmiljen,
ko sem vsakemu naklonjen!
Revež stopi naj in vera
bliže sèm med moje goste.
Toda ker sta že umrla,
ju braníti kruh ne more.
A da le skrivnost skrivnosti
moliš, blažen si, izvoljen!

Obadva pristopita.

Revež:
Srečen jaz, če pretrpèl bi
več težav in več tegobe.
Kar si za Boga pritrgaš,
s tem utrženo nebo je!

Modrost:
Jaz spokornica deležna
sreče tukaj sem neskončne,
večje, kot sem kdaj želela!

Blažen, kdor grenkó se zjoče
in skesá se svojih grehov!

Kralj:

Kaj te nisem v sreči, Mojster,
prosil za usmiljenje?
In vendàr ne smem ti v goste?

Mojster:

Ti, Lepota, in ti, Kralj,
sta prevzela prehudó se.
A sta se vendàr skesala.
Prideta pozneje v goste,
ko bo tudi kmet prišèl,
ki odrekel ves pomoč je,
a ni bil stiskač, skopuški.
Saj njegov namen je dober,
le po svoje je zavít,
ko ozmerjal te hudó je
in ti hotel s tem pomôči.

Kmet:

Res je, Mojster! To sem hotel,
ker ne maram postopačev!

Mojster:

Saj poplačani vsi boste,
ker ste greh objokovali
in prosili za pomoč me.
Vsi trijé pojdite v vice
in se tam za grehe svoje
spokoríte!

Modrost:

Mojster božji,
kralj mi v stiski je pomogel
in podprl z rokó me svojo,
zdaj pa jaz naj mu pomorem!

Poda Kralju roko in ga dvigne.

Mojster:

Odpustim mu, ker je vera
zanj prošnje izrekla svoje.
Upanje naj vse tolaži,
da ni časa tek neskončen!

Kmet:

Naj pritekajo molitve
za umrle mi v tegobe!
Naj dežuje kot iz škafa,

kolikor na gósto more!
Pismom svetega Očeta,
ki vrhovni v Rimu škof je,
čudežna oblast je dana,
ki nas vic rešiti more.

Dete:

Vlogo sem kar dobro znal,
toda nisem še izvoljen,
Mojster moj!

Mojster:

Ker si premalo
storil, te ne sprejmem v goste
in ne pahnem te v pogubo!
Čist si, toda v grehu rojen,
ne preklet in ne izvoljen!

Dete:

V strašno sem temò obsojen.
Vse le vidim kakor v sanjah:
ne v peklù in ne izvoljen!

Bogatin:

Če Lepoto, Kralja gledam,
ki ošabnost ju hudó je
prizadela in čeprav
jima grehov žal biló je,
Kmeta, ki ječí, da skali
bi solzé izvabil vroče,
me pogledati je strah
v vsemogočno lice božje,
ki je Mojster tudi moj.
Kam pogled ozre naj moj se?
Moram, moram nekam stran!
Toda kje je skrit prostorček
pred prestrogim sodnim dnevom!
Mojster moj!

Mojster:

Ime si moje
drzneš reči? Mojster sem,
a bilò bi zate bolje,
če bi molčal in če v družbi
tej ne bil bi! Moja moč te
vrgla tja bo, kjer na veke
želja pokorila bo te,
kjer boš žejal po nebesih,
a okušal le tegobe!

Bogatin:
Joj, gorjé! Na senco svojo
prikovan sem, padam v ogenj;
zakaj nihče ne mara
zdaj zmenoj ves. O, skalòvje,
pod seboj me v vek pokoplji
v strašno, mračno brezno svoje!

Modrost:
Večno blaženost uživam!

Lepota:
Tudi jaz jo bom mogoče!

Kmet:
Veš, Lepota, zdaj z željami
pridobiti me ne moreš!

Bogatin:
Upal več ne bom na veke!

Dete:
Jaz nikdar ne bom izvoljen!

Mojster:
Štiri zdaj reči poslednje
vaše videlo oko je.
A vse štiri, kot vestè,
niso večno trajajoče.
Ena naj se brž končá!
Kmet naj v družbi se Lepote
rádostno približa meni,
v kruhu čakam ju skrivnostnem,
ker oba sta si v trpljenju
prislužila slave božje!

Obadva se povzpeta.

Lepota:
Kakšna sreča!

Kmet:
Joj, tolažba!

Bogatin:
Joj, nesreča!

Kralj:
Stisk je konec!

Bogatin:
Kakšna žalost!

Modrost:
O, uteha!

Revež:
O, sladkost!

Bogatin:
Strupeno morje!

Dete:
Slast in bol je vsepovsod,
meni tuje je oboje!

Mojster:
Angeli pojó v nebesih
in na zemlji pôje človek,
a v peklù prepeva satan.
Vsak pred kruhom tem naj pôje!
Naj v peklù se in nebesih
in na svetu vedno nove
kruhu pojejo zahvale!
Vsak naj pôje, kdor le more!

Godba zadoni, številni glasovi
zapojó Tantum ergo.

Svet:
In ker vsakršno življenje
igra kratka res samó je,
igri in življenju vsak
milostno naj bo naklonjen!

Konec.

Dr. Ivan Grafenauer | Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«

Najvažnejši baladni obrazci, znanstveno obnovljeni.

Kot znanstven poskus predlagam tu obnovo najvažnejših baladnih tipov predhodnic narodni baladi o »Lepi Vidi« ter ihanskega in dolenskega inačičnega tipa »Lepe Vide« same. Osnovana je približno tako, kakor podajajo tekstne izdaje antičnih klasikov in drugih starih pisateljev in pesnikov besedilo, ki se naslanja na najbolj ohranjeni rokopis, v to pa vneso popravke iz drugih rokopisov, kjer koli se je kako mesto v njih bolje ohranilo, zmalicene in zato nerazumljive ali napačne besede in stavke pa skušajo iz popačenih zapisov tudi uganiti (konjekture). Popravki so tu, kolikor mogoče, označeni s tipografskimi znaki; obrazložitev, na kaj se opirajo, bo sledila v že zgoraj (str. 198) omenjenem daljšem spisu (Lepa Vida, Studija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi), ki ga je medtem že Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, IV. oddelek za umetnost, sprejela v objavo.

Mislím, da pač ni treba izjavljati, da te obnove nimajo ničesar skupnega s samovoljnimi »popravki« še nepriobčenih inačic, ki etnološko pristne dokumente, naj so še tako popačeni, samo ponarejajo in s tem znanstveno raziskavanje vsaj ovirajo, če ne onemogočajo.

Predhodnice baladi

o „Ugrabitvi mlade žene-matere po neverniku pomorskem plenilcu“.

1. »Osivotela mlada mati-vdova«¹.

Bela vila u selo doziva:
»Malo selo, što si neveselo,
Što u tebi sad kolo ne igra?«
A druga joj vila odgovara:
»Muči, drugo, grlo te bolelo!
Kako će im sad kolo igrati,
Kad umire majki Radojica,
(Koji im je kolo izvodio)?
Ostaje mu (u žalosti) ljuba,
I u ljube čedo prenejako,
Prenejako od (četrest) dana.
On na ljubi čedo naručuje:
,Moja ljubo, ne bila prokleta,
Ne udaj se za tri godinice,
Dok odraste moja sirotica.«
Za tim malo vreme postojalo,

[Malo vreme], (tri nedelje dana),
Stadoše joj braća dolaziti,
Da je vode dvoru bijelome:
(»Ajde, Jelo, našem belom dvoru,
Našem dvoru, našoj staroj majci.«
Ne kte Jela s braćom polaziti.)
Na to su se braća rasrdila,
Pa odoše dvoru bijelome.

Za tim malo vreme postojalo,
Malo vreme, tri (nedelje) dana,
Pa joj dođe roditelj i majka,
Da je vode dvoru bijelome:
(»Ajde, Jelo, ubila te rana,
Kojom te je odranila majka.«)
Al' besedi mlada udovica:

¹ Osnova je Vukova inačica SrNP V, št. 693: Ljuba Malog Radojice; spopolnjena in obnovljena je po inačici v SrNP I, št. 739. Upoštevati pa je treba tudi hrvatsko inačico pri Andriću V, št. 107 (Ostavljena siročad), iz katere je razvidno, da svojci hočejo odpeljati mlado vdovo-mater na dom zato, da bi jo oddali drugemu možu. Besedilo pa je takšno, da bi se popravek mogel vnesti v Vukovo osnovo samo s silo in na slepo srečo. Popravki iz inačice SrNP I, št. 739, so v okroglem oklepaju, popravki iz drugih mest osnovne inačice same pa v oglatem.

Snov balade je še stara, indoevropska, sled se ji je ohranil v Odiseji (XVIII, 269—270, gl. zg. str. 194, op. 31): Odisejeva prošnja, naj se Penelopeja, ko bi se Odisej ne vrnil, ne omoži, preden sin Telemah ne doraste v možatega mladeniča. Ta motiv je baladnemu obrazcu o »Možu, ki se vrne na ženino svatovščino«, tuj; v njem prosi mož ženo, naj se določeno število let ne omoži, ko pa ta leta poteko, naj ga ima za mrtvega in se lahko spet poroči.

»Počekaј me, roditelj i majko,
 Dokle zađe za goricu sunce,
 Dok (nadojim) sirotu neјaku,
 (Nadojim je pa je i) uspavam,
 Da ne vidi, kud joj ode majka,
 Da ne (čezne) očima za majkom,
 (Da ne gleda,) odkud (ču joj) doći,
 (Odkud li ču slatke sise dati).«
 Počeka je roditelj i majka,
 (Nadojila) sirotu neјaku,
 (Nadojila pa je) uspavala.
 Digoše se s Bogom putovati.
 U planini noću zanočiše,
 U planini pod zelenom jelom.

Kad u jutru beo dan osvanu,
 Al' protuži mlada udovica:
 »Što će jutros moja sirotica?
 [Ko li] će [je] (mladu negovati)
 Ko li će je (zorom okupati),
 Ko li će (je sisom nadojiti)?«
 Al je stara majka razgovara:
 »Ne brini se (za tvoju sirotu)!

U deteta stara baba ima,
 Baba će (je mladu negovati),
 U deteta mlade tetke ima,
 Tetke će (je zorom okupati),
 U deteta strine milostive,
 Strine će (je sisom nadojiti).«
 Al' besedi mlada udovica:
 »Što me, stara majko, razgovaraš?
 Stara baba umreti će brzo,
 Mlade tetke udaće se brzo,
 Strina voli svome nego mome.«
 To izreče, rastade se s dušom.

Lepo j' stara saranila majka
 U gorici pod zelenom jelom.
 Ode majka gorom kukajući:
 »Čarna goro, učini joj lada,
 Slavuj-ptica, ti joj popoj često,
 Jer je mlada, mila joj je pesma.«
 Ode majka dvoru bijelomu,
 Al' o' čeda vajdu ne videla,
 Tek što j' svoju ogrešila dušu,
 Te je čedo rastavila s majkom.

„Nasilna ugrabitev krščanskega dekleta po neverniku“¹.

2. Sestra Petra bana².

Tavna noći, tavana ti si!
 Lipa Mare, lipa ti si!
 Al uzalud sva lipota,
 Kad te mladi Turci ljube.
 Mara se je sakrivala
 U kiljere devetere,
 U katance desetere,

U podrume kamenite,
 U tri kule stanovite.
 Turci Maru potražiše,
 Prvu kulu oboriše,
 Tude Maru ne nađoše;
 Drugu kulu oboriše,
 Tude Maru ne nađoše;

¹ Ta baladni obrazec je osnovan na starem indoevropskem baladnem obrazcu o »Krvavi ženitvi« in na starokrščanskem izročilu o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove dobe.

Baladi o »Krvavi ženitvi« je najti sled že v Iliadi, v Brizeidini tožbi ob Patroklovem truplu (II. XIX, 287—300). Dobro pa se je ohranila pri Nemcih ob Renu in na Erdeljskem (John Meier, DVM II, št. 46, obdelal Erich Seemann) in verjetno pri nas v Kropi (SNP I, št. 237: Ugrabljen mlinarjeva hči; št. 238 je kontaminacija z drugim baladnim obrazcem); nekdanj je bila razširjena po vsem Balkanu. To je balada o »Nasilni ugrabitvi neveste«: ugrabitelj pri tem ubije ugrabljenemu dekletu očeta, mater in brate, nevesta pa v poročni noči od žalosti umre. V Iliadi je tragična ost — položaju primerno — odkrhnjena: Ahiles je Brizeidi pri zavzetju mesta v boju ubil njenega moža in jo kot sužnjo odpeljal, trije bratje so ji tudi že umrli (prv. pač v tem boju); Patroklos jo je žalujočo potolažil, češ da jo bo Ahiles po vojski odpeljal domov in jo vzel za ženo. — Slovenska inačica SNP I, št. 237, je sicer res, kakor je domneval Seemann (n. d., 165), ponarodel prevod nemške inačice; prevedel jo je slavni fizik in slovenski pisatelj J. Stefan, ko je bil še prvo leto na univerzi, in jo z navedbo, da je nemška narodna pesem, priobčil v Novicah 1854, str. 236 (Štrekelj, SNP I, Predgovor, str. XIII). Spodrinili pa je morala podobno staro narodno pesem (od katere je dobila napev); v kratkem času od 1854—1868 bi se nova pesem ne bila mogla združiti s staro narodno balado o »Nezvesti ženi, ki možu pobegne« (SNP I, št. 142) v kontaminacijsko inačico (SNP I, št. 238).

Eusebij pripoveduje o antiohijskih mučenkah (Historia Ecclesiae, lib. VIII, c. XII, 2—4): V Antiohiji je neka krščanska gospa s hčerama slovela po lepoti in imovnosti in krščanski čednosti. Ob preganjanju se je skrila nekje v okolici mesta. Poganski zavistniki pa so »izsledili njih skrivališče, jih zvijačno poklicali v Antiohijo in že so padle vojaštvu v mreže«. Da bi se ognile skrunitvi in nevarnosti odpada od vere, so sklenile umreti: »Edina rešitev,« tako je (mati hčerama) svetovala, »je v begu h Gospodu.« Nato so se enih misli in volje dostojno ogrnile z oblačili in sredi poti preprosile stražnike, da so se nekoliko umaknili (pač ker so dejale, da se hočejo umiti), ter se vrgle v mimo tekočo reko.

² Osnova je hrvatska inačica pri Andriću VII, št. 358 (Voli, da je ribe jedu...); na enem mestu je spopolnjena po bolgarski inačici (Miladinov, Bálgarski narodni

Treću kulu oboriše,
 Tuđ nađoše lipu Maru,
 (Gđeno jede cvrto jagnje
 I) pije (rujno) vino
 S Petrom banom (milim bratom,
 I Ivanom pobratimom).
 Petra bana pogubiše,
 (A Ivana posekoše.)
 Lipu Maru savezaše.
 Pa ju vode kraj Dunava;
 Al govori lipa Mara:
 »Oj Dunave, željo moja,

Petre bane, diko moja!
 Odvež'te mi bile ruke,
 Da umijem lice bilo,
 (Da ne idem grdna s vama).
 Bili Turci milostivi,
 Odvezali Mari ruke.
 Skoči Mara u Dunavo;
 Iz Dunava progovara:
 »Oj Dunave, željo moja,
 Petre bane, diko moja!
 Volim, da me ribe jedu,
 Nego Turci da me ljube.«

*Poskus obnove ihanskega in dolenskega tipa „Lepe Vide“.
 Ihanski tragični inačični tip¹.*

3. Mlada Vida².

Mláda Vída (*pleníce*) prála
 Pri kráju mórja na bélem pésku.
 Proti nji je priplávala písana bárka,
 Nótri je bíl črn zamórec.

Takó je rékel črni zamorec:
 »Káj je tēbi, mláda Vída?
 Káj si bila górsi ta prva léta!«
 »»Lahkó sem bila górsi ta prva léta;

pěsni [1861], št. 107: Budinska Rada. Od Panagjurište) — ti dodatki so v okroglem oklepaju — na drugem mestu je manirska utemeljitev umivanja (Evo danas devet godin' * Kako nisam lica prala) popravljena po Vuku I, št. 721, 31 = I, št. 722, 19 — ta popravek je v oglatem oklepaju. — Popraviti bi bilo treba tudi, da so Turki, ki Maro ugrabijo, vojna družina pravega ugrabitelja, ki se hoče Mare polastiti; pa to ime je v inačici brez sledu izginilo. V bolgarski inačici oblegajo Radino mesto Buden grad Turki, Grki in janičarji, pa ga ne morejo zavzeti; pride pa Tatar paša in s svojimi Tatari razvali vrata, vdere v mesto in Maro najde; njenega brata Petra bana pogube, pobratima Ivana posekajo, Belo Rado porobijo.

¹ Iz združitve motivov iz balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku« in iz balade o »Osiroтели mladi materi-vdovi« je nastal najstarejši obrazec balade o »Ugrabitvi mlade žene-matere«, ki se je — le ne bistveno spremenjen — ohranil v prvi polovici sicilskih inačic »Scibilije Nobili«. Scibilijo Nobili ugrabijo s silo. Ta nasilna ugrabitev je iz balade o »Nasilni ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku«, enako sklep, skok v vodo. Odpadel pa je umor (mož, ki bi nadomestil brata, ob ugrabitvi ni doma): tragični boj se je zato strnil ves okrog problema ženine-materine zvestobe in ljubezni do otroka in moža, ki morata biti zato oba še živa. Izoblikovan pa je ta boj najizraziteje v osrednjem prizoru, v prnji, besednem boju, med ugrabljenko in ugrabiteljem, ki je v osnovi in v prvem vodilnem motivu povzet iz balade o »Osiroтели mladi materi-vdovi« (gl. zg. str. 194 s.). Ugrabiteljev porogljivi odgovor na ženino tožbo, kaj bo zdaj z njenim dojenčkom, ko matere ne bo več imel, in na neizgovorjeno prošnjo, da bi jo pustil domov, pa je spopolnjen še z napovedjo, da je prelepa, da bi jo možu vrnil (in da bo odslej njemu otroke rodila in dojila). Iz tega seveda nujno sledi tragični sklep.

Prizor prnje med ugrabljenko in ugrabiteljem je zato jedro in duša novemu baladnemu obrazcu. Ta prizor se tudi v albansko-kalabrijskem in v ihanskem baladnem tipu — kolikor se ni po izpustitvah okrnil ali po tujih vplivih preoblikoval, ni spremenil. Tudi ne tragični sklep. Nasilna ugrabitev pa se je v albansko-kalabrijskem tipu nadomestila z zvažitvijo na ladjo z dragocenim blagom — po vzorcu balade o »Zvijračni ugrabitvi bojarske neveste« (dober zgled za ta baladni obrazec je »Meljavšica« v Glonarjevih »Starih žalostnih« [gl. zg. str. 133], le da uvod o večkratni brezuspešni snubitvi ni tipičen, neupravičeni očitek na koncu, da se zdaj sama ponuja, pa sekundaren; prvotno je izražal kraljičevo veselje, da je zdaj le k njemu prišla, čeprav ne iz svoje volje). V ihanskem tipu — in vseh iz njega izhajajočih mlajših tipih — se ta zvažitev ni bistveno spremenila, le da dragoceno blago tu niso oblačila ali okrasje, ampak še dragocenejša stvar, zdravilo za bolnega otroka.

² Osnova je Breznikova inačica iz Ihana (DS L [1937/38], 233 s.). Popravki so označeni s kurzivnim tiskom; če so iz Breznikove inačice same ali iz še ne priobčene Kramarjeve (Ms. V [dr. Avg. Žigon] pri Glasbeno narodopisnem referatu v Ljubljani, 23, list 15), so brez oklepaja; če so iz drugih inačic, so v oklepaju. Dostavka iz kropenske inačice (SNP I, št. 75) in iz Maroltove iz Hraš pri Lescah (Ms. Gorz I, 57/88—89 pri Glasbeno narodopisnem referatu v Ljubljani) sta samo v oklepaju.

Znaki za poudarek kažejo ritmično poudarjene besede, iz njih je razviden tudi odmor, ki je vedno med drugim in tretjim poudarkom.

Dostavek iz hraške inačice. V ihanski inačici je v prizoru prnje izpadel zamorčev porogljivi odgovor na Vidino tožbo. Smisel pa je razviden iz ogorčenega Vidinega ugovora, ki mu sledi skok v vodo. Maroltova hraška inačica pa nam daje možnost, da to vrzel zadelamo. V prizoru prnje se dá namreč v tej inačici staro jedro iz mladih

Zdaj pa imam (*bólno*) déte.
Ko nóč míne, dán potíhne,
Pa (*bólno*) déte (nikóli) ne pomólk-
ne.««

Takó je rékel črni zamórec:
»Pójdi le nóter, mláda Vída!
Nótri imam jaz tákšno korénčje,
Da, ko boš tí déte v njém skopála,
Pa bo (*bólno déte*) précej mirnó.«
Šlà je nóter mláda Vída.
Napréden se je Vída gór skloníla,
Je žè na srédi v mórju bíla.
Takó je rékla mláda Vída:

»Káj boš ti, déte, zdaj počélo,
Ko nè boš mátere vèč imélo!«
(Takó je rékel črni zamórec:
»Kdòr ga bo máral, tá ga bo podójil.
Zdaj boš pa tí pri mèni ležála
Pa mójega sína mèni boš previjála.«)
»Ráji čem na srédi v mórje skočiti,
Kàkor pri tèbi se, črni zamórec,
vozíti!
Kakó boš, déte, se mílo jokálo,
Ko nè boš mátere vèč imélo!«
Vída je čéz se sveti križ storíla,
Na srédi mórja je v vódo skočila.

Dolenjski elegični inaični tip¹.

4. Lepa Vída².

Prelépa Vída pleníce prála
Pri kráju morjá na sínji skáli.
K nji se je pripéljal črni zamórec.
Takó je rékel črni zamórec:
»Káj je tèbi, lépa Vída?
Káj nisi vèč takó lépa,
Takó lépa kakor prva léta?«
Takó je rékla lépa Vída:
»Kakó čem biti lépa kakor prva léta?
Domá imam stárega možá,
Stárega možá ino bólno déte;
Stári prekašljúje, déte prejokúje.«

Takó je rékel črni zamórec:
»Le nóter, nóter, ti lépa Vída!
(Nótri imam jaz tákšno korénčje,
Ko boš tí déte v njém skopála,
Pa bo bólno déte précej zdrávo).«
Lépa Vída [je v bárko] stopíla,
Črni zamórec od krája odtégnil.

Začéla jokáti lépa Vída:
»(Káj boš ti, déte, zdaj počélo,
Ko nè boš mátere vèč imélo!)«
Takó je rékel črni zamórec:

dostavkov še razbrati, le da je porogljivi odgovor glede dojenja že omiljen v nekako tolažbo — v ihanski inaični je bil prvotno nedvomno hujši. Prizor se glasi le-tako (vv. 32—52; iz tipografskih razlogov so se pridržali samo najvažnejši glasoslovni znaki:

Tokó i zavpiwa sprelépa Vída:
»O gnáda, gnáda! gospód zamórščé!
Ovbè jest sróta, o káj sm striwa!
Kdó mę u podóju bowánga sína?«
Tokó i zei réku gospód zamórščé:
»O năc na márej, ti mwáda Vída!
Kër ga u máru, tá ga u podóju.
Tí uš pa hodíwa po béwmó grádo,
pr mén pogáčo boš béwo jédwa,
swáhko rebúwo boš zrávn píwa.«
Tokó i še rékwa sprelépa Vída:

»O gnáda, gnáda! gospód zamórščé!
Kdó mę u towážu stárga očéta?«
Tokó i réku gospód zamórščé:
»O năc ne márej, ti mwáda Vída!
Kër ga bo mógu, tá ga u towážu.
Oh ta vélče skríne uš kwúče méwa,
u gospóskmô špámpet pr mën ležáwa
pa mójga sína me uš previjáwa.
Dozdéi s bwa dékwa na béwmó grádo,
zei uš pa tí frávna n gospodína.«

Vaba s pogačo in rebulo je iz mlajših srednjeveških balad o Salomonu in njegovi ženi (prim. pogačo in vino v kropenski inaični).

¹ Kakor je razvidno iz pisma Antona Rudeža Stanku Vrazu z dne 3. aprila 1838, izvira zapis »Lepe Vide« Smoletovega zbéra od Jožefa Rudeža, graščaka v Ribnici: »Das Lied Od Vide ist schon in der Zhebeliza aufgenommen.« Izkvara zvažitve na ladjo, opustitev motiva zdravila, je prišla v to inaično iz kočevske inaične (Hauffen, št. 49. iz Kočevske Reke). Inaična in inaični tip je torej dolenjski.

² Osnova je Rudežev-Smoletov zapis, ohranjen v prepisu neznanne roke v Korytkovem zborniku z nadpisom »Od Vide« (gl. op. 1.; Ms. 478 Univ. bibl. v Lj., 1. 2—3, obj. Žigon, DS XL [1927], 38) in v Prešernovem prepisu z nadpisom »Lepa Vída« (Ms. 433 Univ. bibl. v Lj., 1. 6—7, obj. Žigon, DS XL, snimek). Besedilo je ritmično urejeno in obnovljeno (spopolnjeno in popravljeno) nekaj na osnovi same inaične, nekaj po drugih inaičah »Lepe Vide«. Popravki so označeni s kurzivnim tiskom, sama zamena besednega reda z oglatim oklepajem, dostavki iz drugih inaič z okroglim oklepajem. Izpuščene nepotrebne besede (mašila) niso označene. Najvažnejša in najobsežnejša poprava — v prizoru zvažitve na ladjo — je v glavnem umljiva iz ihanske inaične in iz pripomnje k njej. Najznatnejše izloženo mesto so vrstice o brezdelju v zamorčevi tolažbi; s pogačo in rebulo vred (gl. zg. Dostavek iz hraške inaične) spada k mlajšim salomonovskim vložkom. Osnove drugim popravkom so razložene v studiji o »Lepi Vidi«.

Poudarki imajo isti pomen kakor v obnovi ihanskega inaičnega tipa.

»Le tího, tího, lépa Vída!
(Kdòr ga bo máral, tá ga bo podójil.)
Le z máno, z máno v špánsko

dežélo!
Póte je poslála špánska kraljica,
Lepó boš dojíla špánskega kraljíča.«
Še bòlj [se je] jokála lépa Vída:
»(Kakó boš, déte mílo jokálo,
Ko né boš mátere več imélo!)«
Óni jo je prepéljal v špánsko dežélo,
V špánsko dežélo špánski králjici.

Prelépa Vída je zgodaj vstála,
Zjútraj zgódaj pri ôknu stala.
Gòri príde ruméno Sónce.
Takó je rékla lépa Vída:
»Káj te vprašam, ti ruméno Sónce:
Káj zdaj [déla] moje bólno détece?
Sónce právi: »Káj bo délalo!
Détecu [svéčo so] zdàj držáli.
Tvoj ubógi móž se po mórju vózi,
Têbe íšče, tí lépa Vída,
[Po têbi se], Vída, mílo jóka.«
Lépa Vída še bòlj jokala,

Béle roké siróta lomíla.
Zvečer je spét pri ôknu stála,
Pa gòri príde svétla Lúna:
»Káj te vprašam, ti svétla Lúna:
Káj zdaj [déla] moje bólno détece?
Lúna právi: »Káj bo délalo!
Bólno détece [so zdàj] pokopáli.
Tvoj stári ôča se po mórju vózi,
Têbe íšče, tí lépa Vída,
[Po têbi se], Vída, premílo jóka.«
Še bòlj [se je] jokála lépa Vída.
K nji príde špánska kraljica:
»Káj ti jè, prelépa Vída?
Káj se [jókaš takó mílo]?«
Sem pri ôknu stála, zlato kúpco
pomívala,
Pádla mi je čez ôkno v mórje
globóko.«
Takó je rékla špánska kraljica:
Nič ne máraj, tí lépa Vída!
Jaz tí spét bom drúgo kupíla,
Pri môjem králju têbe izgovoríla.
Le lepó dôji môjega kraljíča!«

Stane Bračko I Starci

Kot v starodavno noč balkoni
so naše svetle misli potemnele.
Kar gledamo, so še samo poltoni,
vse lepe strune so že izzvene.

Težko sloneti je v tem mraku
na oknih naših duš, če kot skeleti
smo prazni in če na življenja traku
ničesar ni, da mogli bi še hrepeneti.

Za sabo smo pustíli vse granitne sklade
nekdanjih borb v zasanjanem prividu.
Gradovi daljni so minute, ure mlade
in pajki pletejo že po starinskem zidu.

A nam stezà je rísana do krste,
da k suhim ustnam nágnemo resnico.
Spustili smo že nože, razklenili prste
in smrt zajemamo z veliko žlico.

Književnost

St. Kociper, Goričanec. Roman. Ljudska tiskarna (Naša knjiga 12). Str. 375. 1942. — Nenadno je zasijalo ime pisatelja Stanka Kocipra med najmlajšimi slovenskimi leposlovci. Komaj pred dvema letoma je v mariborski Cirilovi izšel »Zasad«, igra iz političnega življenja, ki ni ravno umetniško dovršen, razkrije pa dramatični dar pisatelja in je Kociper v domači miklavževski župniji doživel z njo prav uspelo krstno predstavo. Potem je v letošnji »Dom in svet« napisal daljšo novelo »Zemlja se je potegnila« in krajšo »Ilovščak je pogorel«. Zdaj pa nas je zares iznenadil s svojim širnim romanom »Goričanec«.

Morda je človek, ki je prebral teh nekaj Kociprovih del ali vsaj »Goričanca«, najbolj vesel prepričanja, ki se mu porodi samo od sebe: Kociper je mož, ki bo dal velike tekste. Zdi se, da piše nekako igraje, s silno lahkoto in naglico. Nevarnost je kajpak, da pisanje zato ne postane prepovršno.

Poleg daru opisovanja in opazovanja, vglorbitve v človeka in razmere, ki ga mora imeti vsak pisatelj, bo Kocipru pot do uspeha utiralo zlasti to, da opisuje Prlekijo, v naši književnosti tako malo znano pokrajino, posebej tisti ormoško-ljutomerski kot jeruzalemskih gor, ki mu je lepoto pel pa Hrvatom razglašal edinole Ilir Vraz.

In Kociper je v opisovanju tistih čudovitih, vse navzkriž razpletelih vrhov pravi mojster. — »Vse bregove je imel z vrh Kajžarja pred seboj. Ne bi jih mogel prešteti, kot ni mogoče prešteti bistrih valov v potoku. Vsakega blagoslavlja cerkev, na vsakem domu je vsaj v kapelici patron ali ga čuva med jagnedi zasajen križ. Vse vprek kipe proti nebu visoke jagnedi, da nebu posredujejo lepoto neizmernega morja gor. Kuče se vrstijo po grebenih kot pisane igrače angelcev božjih...« (str. 359). — Čujmo, kako se rodi jutro v prleških goricah. »Najprej se je razpel vdiljen čez hrbet srebrnomoder tanek trak. Jagnedi so stale na vrhu in štrlele kot oporniki iz zemlje, da se jih je jutro oprijemalo, ko je lezlo iz noči. Potem so nenadoma padli čez nebo neizmerni zlati prameni. Kot da nebeški Oče daje goriški zemlji blagoslov z veliko, zlato monštranco. Zadrhteli so, objeli so se in se prelili v zlato jutro.«

(Str. 195.) — In kako ti predstavi Jeruzalem. »Prečudežno lepo je pač pri Jeruzalemu! Pa kako ne bi, ko se toliko lepote zrcali na tem sijajnem biseru vinskih gorice! Zares pohleven med enako ponižnimi nešteti goričkimi sosedi je Jeruzalem. Saj so vsi ti bregovi kot valovi morja, ki jih je začarala milostna roka božja, ko so bili najlepši (biser je ta stavek!). Vse vprek po njih cvetijo breskve, dišijo gorice in šepetajo topoli. Bela golobica si je spletla gnezdo med žlahtno vinsko rozgo. V kletih in pivnicah pa čaka vino, sladko kot med in težko kot svinec.« (Str. 75.)

Vprav to bogastvo silnih, gorkih, prelepih opisov daje »Goričancu« izredno vredno mesto v našem leposlovju in z vso pravico smemo Kocipra imenovati pesnika jeruzalemskih gorice.

Zgodba romana je kaj preprosta. — Lakičev grunt je na tem, da propade. Dedek Janez je star in ga sam ne zmore. Sin Konrad pa se je izneveril zemlji, s konji rajši mešetari in sanja, kako bo v prleški zemlji kopal petrolej, ker petrolej, ne vino, more odrešiti ta ubogi gorički narod. Pa dedek zaživi v vnuku Ludviku, ki je junak romana, kot dedek ljubi zemljo, s sveto strastjo se vrže na delo, ki mu ob misli na Tretjakovo Juliko ni težko; mnoge ovire in muke zmaga, dvigne Lakičev grunt in se poroči z Juliko, ki mu rodi sina, da bo kot oče in praded ljubil in čuval rodno zemljo in dom.

Ne v novo zgodbo, v novo vzdušje nas je postavil pisatelj. Vsaka stran ga izpuhteva, vse pisanje je velika pesem zdravju in soncu, ki nas je že vsa ta zadnja leta tako grenko skominalo po njem. V zemljo in svoje gorice zakoreninjen, na Boga oprt, na družino navezan, v pisane prleške šege zamrežen je goričanec nov človek v naši literaturi. — »Tri stvari so, ki jih nosi vsak goričanec v srcu: Bog, zemlja in družina.« (Str. 349.)

Samo nekaj izpisov:

Zemlja in gorice. — »Kogar ne zavrže in kdor ji ne uide, tistega gorička zemlja prej ali slej za gotovo zagrabi.« (Str. 289.) — »Ludovika je oblikoval breg. Tako popolnoma je zemlja razpolagala z njim, da ni nikdar storil ničesar, kar ne bi bilo z gruntom v skladu. Kot pravi goričanec.« (Str. 288.) — »Dozdevalo se mu je, da je še kruh bolj teknil, če ga je rezal z roko, katere se je za nohti in v gubah držala zemlja. Iz te zemlje, ki jo na rokah nosi, je zrastel kruh, da ga živi, je mislil. Vse v dušo je prehajal njen vonj in v kri mu je pronical, da je nosil gorice in ves breg pod njimi s seboj, koder je hodil.« (Str. 84, 85.) — »Naj rohnijo neurja in gromi preko gorice, naj viharji pripogibajo in lomijo visoke jagneđi, naj šumi novina v kosmatih lagvih, vsa Prlekija drhti v strahu in kipi v upanju kot ena družina. Gorice jo družijo, gorice ji dajejo smisel, da v delu živi vedno enako polno in gosto življenje, kot je z znojem žegnana majhna gorička zemlja, ki kljub ujmam rodi, ker jo negujejo v zvestobi in ljubezni. Od davna živijo svoje življenje. V krvi in srcu nosijo gorice; koder koli jih podi usoda, jih imajo s seboj, še besede njihove dišijo po grozdju. Tega jim nikdar nihče ne bo mogel vzeti. Ljudje bodo ostali vedno enaki. Še po vekovih bodo isti, kot so bili pred vekovi in so sedaj, ker bo grozdje vedno enako sladko in bo vino vedno vezalo srca goričancev. Pod vsako rozgo pa je zakopano eno srce, da rodi vsem ljubezen do gorice...« (str. 114.) — »Ali je na svetu še kaj lepšega kot takole odpirajoče se jutro nad vinskimi bregovi, ko cvetijo jablane in slive in breskve in rozge brstijo? Pa ko grozdje zori in klopotci drdrajo, da ptiči samo visoko v zraku in v senčnih gozdovih pojejo? Kdor je to videl, kdor ima tu svojo dobro zemljo, bi umrl, če bi mu to vzeli.« (Str. 161.) — »Vsi goričanci bi prezgodaj umrli, če bi nas kdo nagnal iz gorice. Če čutiš, da ti moči pojemajo, svoj vinček spustiš na jezik in postaneš močan.« (Str. 153.) — »Preden seješ, moraš zemljo trikrat poljubiti. O zemlja... Nihče ti ne bo mogel dati toliko moči kot zemlja. Boš videl... Če boš sam lačen, zemlji postreži! Če boš utrujen, da boš klecal, in zemlja še ni dobila svojega, ne idi spat! Potem te bo zemlja vedno rada imela in še v grobu ti ne bo težko. Legla bo k tebi in te grela, da ti ne bo mraz samemu« (umirajoči dedek Ludviku v slovo, str. 177).

Ljubezen in družina. — »To je nemir, ki polje v tebi od takrat, ko se porodi, pa do groba. Misliš, da jo potolaži pogled, poljub, pa se varaš. Naslednji hip zatrepetaš znova in huje. Zatajiti pa je le ne moreš. Znova in znova se kaže, iz spanca te prebudi sredi noči, da blodiš v daljnji misli, v neizmernem upanju. Ne pomiri je nikdar nihče, le enak nemir sorodne duše jo lahko tolaži, da se ne popači.« (Str. 78.) — »Ljubezen v delu, v čisti misli in hrepenenju je bila. Ne v hinavstvu od sladostrastja potečih se in sopečih prenažrtih polizancev, ne v oskrnjevanju od ljubezni na vekomaj prekletih grešnih duš, ne v iskanju dražljajev; bila je drget duše, pesem dela in vonj zorenja.« (Str. 173.) — »Ti ljudje (goričanci) namreč ne znajo nositi ljubezni na jeziku. Če besedo o njej izgovorijo, če jim lepa misel na jezik pade, jih je sram. Samo čutijo jo, v srcu jo nosijo, najgloblje, kamor ne prodre niti drobec zunanjega videza. Niti v očeh je nimajo. Njihovi zunanosti daje podobo zemlja z goricami, strah pred točo in sijajno sonce, ki barva grozdje.« (Str. 106.) — »V kratkih, toda tako pomembnih trenutkih jih je župnik, ki je te otroke učil katekizma in božjih resnic, zvezal v božjo vez sorodstva, rojstva in življenja in vsi so se zavedeli, kaj je med njimi nastalo: dolžnost, ki je zavoljo ljubezni plačilo. In v tistem hipu je stopila med preteklost in bodočnost stena, za katero so se podobe mlade ljubezni izgubliale v mehkih obrisih kot za prosojnim steklom. Kar je stalo pred njim, je bilo tako čudežno jasno in lepo kot od sonca, ki grozdje zori, obsijano: Družina! Ta hip so se zavedeli, da so stopili v rožni venec — življenja, med vinskimi vrhovi, da bodo na samih sebi doživljali vse skrivnosti.« (Str. 344.) — »Mehke, zrele poteze, ki jih more zarisati na ženin obraz samo materinstvo, so jo delale tako lepo, da dolgo ni mogel z njenega obraza odtrgati božajočega pogleda, ki je skrival bogato srečo in pobožnost. Otroka je stiskala k prsim in Ludvik je spoznal, da je to bitje izpolnilo vsebino njegovega življenja. Mehkoba njegove mlade ljubezni je prinesla v hišo polnost, ki bo poslej lebdela nad njegovimi skrbmi in trpljenjem kot tolažec dih.« (Str. 358.)

Bog. — »Ko med goricami zacveti pomlad, se po klancih in med jagnedi vijejo Markove procesije... Markove procesije so prošnja za božji blagoslov vrhovom, ki so smisel in življenje goričancev. Markove procesije so velik praznik upanja. Zavoljo goric, ki jim ne morejo dati drugega kot delo, skrb in ljubezen. Zakaj kdo jih more varovati pred pozebo, kdo more pregnati točo, kdo more namočiti razpokano zemljo o suši, kdo dati sadove upanju in trpljenju, če ne Bog? Ko o pomladi zacvetijo bregovi in ozelenijo gorice, se z novo silo oglasi v goričanskem srcu želja po bližini Boga. Zato se iskrijo po vseh bregovih, ki se tlačijo v široko obzorje, neštete bele cerkve, ki nosijo imena priprošnjikov in patronov te zemlje. Če jim vino v kletih razliva v žile neugnano živahnost, jim drhteče, boječe upanje cvetečih in zorečih trt neži srca za Boga. Markove procesije spomladi so veliko, vsesplošno izpovedovanje vere, ki se mu nikdo ne odtegne.« (Str. 223.) — »Sedaj so goričanci zaslutili neizmerno poslanstvo in čast služabnika božjega. Ta človek, ki se brez suknje in v predpasniku sprehaja med njimi in se zna z njimi kregati in se smejati, nese v svojih rokah Njega, ki gre blagoslavljat gorice in polja, Njega, ki se ga vsi tako bojijo. On sme držati v rokah Boga, ki ima moč prepoditi točo, politi na razpokana polja dež in zažgati nad goricami sonce, da ljubkuje grozdje. Glej, on, ki je na videz enak med drugimi, človek, goričanec, nese med goričanci Boga v gorice. Zavedeli so se, kako neznansko srečni so, da ga imajo, ki lahko nese Gospoda med valujoča žita, na pisane travnike in v sončne gorice.« (Str. 354.) — Kateri naš umetnik je kdaj tako povzdignil duhovnika! — »Počasi je šla procesija izpod cerkve v vas. Med hišami, skozi brezove majuge se je vila po cesti. Dolga, brez konca kot veliki molek. Z bregov so gledale gorice, topoli so stali po vrhovih kot čuječe straže, zoreča polja so valovala, kot da prosijo Boga nase, zeleno bukovje je šumelo, kot da moli z goričanci. Moj Bog, od kod se je le vzelo toliko ljudi? Bosi otroci iz kuč sklepajo roke in se ozirajo, da jim v očeh žari odsev monštrance, ki se blešči v soncu. Kmetje v škornjih sklanjajo ponosne glave, čehi, ki nosijo

po strani klobuke, imajo sklenjene roke, kot kadar jih vklepajo žandarji, smejoča se dekleta gledajo v tla in molijo in pojejo z ženami. In oni, ki so morali ostati doma, stopajo na sêpe in poklekajo med trsje, od koder je mogoče videti dolgo procesijo v grabi. Vse, kar živi od zemlje, je samo po sebi pobožno. Brnenje zvonov, čivkanje drobnih zvončkov, ki jih vihtijo ministranti z obema rokama, petje pevcev in vihrajoča bandera in enakomerna molitev vernikov oznanja prihod žegna božjega. Gorice ga čutijo in njive ga pijejo, bregovi so se zganili.« (Str. 354, 355.)

Potem je v zgodbo vpletenih cela vrsta šeg in navad, morda tudi kaj že pozabljenih, kar pa je samo prav. Posebno o božiču jih je dosti, pa vse naprej — v predpomladi, ob setvi, ob Jurjevem, na kresno noč, so dalje o začarani jasi in urokih, pa zopet ob rojstvu, ženitovanju, te so silno bogate, ob smrti gospodarja itd. Le nekaj je poganskih, v večini so vse krščanske, pa sila lepe in globoke, da bo človek res žaloval za njimi, če bodo zbledele in ugasnile v pozabo.

Ob prleškem goričancu se Kociper dotakne tudi prleškega viničarja in ganljivo, kričeče nakaže socialni problem tega bednega stanu naših goric. Tisti fantastični Konradovi načrti o odrešenju teh pozabljenih siromakov tako gorko vzdramijo srce. Saj so zares prelepe, vse čudežne te jeruzalemske gorice, zaznava vrtoglavi, vzmajani goričanec svojo ljubav do njih. »Samo v kuče ne glej, Konrad Lakič, ti, ki imaš srce. Za to lepoto je beda prevelika, pa čeprav so ljudje — ti večno zadovoljni in prepevajoči Prleki — zadovoljni.« (Str. 65.)

Posebneza poudarka vreden je upravičen gnev viničarjev proti gospodom v zidanicah, ki so v glavnem tujci, pa zaupanje do kmečkih gospodarjev. »Tako nam je vsem v gosposkih viničarijah. Če pri kmetu nimaš denarja, imaš vsega drugega zadosti. Saj se mi je zdelo, da je bila zemlja moja. Prav zares, svojo zemljo sem imel... Joj, kako nam je bilo! Če nam je pozimi kruha zmanjkalo, sem šel v grabo in poprosil: 'Oča, kruha ni; dajte, bomo že poleti kako odslužili.' In sem dobil. Kam se boš pa tu obrnil. Če ga česa poprosiš, ne razume... Ljudje, ki jim moraš reči gospod, mnogo tega ne razumejo in imajo trdo srce.« (Str. 129.)

Na vse zapeljivce ubogih leti stavek: »To so ti prekleti ljudje. Saj veš, reveži smo hitro nezadovoljni, če nam kdo sliko paradiža kaže, pa četudi ga ni. V tem pa so vražji mojstri.« (Str. 129.) — Tako so sestradane viničarje izpeljavali z lepe rodne zemlje, ki bi mogla kruha nuditi vsem zadosti, v tujino, ko jim je izpila kri, da so prišli le umirat domov, če so še zmogli pot.

Najlepša poglavja romana so po mojem: 9, žegnanje pri Jeruzalemu; 16, regula goric, konec tako sijajno izzveni — kdor želi, razume; 18, dedekova smrt. Do solz gane dalje ljubezensko dogajanje med dedekom in Ludvikom v kleti (10. pogl.); opis božičnih trenutij (13. pogl.) nad vse toplo, blagodejno zajame srce; konec kožuhanja, prepir v hiši in ogenj (20. pogl.) je silno razgiban, pretresljiv; silovit je prizor z gosposkim oskrbnikom Klincem, kjer Ludvik po levje brani svojo zemljo (21. pogl.); in ko ob odhodu k vojakom Ludvik očeta kleče prosi, naj varuje zemljo (22. pogl.), človek mora zajokati. Pa saj je še cela vrsta zares čudovito lepih in močnih prizorov. Malo čudno zadene v sredi realističnega pisanja tista romantična zgodba s cigani (30. pogl.), ki je docela nepotrebna.

Ves roman je vsekakor lepo ubran v zaključeno celoto in osebe žive pravo prleško življenje, čeprav je Ludvik močno idealiziran in se zdi dedek tu ali tam nekoliko neizviren, Konrad pa naši pokrajini le nekam preveč tuj.

Nekoliko bi pa le pisatelju očital površnost. Ne v celotni zgradbi, ki ji je naglica pisanja navadno v dobro, v posameznostih in v jeziku.

Dogodek v vražarski jasi (3. pogl.) je za petnajstletnike preetročji in sploh je oznaka Ludvikovih let prerahla, preveč meglena. Devetnajstletni Ludvik pač ni polnih devetnajst let vozil polovnjakov (str. 126). Seno kosijo prve dni junija, ne po Petrovem, in žito takrat ni več klasujoče, saj ga začenjajo žeti (31. pogl.). Pod žitnim siljem pri nas kmetje ne kurijo (5. pogl.). Količina krompirja — 40 metrov — (str. 89) bo za našega kmeta malo velika, še bolj

45.000 trsov goric (str. 90), ki jih tudi pravi kmet ne bi zregulil naenkrat, temveč vsako leto nekaj, da mu bo že nova gorica začela roditi, ko bo zadnjo staro ven zmetal, in mu tako ne bo zmanjkalo pijače.

Kociprov slog je vseskoz svojstven in lep. Morda je včasih še preveč zmodrovan in papirnat, ni pa zdolgočasen in branje je vseskoz silno prijetno. Besede: čudežno, vdiljen, trzniti, baržunast, rožičast morajo pisatelju biti zelo drage. Nekajkrat ponavlja besede zares brez potrebe (huškati — str. 121 — v kratkem odstavku štirikrat). Tudi slovničnih napak je najti, pa menda so v večini tiskovne. Nenavadno, če ne nepravilno je izražanje: norelo ga je (str. 235), lokomobila ga je zagomazela po telesu (str. 253), neumnega bi se usekal (str. 300).

Glede domačih krajevnih izrazov pa mislim, da jih je le preveč. Marsikateri nelepi tujki bi se bilo bolje izogniti, to ali ono domačinko pa zameniti z istokorensko že priznano književno besedo. Bližnjemu rojaku že nekako vse bolj zadiši po takem izrazoslovju, drugemu pa je lahko v spotiko in nevoljo. Za nekaj besed pa se mi celo zdi, da med našimi ljudmi sploh niso v rabi, tako — kurtast, zatišče, kutja, krampambula, jon. Ne zrigulati, rigula pravijo pri nas ljudje, temveč zreguliti, regula. Da bi bilo rigulati ali rigolati pravilno književno, pa tudi ne bo. Enako ne potelež, temveč butelež, ker pride od — buteljke. Koleslju pravimo kolés, ne peroč. Kuča je nazadnje le čisto hrvatska beseda, ki je prešla v obrobje Slovenskih goric. Čeprav ima svoj pomen in ji planinska — kočica ni enakomočna, v čisto književnost le ne spada. Ne vem dalje, če navadno kmečko kapo označi izraz čepica. Čemu menjavanje besed koruznjak in koruznik! Docela neprleško je, da Kociper dosledno piše dedek, dedka, celec, celca, ne pa dedeka, celeca. Izrazi rit, osrati, scati so zares neumestni. In sploh še marsikak naturalizem neprijetno dirne. Vpeljal pa je Kociper v slovensko književnost celo vrsto lepih novih besed, ki jih mora biti jezikoslovec in vsakdo samo vesel.

Tudi drugače tu in tam kak sijajen izraz ali primera nehote pade v oči: »s polnim zanosom mu je svetoval in dajal napotke« (str. 157); »stal je na meji kot izgnani prerok« (str. 182); »zdelo se mu je (Ludviku, ko je odhajal k vojakom), da se mu njive obešajo za pete« (str. 220); »kuče, stisnjene in boječe kot siromašni otroci, ki so jih umirile visoke jagredi kot za obzorje zataknjene dolge šibe« (str. 271); »grmljavica, kot da so se v vrhu sprožili polovnjaki in drveli v brezkraino grabo« (str. 293).

Saj bi še našel kako zadevico, ki bi jo knjigi lahko očital — ali vse to so malenkosti, ki nič ne zasenčijo silnega vtisa, ki ga napravi roman na vsakega bralca. Nisem pisal stilne ocene, hotel sem le opozoriti na bogastvo lepote in zdravja v tej povesti. Prepričan sem, da čaka Kocipra še velika pot. Zdrav, sončen pa močen, zrel pripovednik zdrave, sončne in prelepe Prlekije se nam je rodil. Pozdravljamo ga iz vsega srca; v pisateljskem delu, ki je Kociper prav gotovo zanj poklican, pa ga blagoslavljam Bog. Stanko Janežič.

Joža Likovič, Svetinje nad Barjem. Legende in pripovedke. »Slovenčeva knjižnica«. Št. 17. 8°. 155 str. 1942.

Joža Likovič, ta tihi in skromni pesnik liričnih in baladnih doživetij z Barja, nas je presenetil z lepo zbirko legend, balad, pravljic in pripovedk, ki jih družijo baladna liričnost, in jih povezal v »Svetinje nad Barjem«. Njegove knjige smo iz srca veseli, saj nam je dala toliko ljubezni, tihe lirike in svetlobe. Likovič, ki ni literarno nikoli silil v ospredje niti se ni kako drugače dvignil med literarnimi vrstami, je skromen, a močan, jasen in globok, baladno nastrojen, kar mu je že kar prirojeno in njegova odlika, domačnost ter tipičen predstavnik svojevrstne pesniške tvorbe. O njegovih stvareh je težko reči: to je samo balada, to samo legenda in podobno, temveč je v vsaki njegovi črtici toliko variacij, da skoraj nobene ne moremo dokončno ločiti med posamezne literarne zvrsti. Njegove legende se n. pr. zelo razločujejo od Bevkovih, Papinijevih itd., ter bi jih morali prav za prav imenovati baladne legende. Barje je našlo v njem dobrega opazovalca, ostvarjalca in človeka, ki to pokra-

jino ljubi v vseh odtenkih. Likovič je ves v naravi, ki jo pričara pod pero v najživahnejših barvah in finesah. Pripovedovanje je skromno, teče lepo in zgodba se dogaja brez razburjenja, a vendar tvegano in prepričljivo pred nami. Pisatelj ljubi male ljudi: čolnarje z Ljubljane, berače, pastirje, nezvesta dekleta, dalje vilinska bitja, vodnarje, blodeče duhove, ki so gibalo njegovih zgodb. — Njegov jezik je krepak, ker je sočen in domač, samo slovarčku manj znanih besed bi jih moral vsaj še nekaj pridati, ker se zde nekatere včasih teže umljive ali pa dvoumne.

Informativen uvod, ki ga je napisal pesnik Severin Šali, je dober in tehten ter daje Likoviču mesto, kakršno mu pripada. Sliki na platnicah in ilustracije Jožeta Šenka pa so skrajno diletantske in še dolgo ne dihaajo tiste baladnosti, ki jo Likovičev stil zahteva. Tone Glavan.

Matija Malešič, V zelenem polju roža. Povest. »Slovenčeva knjižnica«. Št. 17. 8°. 169 str. 1942.

Pokojni Malešič je znal spretno izbirati in odkrivati motive. Tako je on prvi uvedel v našo književnost Prekmurje, v pričujoči povesti pa je prvi na širše zajel mlado ljubezen študenta do preprostega kmečkega dekleta. Čeprav je povest v glavnem samo koncept za boljše in obširnejše delo, nam vendar vzbudi marsikatero misel, ki človeka boli. Piščev namen je bil delno torej le dosežen. Kar pa se tiče podrobnosti v povesti, t. j. gradnje, sloga, značajev, moram opozoriti na nekatere napake. Malešič se je strogo držal načrta, ki ga je sestavil pred začetkom povesti; zato izzveni vse tako shematično, in v tej shematičnosti je premalo poglobitve v zgodbo, v dejanje, ki v resnici ni slabo, temveč zanimivo in napeto. Vse gre preveč naštevaje mimo nas. Malešič se najbrž tudi ni utegnil poglobiti v posamezne značaje, ki si jih je dobro zastavil, a pustil take, kot so bili v začetku. Zato dadó njegove osebe vtis neke papirnosti, neživljenjske dejavnosti. Posebno nas to moti pri glavnem junaku Tinetu. Njegova ljubezen do Metke, »rože v zelenem polju«, nam je umljiva, a psihološko neopravičljiva je njegova odvrnitev od nje. Pisatelj ni tega pojasnil niti z eno besedo. Tako ostane v nas nerešeno vprašanje in samo domneva naveličanosti. (Žal mora bralec v sodobnih romanih marsikaterokrat sam ugibati in spraševati: čemu, zakaj, kako to itd.) To vrzel je moral Malešič bržkone tudi sam slutiti, ker jo je skušal zakriti s prenasičenim modrovanjem, sproščevanjem in slogovnim kramljanjem. Saj kramljanje je čisto nekaj lepega, a če je preveč, mori, dolgočasi in odbija. Sicer pa je za preproste bralce lepa povest in dober nadomestek detektivk in raznih kriminalnih zgodb, ki naj bi jih bilo čim manj v naši književnosti. Stvar je vsaj domača, slovenska.

Knjigi je napisal dober informativen uvod dr. Tine Debeljak. Oprema Jele Vilfanove je okusna. Tone Glavan.

Joža Lovrenčič, Tonca iz lonca. Nenavadna zgodba iz starih časov. »Slovenčeva knjižnica«. Št. 12. 8°. 210 str. 1942.

Najnovejše Lovrenčičevo delo hoče biti po vsem videzu mladinska povest. Ta videz opravičuje tudi njeno izhajanje v mladinskem listu »Vrtcu« od 1936. do 1939. leta. V resnici pa je le na pol mladinska povest, na pol pa za odrasle, ki naj bi jim bila nekakšna prijetna pravljica o starih, davnih dneh. Ima namreč nekaj motivov, n. pr. rojstvo Tonca iz lonca in njegovih bratcev, razna odvišna modrovanja itd., ki za mladino nikakor niso sprejemljiva. Vsaj name je Tončevo rojstvo napravilo zelo čuden in neprijeten vtis. Moti tudi več exmachinalnosti; nekatere so preveč otipljive, posebno razna srečanja. Mladino in odrasle bodo še motile nepotrebne latinske besede, ki bi jih pisatelj lahko brez škode opustil, saj bi imela povest tudi brez njih šolarski značaj. Sploh pa se mi zdi, da se je v zadnji četrti pisatelju zelo mudilo s koncem, ker obračunava zelo hitro. Sicer pa se povest dobro bere, ker je zanimiva in tudi napeta.

Škoda, da ni povest bogateje ilustrirana. Ilustrirati pa bi jo moral kdo drug, in ne Kremžar, čigar ilustracije so okorne, trde, surove in diletantske. Tudi oprema ni ravno najboljša. Tone Glavan.

Mile Budak, Ognjišče. Roman iz kmečkega življenja v Liki. Prevedel Severin Šali. Opremil arh. Vlado Gajšek. I. knjiga. 438 strani. II. knjiga. 398 strani. Založba »Naša knjiga«, Ljudska knjigarna v Ljubljani. 1942-XX.

Budakov roman o liških ljudeh je izšel leta 1938. Spričo svoje obsežnosti in velike problematike je na mah zbudil splošno pozornost in navdušenje. Nekateri kritiki so ga postavili ob stran Reymontovim Kmetom ali še celo nad nje. Toda med Kmeti in Ognjiščem je vendarle precejšna razlika, dasi ni mōči tajiti, da brez Kmetov takega Ognjišča ne bi dobili.

Liki je Budak že prej posvetil nekaj zbirk krajše proze, a Ognjišče je tako obširen tekst, tako poln epike, globine, psihologije, modrosti in drobnih opazovanj, da človek skoraj ne more verjeti, da bi bil roman napisan v slabem poldrugem mesecu, kakor je zatrdil Budak sam.

Dogajanje romana je Budak postavil v razdobje kakih petnajstih let (približno od 1910 do 1925). Kraj, kjer se dejanje vrši, je liška vas v fari svetega Roka. Tam se razgrinjajo zeleni Doci in Drage, povezani s številnimi hribčki in dolinicami, ki se skoz hoste in poseke položno vzpenjajo proti skalnemu vznožju visokega Velebita. Ta kakor večni varuh gleda svoje drage otroke: liške griče, liške dolinice in liške potoke (I, 235). Ljudstvo je preprosto, majhno, vsakdanje delovno, ki v potu svojega obraza je suho, grenko skorjico kruha in jo beli z najgršo kletvijo in najprisrčnejšo molitvijo, z evangeljskim usmiljenjem do svojega bližnjega in z neusmiljenimi, okrutnimi zločini (I, 110).

Kratka in bistvena vsebina bi bila tale:

Blažić ne pusti, da bi sin Mića pripeljal na dedno ognjišče Anero, ker ima sam svoje namene z njo, zato si mlada človeka postavita skromno bajtico in srečno zaživita v veliki ljubezni. Vojska pobere moške, Mića se ne vrne, Anera ostane sama z dvema otrokoma. Blažića žene pohota k Aneri, a vdova se ga čvrsto oteplje. Večinoma je na dnini pri Lukanu, ki je po značaju in srcu Blažićevo živo nasprotje. Lukanu pomrjo otroci in žena, nikomur ne bo mogel zapustiti svojega ognjišča. Zaživi z Anero, ki mu rodi tri hčerke. Ob glasu, da se vrača Mića iz ruskega ujetništva, čaka Anera moža v svoji bajti. Tam jo zaleze Blažić in v borbi zaduši. Lukan edini ve za krivca, a miruje, dokler ne zagotovi svojemu ognjišču moške krvi: to sta Anerina fantka. V tihi in neizprosni borbi dveh natur in značajev Lukan ubije Blažića.

Okrog osi ženska-ognjišče se zaplete in razplete zgodba treh osrednjih postav romana: Blažića—Anere—Lukana. Največ pažnje je pisatelj posvetil Blažiću.

Blažić je demonski človek. V teku dogajanja postaja vedno bolj posebljen vrag. Gonilna sila vseh njegovih misli, besed in dejanj je spolno poželenje po Aneri. Živel je nekaj let v Ameriki, tam doživel marsikaj in se vrnil zasmehljiv ko nož. Na življenje gleda z drugačnimi očmi ko drugi vaščani. Anere ne mara v hišo, ker ga je strah greha z njo. »Manj grešim tako, kakor pa če jo pustim v hišo in na svoje ognjišče.« (I, 91.) Moli, kakor melje mlin. Žena Manda trpi zasmeh in udarce samo zaradi ognjišča. Blažić se hoče odkrižati sina Jose. »V snu mu je pošepetalo: ,Vzemi svojega cigana, odpelji ga v goro, in — konec! Kako, že sam veš.« (I, 214.) Iz notranjega nagiba ne spoštuje in ne priznava nobene postave, en sam strah pozna — to so žandarji. Po postavah se ravna samo zaradi žandarjev: to so ,angeli varuhi'. Vest mu je samo »strah pred žandarjem in vragom; posebno — pred žandarjem, kajti ta se ne boji ne svetega križa ne žegnane vode« (I, 226). Njegova prava hudo-bija je, da se z vsem, kar je na nebu in na zemlji, igra kakor svinja z mehcom (I, 239). Prst mu ni nekaj svetega in dragega kot očetu Vidurini: če jo prepeče sonce, mu je prah, če jo razmoči dež, pa blato. Čuti naravnost nagonsko potrebo, da večkrat pretepe ženo. Ko iz raznih vzrokov ne more utešiti poželenja po Aneri, se zaveda svojega stanja. »Lajam sam nase ko priklenjen pes, ki je vedno na verigi.« (I, 274.) Prizor, kako v divjosti in trmi svoje demonske notranjosti ugonobi par juncev (I, 278/9), je eden najmočnejših v romanu. Družina mu postane tako zoprna, da se preseli med živino v stare jasli. Manda pravi o njem: »Tri četrtine najinega skupnega življenja ni govoril

z mano, ostalo četrtno pa je lajal kakor privezan pes« (I, 285). Sinovo smrt v vojski odpravi Blažič z besedami: »Koliko jih je že padlo boljših in pošte-nejših, pa zakaj bi moral biti ravno on izjema?« (I, 313.) Mejnik v Blažičevem življenju je zlom njegove brezobzirne moči ob močnejšem sinu, a še zmerom se z glavo igra, kdor se postavi pred Blažiča, kadar ta urejuje z ženo. Celo Lukan sodi o snahinem očetu: »Morali bi ga privezati konjem za rep in ga razčtetveriti!« (I, 416). Blažiča ne moreš sovražiti, ker je zver, ne človek. Skuša napraviti razdor med sinovoma, nato med sinom in snaho, ko mu ne uspe, se zaman skuša postaviti za samostojnega gospodarja. Anera se ga boji in izogiblje, on pa sodi o tej svoji »kraljici v vilinski srajčki«: »Kdor se je ne bi zaželel, tega bi morali kamenjati.« Poln je zlobe: »Če bi mogel biti samo enkrat, od zarje do zarje, vrag, o potem bi že uredil svet, da bi še dolgo pripovedovali o tem!« Svoje otroke slabo sodi in tudi oni ga poznajo dobro, a merilo za njihovo spoštovanje je dejstvo, da jim je oče. Anera, misli, se bo dala ujeti ko koza in se božati ko mačica. Gleda jo ko čudovit privid, hodi okoli nje ko medved okoli koruze. V sumničenju, šali in norčevanju je pravi satan, ki mu ni mōči priti na konec, v jezi pa je besen ko kača in sopiha ko vol. Kadar koli ima kakšne opravke z vragom, to zmerom zapiše na Mandina pleča. Že od mladih nog zelo rad posluša prepire. Demonska sila v njem je močnejša od pameti in svobodne volje. »Vest ima zmerom mirno kakor najmirnejša, ustaljena mlakuža.« (II, 309.) V življenju je previden kakor kača — dokler mu usodno ne spodleti. Edini, ki mu že od pastirskih let ne gre v račun, je Lukan. A ta je potrpežljiv, oni previden — zato vozita. Skrito nasprotje med njima pa po Anerini smrti naglo raste: kakor dve skali, ki prežita, kdaj se bo katera zrušila na drugo in jo uničila, da tako reši sebe. Ena zadnjih Lukanovih sodb malo pred usodnim spopadom meni o Blažiču, da nosi hudiča v sebi, ta pa uživa samo takrat, ko se dela hudobija in sramota.

Po vseh teh in še mnogih drugih oznakah je Blažič pred bralcem črn in zloben ko sam peklenšček. Njegov značaj nima niti ene svetle strani. Ciničen v mislih in besedah, potuhnjen in popadljiv, norčav in posmehljiv do skrajnosti, materialist vseskozi, skvarjen po tujini, ne vidi v življenju nobene svetlinje, ki bi se ji moral ukloniti: divja strast ga žene dalje in dalje, dokler se ne zruši ubit na starem turškem pokopališču, kamor je sam spravil Lukana v zasedo.

Lukan je čisto drugačen človek. Zaradi zadirčne svakinje si v najlepši slogi z bratom Zekanom postavi svoje ognjišče v hiši, in to ognjišče postane smisel in skrb vsega njegovega življenja. Po značaju je »vedno miren, zmerom usmiljen do otrok in živali; vedno prijazen in zmerom v strahu, da ne bi koga užalil... z druge strani pa molčeč in zaprt, kot da mora vsako besedo premisliti do dna« (I, 30). Ženo Anico ima nadvse rad, zakaj tudi ona je čisto drugačna: zmerom sramežljiva in vase pogreznjena. Lukan se nikdar ne jezi, ne preklinja, ne prepira se, zmerom je točen, ne mara se praskati, kjer ga ne srbi. Izredno dovteten je za žalost, bolečine in solze. S tem mu Bog res ne prizanaša; umre mu najprej hči Matija, nato žena, potem drugi otroci in brat, sin Ducina mu zblazni, umro snaha, vnuk, Anera, on se pa v izrazih žalosti kar prekaša. Vsako rojstvo pa ga navda z zvrhano mero veselja, zakaj on ve, da so ognjišče, žena in otroci sveta trojica na svetu. Njegovo načelo je, da zemlje in otrok nikoli ni preveč, zato živi v njem strast za kopičenje zemlje, tej strasti pa se pridružuje rahla skopost. Največja tovrstna pridobitev obeh bratovskih ognjišč je pač Kresojičev Dolac. Nestrpno čaka vnuka in, ko se bo to zgodilo, bo zacvetel kakor podlessek izpod snega. Ne hodi v tuje kraje niti po krčmah, kmečko nezaupljiv je do vlaka. Živali ne kolje sam, ker se mu smilijo. »Kdor je pod mojo streho,« pravi, »ta je varen in brez skrbi, kot bi bil v cerkvi« (II, 140). Ognjišče, lastno in tuje, mu je nad vse, zato hodi nalagat v Anerino bajtico, kadar je Anera sama zadržana. Niti drobne potegavščine ni zmožen, ker naredi lahko samo to, kar more občutiti. Zaveda se, da je žena ognjišče in temelj hiši, a mu je vendarle ognjišče prvo: tudi verski pomislek kloni pred njim. Ko se bliža obračun z Blažičem, prihaja

njegova duševna stiska do vrhunca: moli, da bi mu Bog odvezl skušnjavo in zlo. Ve pa, da brani ognjišče, ako brani sebe. Ko vse stori, da bi se izognil spopadu in se pomiril z Blažičem, pa vidi, da ta ne odjenja, se posluži narurne postave in ob ubitem sovražniku prosi Boga odpuščanja in blagoslova svojemu ognjišču.

Silna želja, da bi ohranil ognjišče, in velika srčna mehkoba sta dve osnovni potezi Lukanovega značaja. V tem je dosleden. Vendar pa je preveč dovzetan za jok in solze, za bolečino in žalost — prečustven je. Kakor je Blažič skrajnost slabega, tako je Lukan skrajnost dobrega.

Po svojih duševnih vrlinah se Lukanu postavlja ob stran idealna ženska Anera. Dobra je ko črna zemlja, lepa in zdravega rodu. Kar je Lukanu ognjišče, to je njej Mića: ljubita se že od prvih otroških let. Ko ji kot vdovi prigovarjajo, naj se omoži in naj ne zavrača tako dobrih snubcev, se ne zboji revščine. »Jaz bom beračila s pesmijo na ustih, če mi je Bog to namenil, zato me pustite na miru« (I, 315). Take ljubezni, kakor je njena, še ni bilo v Liki. Ob Mićevi smrti Anera ne joka: zakaj njena duša je sprejela in prenesla tolikšno ljubezen, da more tudi dalje živeti od nje, do snidenja na onem svetu. Glede tasta Blažiča ve, da ji s silo ne more ničesar storiti, vendar pa bi rajši umrla kakor prišla v tako zagato. Govori in dela pametno, da je bližnjim v zgled. Ve, kaj namerava Blažič, a molči, da ne bi sramota pala na njegovo ognjišče. Svojo življenjsko nalogo vidi v tem, da varuje Mićino in svojo bajtico. Na dnini ne dela za denar, ona je božji delavec na božji njivi. Z Lukanom jo zbliža samo božja dobrota. Vztrajno upa, da ji Mića le še kje živi. Z mirnimi in zbranimi besedami: »Lahko ti rodim otroka« — do viška osreči Lukana. Zaživi z njim neporočena, dokler ne pride cerkveno dovoljenje za poroko. Govorica o Mićevi vrnitvi jo vznemiri, vest pa ji je mirna.

Anera je sončna ženska, blagoslov za svojo okolico, zgledno pametna in pridna, pa tudi ona povzdignjena nad resničnost. Lukan, Ducina in drugi bi na njeno besedo ali naročilo vse storili. Zaveda se dolžnosti ženske: roditi otroke, sinove. Verski pomisleki je pri tem ne ustavljajo. Kakor Blažič in Lukan, tako je tudi ona narurn človek. Ne ozira se toliko na svetne in cerkvene postave kolikor na gon prirodno nepokvarjenega človeka, ki še ves diši po zemlji in živi po postavah lastnega srca.

Med drugimi osebami je plastična zlasti Manda, tip žene in matere, ki ji je edino orožje ostra in zbadljiva graja nehvaležnega moža, edina tolažba povezanost z dragimi otroki. Tudi drugi ljudje v romanu so dobri, nekateri celo idealni, zlasti Zekan, dočim ima njegova snaha Jela več pomez grabežljivosti.

Ideja romana je boj dobrega in zla, posebljenega v dveh glavnih junakih: Lukanu in Blažiču. Zlo zmaguje, a dobro zmaga. Hkrati s tem bojem je očitien tudi boj narurno poštenega, v rodno zemljo vraslega človeka z narurno skvarjenim, po tujini pohujšanim človekom. Zmagata zemlja in poštenost. Ali ob vsem tem začuti bralec sem ter tja skoraj malikovanje ognjišča, kateremu se podrejjajo duhovne vrednote; na nekaterih mestih ima človek občutek nekakega panteističnega doživljanja Boga. Ne vem, ali živijo v Liki taki skrajnostni tipi, kot so Blažič, Lukan, Anera, in tako v božjo voljo vdani ljudje, v katerih se krščanstvo še ni organsko zlilo z narurnim zdravjem v tip povprečnega človeka.

Ti pomisleki pa nikakor ne jemljejo Ognjišču velike etične vrednosti niti pohvale pisatelju, ki je v letih najbujnejšega prevratnega slovstva pokazal človeku rešilno pot v hišo, v družino, k ognjišču. Poudarek leži na epiki in na psiholoških analizah oseb, ali tudi mnogo poezije je v kratkih odstavkih raztresene po romanu (lepota oranja in košnje, solz in joka, počutje na senu, delo v planini pozimi, čudovitost zimske noči), pa tudi mnogo modrosti o Bogu, o življenju in o družbi (molitev pred jedjo, veličina Anerinega očenaša, lepota Matijine duše pred smrtjo, kakšna morata biti kmečki človek in prava žena, modrost o smrti, o čustvu, kdaj so otroci srečni, kakšen je možki, kdaj se tašča in snaha razumeta i. dr.). Vse je skrbno razvrščeno in utemeljeno, dejanje pa se razpleta počasi v pravi epski širini. Pisatelj si v posmehljivi

obliki privošči učitelja Fičfiriča, v prikriti obliki obsodi oblasti zaradi zanemarjenih zdravstvenih razmer in iz teh izviraajočega umiranja otrok. Nekateri prizori so zelo močni (že omenjena ugonobitev juncev, sinovska ljubezen premaga satana v očetu, Blažič nese križ ob Anerinem pogrebu), pa tudi grotesknosti se pisatelj ne more vselej otresti (pretep med Lukanom in Blažičem).

Prevajalec ni imel lahkega dela: bogato liško izrazje je bilo trd oreh, a reči moram, da je svojo nalogo prav dobro rešil. Edini pomislek je nedosledna raba preteklega dovršnika in pripovednega sedanjika, kar večkrat moti. Ta neskladnost je morda že v izvorniku ali pa je nastala zaradi kritja aoristovih in sedanjiških oblik. Za Počoeck (II, 126) bi pisal jaz Polčlovek. Manjših pravopisnih pogršok je še več. Če bi se jim prevajalec z malo večjo pažnjo izognil, bi bila knjiga v jezikovnem pogledu vzorna, zakaj tiskovnih napak ni.

Oprema knjige je simbolična: ognjenordeče platno z zlatimi plamenčki. Le na hrbtu je preveč zlate ploskve, ki se lušči. V tej tehniški izdelavi bi bila po mojem boljša rumena podlaga kot na naslovni strani.

Založnica in prevajalec sta izvršila važno delo. Mlajši rod pri nas, ki začinja pisateljvati, se bo iz Ognjišča lahko uspešno učil zlasti opazovanja ljudi in okolja ter poglobljanja v duševnost raznih značajev. V. Beličič.

Dr. Rajko Nahtigal, Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek. Ljubljana 1941. XXVI + 215 strani posnetkov. — II. del. Tekst (v cirilici) s komentarjem. Ljubljana 1942. LXXII + 423 + 2 fot. posnetka. Izdala Akademija znanosti in umetnosti.

V samostanu sv. Katarine na Sinaju je ohranjen glagolski rokopis evhologija iz 11. stoletja; to je prevod grške liturgične knjige, ki obsega mašo, obrede za delitev zakramentov in razne blagoslove. Prvi ga je izdal zagrebški slavist L. Geitler (l. 1882), a v pomanjkljivem prepisu. Ruski slavist V. Beneševič ga je l. 1911 fotografiral, a posnetki so se izgubili. Odtlej ni rokopisa nihče več videl. Nekateri (P. Lavrov) so mislili, da se je izgubil. Naposled se je dognalo, da ima rokopis v sinajski samostanski knjižnici napačno signaturo »37 Illyrikon Psalterion«. Prof. Nahtigal je po posredovanju prof. Snoja dobil fotografske posnetke vseh še ohranjenih listov.

Prva polovica sinajskega rokopisa je izgubljena; obsegala je mašni in krstni obred ter še nekaj drugih obrednih molitev. Ohranjeni so le trije listi z odlomki mašne liturgije. Te je R. Nahtigal ocenil v Razpravah Znanstvenega društva za humanistične vede II (1925). Sedaj je izdal ves ostali evhologij v dveh delih.

V uvodu prvega dela je dobro utemeljil potrebo nove izdaje; prva (Geitlerjeva) izdaja je namreč v prepisu tako pomanjkljiva, da je povzročila precej zmede v staroslovenskih slovnica. — Fotografski posnetki so odtisnjeni na podlagi klišejev. Vsi so čitljivi, a nekateri so zaradi povečave nekoliko zabrisani. Odtisnjena sta celo klišeja dveh praznih strani, kar je že prevelika natančnost. Na koncu so odtisnjeni še trije ohranjeni listi iz izgubljene prve polovice evhologija, namreč odlomki mašne liturgije. Tako so prvokrat izdani vsi odlomki sinajskega evhologija.

Prvi del (posnetki) je važen za primerjanje cirilskega prepisa z izvornim rokopisom in z raznimi njegovimi znaki. Za splošnejšo znanstveno uporabo je mnogo pomembnejši drugi del, cirilski prepis s komentarjem. N. obeta še tretji del s študijo o jeziku spomenika, a že opombe v II. delu tvorijo del te študije in nakazujejo pot k rešitvi vprašanj, kakor pravi v uvodu (XXVII). Važnejša mesta primerja z grškim izvornikom, kjer ga je bilo mogoče dognati, posebno pa s sorodnimi mesti v cerkvenosl. spomenikih. Tu so že drugi slavisti zbrali veliko gradiva, a N. je s samostojnim znanstvenim trudom dodal mnogo novega in pojasnil marsikatero dvomljivo vprašanje. Večkrat omenja, da bo treba še nadalje preiskovati (str. 182 i. dr.). To preiskovanje je N. zelo olajšal, kakor sem skusil, ko sem nekatere njegove vrzeli izpolnil.

Predvsem se da marsikatero vprašanje osvetliti in rešiti po primerjanju z grškimi liturgičnimi knjigami. Tukaj je prof. N. prezrl nekoliko važnih liturgičnih tekstov, ki so v Ljubljani na razpolago. Posebej je treba upoštevati

csl. liturgično besedilo. Glavne dele sinajskega evhologija so namreč sestavili isti pisci, ki so sodelovali tudi pri stsl. prevodu drugih liturgičnih knjig ali pa so se ob njih književno izobraževali. V važnejših samostojnejših oddelkih, kjer ne moremo odkriti grških predlog, se razodeva neka ritmika in živahnost, kar jim daje precejšno književno (literarno) vrednost. Tu imamo pred seboj najlepše odlomke stsl. književnosti, pomenljive tudi za slovensko književno zgodovino, ker so nedvomno v zvezi s književno dovršenim II. fris. spomenikom (gl. letošnji DS 125—129).

Najpomembnejši del sinajskega evhologija je spovedni red (Čin nad ispovedajoštim se), objavljen II, 177—244. Ta oddelek je znanost doslej že obširno obravnavala. Za našo književno zgodovino je zato pomemben, ker je v njem ohranjena stara panonskosl. spovedna molitev, dobredno prevedena po starobavarski molitvi. Začetek molitve (Gospod Bog vsemogočni, tebi bom jaz spovedan vseh mojih grehov) očitno kaže znake prvotnih okornih karantanskih (in panonskih) slovenskih prevodov iz dobe pred prihodom sv. Cirila in Metoda, a nadaljnje besedilo je uglajeno po csl. književnem jeziku. Po slogu in vsebini je sorodna I. in III. fris. spomeniku, po teh dveh pa posredno tudi drugemu. A z njim je zvezana tudi neposredno; okorni privesek II. fris. spomenika »izpovedani bodete grehov vaših« je namreč skoraj dobesedno enak začetku one molitve. Z druge strani pa je II. fris. odlomek po obliki in vsebini podoben samostojnemu uvodu sinajskega spovednega reda. Posredno zvezo je opazil že Vondrák, namreč sorodnost z uvodom podobnega Klimentovega govora, ki je najbrž posnet po prvotnem začetku okrnjenega II. fris. odlomka. Toda zveza je še globlja in pomenljivejša. Slavisti niso opazili, da je začetek spovednega reda značilno zvezan s csl. pesniškim pohvalnim govorom v čast sv. Cirilu. Tam namreč beremo, kako si je C. prizadeval za prvotno božje očetovstvo, t. j. za milost božjo, ki nas povzdiguje v božje sinove. (Idea posinovljenja je grškemu krščanstvu zelo domača; grški evhologij ima poseben obred družinskega posinovljenja, v katerem se ponavljajo podobne misli kakor v Cirilovi pohvali.) Sinajski spovedni pouk se začneja z besedami: »Otrok / zdaj se hočeš obnoviti / s častitljivim kesanjem / in (znova) iskati prvega očetovstva / in sinovstva njega se udeležiti / od katerega si odstopil s prestopkom (grehom).« (Očetovstvo se v evhologiju ponavlja še dvakrat in pomeni domovino. Tu in v Cirilovi pohvali pa pomeni očetovstvo, grško patrótes. Sedanja ruščina pozna oba pomena, a ju loči po pravopisu: otečestvo — domovina, otčestvo — očetovstvo. Stsl. Miklošičev slovar in staroruski slovar Sreznevskega tega izraza v pomenu očetovstva ne poznata.) To iskanje božjega očetovstva in sinovstva se ujema s frisinškim opominom, naj se povrnemo v rajsko stanje milosti božje, se spomnimo, da se sinovi božji imenujemo, in se po zgledu svetnikov Bogu približajmo; obenem pa kaže v vzhodno smer. V isto smer kaže izraz obnoviti, ki se v raznih vzhodnih obrednih molitvah (krst, maša i. dr.) nešteto krat ponavlja, večkrat tudi v sin. evhologiju. Izraz odstopiti pa z obratne strani osvetljuje Klimentovo pristopanje k Bogu in frisinško približevanje Bogu. Obenem razodeva isto globino in jedrnato nazornost kakor II. fris. odlomek. Torej že prve besede sin. spovednega reda pričajo za vzhodni izvor in tesno zvezo s Cirilovo šolo.

Vondrák je vztrajno dokazoval, da je sin. spovedni red sestavil Kliment Bolgarski, Cirilov in Metodov učenec. N. van Wijk pa je dokazal, da sta glavna dva samostojna oddelka delo dveh različnih piscev. Torej se ne smemo enostransko oprijemati Klimenta; saj je v stsl. virih jasno povedano, da sta sv. C. in M. sv. pismo in bogoslužne knjige sama prevedla (seveda s pomočjo učencev) ali prevajanje vsaj nadzorovala. Jagić naravnost trdi (Entstehungsgesch. 254), da je spovedni red sestavil sv. C. — že v Moravski. Ker pa se prvi del spovednega reda tesno naslanja na zahodne cerkvene običaje in ker sta se sv. C. in M. šele polagoma prilagodila rimskemu obredu, dokončno bržda šele v Panoniji, zato je mogoče, da je bil celotno sestavljen šele v Panoniji ali v Rimu; od l. 867 do 870 je bilo dovolj časa za to delo. Pri

sestavljanju spovednega reda v okviru rimskega obreda in vsaj deloma na podlagi latinskega teksta ni mogel odločevati Kliment; saj ni znal dovolj latinščine in ni bil sposoben za takšno spajanje vzhodnih in zahodnih prvin. V tako važni cerkveni zadevi sta mogla odločevati le sv. C. in M. Na sv. C. in M. spominja tudi izraz primesiti (9 v.), ki se v istem pomenu rabi v 10. poglavju Žitja Konst., a to poglavje je sestavljeno na podlagi Metodovega prevoda Cirilovih govorov. Ponavljanje tega in drugih izrazov v Klimentovih spisih ni odločilno, ker je ta kot Cirilov in Metodov učenec brez dvoma ponavljal mnoge njune izraze in oblike.

Torej vse kaže na sv. C. in M., zlasti pa veroizpoved, ki je navedena v 27. vrstici in obsega 26 vrstic; sestavljena je samostojno, jedrnato in živahno, popolnoma v vzhodnem duhu. N. je bistro opazil, da bržda spada k »neki deloma samostojni katehetski koncepciji (sv. C. M.)«; pridružuje se (str. 181) moji trditvi, da je tudi v uvodu csl. Žitja Metodija ohranjen »kos katehetskega pouka sv. C. M.« Obenem pa pravilno poudarja, da te tvorbe »kažejo na že bolj razvito duhovno kulturo« (kot je bila prejšnja karantanska in panonska). Prof. Nahtigala je jezikoslovna analiza privedla do istega izsledka, ki sem ga dosegel po bogoslovnem in književnem (literarnem) preučevanju istih spomenikov. S tem se strinja tudi Jagićeva trditev, da je sinajski spovedni red sestavljen sv. Ciril. Samostojni del sin. spovednega reda torej spada v isto vrsto najdovršenejših stsl. spisov kakor uvod Ž. Metodija; oba spisa pa sta po vsebini in obliki sorodna II. fris. spomeniku, ki nujno spada v ta okvir. Tudi s te strani je potrjeno, da je II. fris. odlomek proizvod Cirilove književne šole.

V opombah k samostojnemu oddelku sin. spovednega reda N. često navaja I. Grafenauerjeve trditve (iz knjige Karolinška kateheza), a skoraj vse odklanja, večinoma le z navedbo nasprotne ugotovitve, včasih pa s krepkejšimi izrazi (»filološki nemogoče«, str. 180). A opombe bi bile preglednejše in krajše, če neutemeljenih trditev iste vrste ne bi tolikokrat navajal, temveč jih kar s splošnejšo primerno označbo odklonil. Očividno je, da vprašanja o zahodnem ali vzhodnem izvoru ni mogoče reševati brez preiskave obeh možnosti. I. G. se je odločil za zahodni izvor, ne da bi se ozrl na grško in csl. književnost. I. G. se v tem rad sklicuje na Vondráka. Ta pač večkrat poudarja zapadne vire, a oprezno. Res omenja tudi vpliv panonskih prevodov, a predvsem na sl. besedilo starobavarske spovedne molitve, in pri tem poudarja »izdatno pomoč cerkvene slovanščine«. Obenem pa trdi, da je uvodni (in predzadnji) oddelek samostojno izdelan po raznih vzhodnih in zahodnih virih; vrh tega opozarja na celo vrsto misli in rekel, ki jih »prečesto srečujemo v Klimentovih spisih« (Studie 35 in 168). I. G. pa o uvodnem spovednem pouku trdi, da je tu »vsa miselnost zapadna: o toliko kot izključnem zapadnem izvoru pouka pač ni mogoče dvomiti. — Vzorca za veroizpoved in za spovedni obrazec sta bila nedvomno slovenska« (99). I. G. malo upošteva sorodna mesta v Klimentovih spisih in jih kar brez dokaza razlaga kot odvisna od zahodnih virov. Toda taka mesta po večini očitno kažejo na vzhodni izvor in se ponavljajo tudi v drugih csl. spisih, kakor je glede II. fris. pokazal Jagić v ASPH 1905. Vrh tega so bili po l. 1903 odkriti mnogi važni Klimentovi spisi, ki jih V. še ni upošteval, a jih sedaj ne smemo prezreti; Klimentova sorodnost s csl. in grškimi viri je po vsem tem danes še očitnejša nego l. 1903.

Veroizpoved sin. spovednega reda je po mnenju I. G. sestavljena po latinski veroizpovedi akvilejskega patriarha Pavlina, a na podlagi karantansko-sl. prevoda. I. G. je o tem pisal tudi v DS 1934, 497 s. N. to odločno odklanja. Samo na enem mestu priznava majhno možnost takšnega vplivanja. Toda glede tistega mesta sem dosegel, da je v odločilni točki natančno povzeto po liturgiji (maši) sv. Bazilija, iz molitve, ki je vplivala tudi na Cirilovo katehezo v uvodu Ž. Metodija. Današnji csl. tekst te molitve se tu značilno ujema s sin. evhologijem: »I vozšed (vzšedši) na nebesa, sēde (aorist) odesnuju... i pridet vozdati komuždo (vsakomur) po delom jego.« Za starost te molitve pričata koptski (5. stol.) in od njega odvisni etiopski prevod. Prvi

stsl. književniki so molitev znali skoraj na pamet. Zato se njen vpliv kaže v Klimentovih govorih in v uvodu Ž. Metodija. Edino mesto, kjer N. nekoliko dopušča možnost zahodnega in karantanskosl. vpliva, je torej posredno, a značilno zvezano z vzhodno Cirilovo katehezo. I. G. je svoj dokaz tu podpiral zlasti z vztrajno trditvijo, da je aorist sēde »prevodna hiba«. N. proti njemu poudarja (str. 185), da je aorist stilistično (in slovniško) pravilen; književno-zgodovinski dokaz pa priča, da je mesto vzeto iz stilistično vzorne Bazilijeve molitve.

Veroizpoved je torej očitvidno csl. in vzhodna. Poudarjanje, da je Bog brez začetka, često srečujemo v vzhodni liturgiji. Boga Sina slavi veroizpoved z značilnimi trojnimi sestavljenkami kot enako brezzačetnega, večnega in prestolnega (s'prestolno) kakor Oče. N. tu ni mogel najti grške predloge. A pri sv. Cirilu Aleksandrijskem (govor 1, 3) sem našel vse tri grške sestavljenke skupaj; po grških virih se ponavljajo tudi v slov. liturgiji in veroizpovedih, kakor navaja N. str. 181.

V začetku veroizpovedi je nazorno poudarjeno, da »Bog nima od nikoder začetka, a da je sam začetek vsemu«. Zaključek, da bo prišel sodit žive in mrtve in »vsakomur vzdati po njegovih delih«, pa z opozoritvijo na »strašno sodbo in strašne kazni« presunljivo pripravlja za skesano spoved. Vse je enotno zgrajeno. Obenem se v spovednem pouku pozna čar žive govorice preprostega ljudstva; visoka duhovna kultura se spaja z naravno preprostostjo, nekaka književna renesansa, ki je značilna za presenetljivo dovršene začetke najstarejše csl. književnosti.

V istem samostojnem pouku o spovedi je poudarjeno, da pred Bogom ni mogoče ničesar skriti. Navedene so besede sv. Pavla iz pisma Hebrejcem 4, 13: »Vse je odkrito in očitno božjim očem.« Csl. prevod ima tukaj: »vse je nago in javno (nekateri rokopisi: odprto) njegovim očem.« Sin. evhologij pa ima: »vse je obnaženo (razgaljeno) božjim očem.« N. tega ni mogel dovolj razložiti. A iste Pavlove besede se ponavljajo v krstnem obredu; še v sedanjem csl. besedilu krstnega obreda se ujemajo s tem spovednim poukom. Torej je prvotno slovansko besedilo krstnega obreda vplivalo na spovedni pouk, kar vidimo tudi na drugih mestih. Ti zgledi pričajo, da je včasih še sedanje csl. besedilo liturgičnih knjig porabno za znanstveno preiskovanje stsl. spomenikov, če nam starejši rokopisi niso na razpolago.

Po teh opominih sledi naštevanje grehov. I. G. z Vondrákom tu zelo poudarja latinsko-nemški vpliv na podlagi karantanskosl. prevoda. N. tega vpliva ne izključuje, a za večino mest je dokazal grški vir in csl. značaj. Še očitnejše je vhodno izražanje v naštevanju dobrih (199 s.) in spokornih del (203) ter v živahnem primerjanju nasprotij. Glede izraza *suho jedec* opozarjam, da je grški tehnični cerkveni izraz za post (kserophagia, suha jed v nasprotju z maščobo). Pred tem je načelno poudarjeno, kako se sladkost greha naposled spreminja v grenkost, kesanje in post pa »v veke radostne plodove podaje« (198). Vondrák je tu pravilno opozoril na podobnost s Cirilovim označevanjem krščanstva v Žitju Konst. 11. N. tega ni omenil. Konec spovednega pouka (207) je nazorno živahen: Skoro se otresimo bremena grehov, da bomo ob vstajenju svetli srečali Kristusa. Nekaj vrstic pred tem pa nazoren stavek (»po teh potih boš brez strahu vstopil v raj«) spominja na II. fris. spomenik, še bolj pa na sorodni Klimentov govor in na uvod Ž. Metodija.

Za tem sledi panonskosl. spovedna molitev, prevedena po starobavarskem vzorcu (208—216). Tu je I. G. dodal nekaj dobrih pripomb na podlagi novejše nemške znanstvene literature; N. jih upošteva, njegove csl. paleografske razlage pa odločno odklanja (»precej fantastična razlaga«, str. 215).

V dodatkih na str. 367 omenja N. moje mnenje o Klimentovem govoru v čast sv. Marku. Toda ona opazka velja samo za rokopis belgrajske Narodne biblioteke, a še tu le omejeno, kakor sem pojasnil v BV 1942, 51.

Nahtigal je torej dognal: V sin. evhologiju je ohranjena samo ena panonskosl. molitev; vpliv starih karantanskih (panonskih) molitev na druge

dele sin. spovednega reda je dvomljiv ali neznatn, le v seznamu grehov je nekoliko verjeten. Kakor I. in III. fris. spomenik tako je tudi panonskosl. molitev sin. evhologija brez samostojne književne vrednosti. A tudi te nesamostojne molitve so važne priče spajanja starega panonskega pismenstva in csl. književnega jezika. N. večkrat poudarja, da se vpliv csl. književnega jezika ne kaže toliko v izrazih in koreninah, ampak v značilni csl. besedni rabi ali zvezi, v izrazoslovju, v slogu (dikciji) in v odsevu višje duhovne kulture (str. 181; 193; 203; 238 i. dr.). S tem je dano pravilno merilo za oceno zveze fris. spomenikov s csl. književnostjo, zlasti za II. fris. odlomek, ki okorne začetke naše književnosti dviga na višino književne dovršenosti ter jih veže z najdovršenejšimi stsl. knjiž. spomeniki.

Spovedni red se na več mestih očitno naslanja na zahodni obred, a še v tem okviru je podobno izviren, kakor se je Ciril celo pri prevajanju rimske maše tako svobodno gibal, da se je zaradi blagoglasja oddaljeval od izvirnika in samostojno izoblikoval nekaj molitev, ki se morejo meriti z najlepšimi vzhodnimi in zahodnimi molitvami. — Za tedanji zahodni obred je značilna javna pokora, ki je bila na vzhodu že odpravljena, a v sin. spovednem redu se večkrat omenja. S tem je v zvezi zaključni del evhologija, namreč »Zapovedi svetih očetov« (319—335), pravila za odmerjanje javne pokore, prevedena po latinskem izvirniku — na moravskih tleh.

Ostali deli evhologija so po večini prevodi grških molitev in blagoslovov. Na prvem mestu je blagoslov vode na praznik sv. Treh kraljev (Bogojavljenje). Besedilo je še danes skoraj isto. Tako tudi prevod binkoštnih večernic (str. 159 do 177). Tu N. ni mogel najti izvirnika za 14 vrst na str. 164. A nad polovico je znana molitev iz začetka liturgije (maše) sv. Zlatousta (in Bazilija); ostalo pa so običajni liturgični vzkliki. Na str. 163 in 174 je prezrta pisna pomota apostoli (prav: angeli), kakor je razvidno iz konteksta in iz sedanjega teksta.

Vmes so razne molitve in blagoslovi proti boleznim, proti nesnagi in mrčesu i. dr. Za naš okus so te molitve nekam tuje; mnoge so skoraj podobne vražarskim zagovorom. A grško krščanstvo širokosrčno dovoljuje ljudski živahnosti marsikaj, kar se nam danes ne zdi primerno. Veliko teh molitev ima tudi katoliška vatikanska izdaja grškega evhologija. Živahne so molitve proti mrzlici; za večino teh ni grških predlog. Mogoče je, da so katero izmed njih sestavili slovanski duhovniki v Makedoniji, kjer je mrzlica posebno nevarna. Podobne molitve imajo književno vrednost kot staro narodno blago. Za oceno narodnih običajev je važen obred pobratimstva (str. 20—26), preveden po grškem izvirniku; ima ga tudi sedanji grški evhologij. Torej je bil običaj pobratimstva že v začetku krščanstva med južnimi Slovani posvečen po posebni cerkveni molitvi; od tod je umevna svetost tega običaja.

Književna vrednost prevodov in izvirnih molitev v sin. evhologiju je zelo različna. Veliko je dobesednih in skoraj hlapčevskih prevodov brez samostojne vrednosti. A vmes so tudi dovršeno oblikovani kosi samostojne književne vrednosti, ki ne zaostajajo za proizvodi tedanje latinske in grške književnosti. Zlasti se odlikuje spovedni red, ki daje okvir II. fris. spomeniku. V knjigi Zarja stare slov. književnosti (Fris. spomeniki) še nisem mogel uporabiti Nahtigalovih novih dognanj. A kljub temu se tam objavljeni izsledki v jedru ujemajo z Nahtigalovimi; njegova izdaja evhologija jih močno potrjuje. Naši zgodovinarji in jezikoslovci bodo morali novo izdajo sin. evhologija resno upoštevati. Prof. Nahtigalu smo hvaležni, da je z vzorno izdajo omogočil znanstveno preučevanje stsl. evhologija ter pravilno oceno naših najstarejših književnih spomenikov. Fr. Grivec.

Nicolaas van Wijk, Zur sprachlichen und stilistischen Würdigung der altkirchenslav. Vita Constantini. Südost-Forschungen 6. J. (Leipzig 1941) 74-102.

Wijk sklepa iz jezika in sloga, da je bilo Žitje Konstantina (Cirila) gotovo napisano že v Moravski, ko je še živel Metod (torej pred l. 885). Priznava mu veliko zgodovinsko verodostojnost. Staroslovenski pisec riše svojega junaka vsestransko in ne le kot slov. apostola. A v vnetem proslavljanju sv. Cirila podreja mnoge podrobnosti celotnemu načrtu in jih v tem smislu stilizira.

N. pr. Rastislavovo poslanstvo v Carigrad in Cirilovo misijonstvo v Moravski ni bilo zgolj versko, kakor ga predstavlja ŽK, ampak tudi politično. V tem smislu je ŽK »eine einseitig orientierte Geschichtsquelle«. K temu bi pripomnil, da je treba tudi Cirilovi disputaciji z ikonoborskim patriarhom Janezom (ŽK 5) in z latinsko duhovščino v Veneciji (ŽK 16) umevati kot svojstveno stilizacijo z zgodovinskim jedrom. W. nikjer niti od daleč ne namiguje, da bi ŽK pripovedovalo kakšne docela ali nalašč izmišljene stvari. V tem smislu je Lj. Hauptmannova neugodna ocena tega vira brez dvoma napačna; napačne so tudi posledice, ki so jih nekateri iz tega izvajali za zvezo naše zgodovine s sv. Cirilom. Hkrati W. večkrat poudarja, da je ŽK »literarisch u. stilistisch ein Meisterwerk« (98), »dieses schöne u. historisch so wichtiges Monument der ältesten slav. Literatur« (102). S toplim priznanjem občuduje mojstrski slog ter izredno piščevo duhovitost in spretnost; tudi daljši stavki so enako lepi in jasni kakor krajši. Izvrstni poznavalec strsl. književnosti trdi, da je to najlepši stari csl. spis in občuduje, »dass ein Slave aus dem 9. Jahrh. die ein oder zwei Jahrzehnte früher künstlich geschaffene Schriftsprache auf eine ästhetisch so hervorragende Weise verwendet hat... dass ein moderner Mensch ästhetisch davon geniessen kann« (78). Ker je slog Ž. Metodija bistveno preprostejši, sklepa W., da je delo drugega pisca.

Isti učenjak je v Zt. f. slav. Philologie 17 (1941) 268—284 objavil rekonstrukcijo 1. pogl. ŽK in pri tej priliki poudaril, da je to brez dvoma spomenik iz 9. stoletja. Po teh ugotovitvah enega največjih slavistov ne le našega stoletja, marveč sploh, je vprašanje o verodostojnosti in starosti ŽK dokončno rešeno, tem bolj, ker je W. vestno upošteval vse dosedanje zgodovinsko in jezikoslovno znanstveno delo o ŽK. V oceni knjige Slovenski knez Kocelj (istotam 1940, 1016) pa piše o zvezi naše zgodovine s sv. C. in M. takole: »Iz virov je zadosti jasno razvidno, da je bil Kocelj mož velikega pomena, ki je za svoj narod ter za csl. jezik in bogoslužje krepko in uspešno delal ter čigar delovanje je najtesneje zvezano z delom sv. C. M.« (Gl. Slovenec 1942, št. 198.)

To so bile poslednje razprave velikega učenjaka (r. 1880; umrl 25. marca 1941), ki je z velikim razumevanjem ocenjal slovenske znanstvene spise (Rakovšev i. dr.). Kot drag spomin hranim njegovo dopisnico z dne 10. dec. 1940 (Leiden); v njej sporoča, da je prejel knjigo o Koclju, in piše: »Augenblicklich beschäftige ich mich viel mit der Vita Constantini, allerdings hauptsächlich mit der sprachlichen Seite des Denkmals.«

Njegovo glavno delo je Geschichte der altkirchenslavischen Sprache (Berlin 1931). V I. zv. je slovnica; skrbno upošteva tudi slovenske jezikoslovne razprave. Drugi zvezek bo obsegal zgodovino stol. besednega zaklada in pregled csl. književnosti. Ves rokopis je že več let pri založniku v Berlinu. V presojevanju starosti csl. rokopisov glede na jezikovno stran je W. doslej največji strokovnjak. Zato upoštevam njegovo izjavo na 94. str. pričujoče razprave, da je jezik znamenitega Clozovega glagolskega rokopisa (prvi ga je izdal J. Kopitar pod naslovom: Glagolita Clozianus) zelo starinski in da po svoji predlogi sega v moravsko dobo csl. književnosti. Pod tem vidikom sem ga proučil in v njem odkril zanimivo zvezo s frisinškimi spomeniki in z našo zgodovino 9. stoletja; pojasnjuje namreč vsebino II. fris. odlomka in Kocljevo dopisovanje z Rimom. O tem bom poročal v prihodnjem letniku DS. Fr. Grivec.

Umberto Urbani: Piccolo mondo sloveno — Mali slovenski svet. Ljubljana 1941-XX. Založila Ljudska knjigarna. 272 str.

Znani italijanski slavist je zbral v knjigo vrsto svojih člankov in radijskih govorov ter nekaj prevodov iz slovenske književnosti. Knjigo je v zvezi z naj-novejšimi datumi slovenske zgodovine posvetil Ekscelenci Visokemu komisarju Emiliju Grazioliju. »Moj Mali slovenski svet,« pravi v uvodu, »je samo faseta prizme, ki odseva zgodovino in življenje naroda v zadnjem stoletju.« Posebnost knjige je njena dvojezičnost, ki bo po pisateljevih besedah koristna privlačna sila zlasti za mlade bralce: za tiste, ki se učijo italijanščine, in za one, ki se učijo slovenščine.

Snov je Urbani razdelil v več delov.

I. del. Kritični eseji. Tu je na prvem mestu članek »France Prešeren, slovenski Petrarca«; ozira se zlasti na Prešernovo ljubezensko pesem. Netočna je trditev: »Prisiljen sprejeti mesto domačega učitelja v nekem protestantskem kolegiju, ga je puritanski ravnatelj zavoda na mah odslovil, ko ga je nekega dne presenetil pri čitanju Dekameron.« Klinkowström je bil tedaj vendar že davno katoliški konvertit in tudi zavod je bil katoliški. Sledijo eseji o Gregorčiču, Aškercu (obsežen in bogat sestavek), Cankarju, največjem slovenskem pisatelju (zelo dober in stvaren prikaz), dasi je povest »Na klancu« preveč mimgrede omenjena. Obširen in podroben je esej o Tavčarju. Tega pisatelja Urbani dobro pozna, saj je že l. 1929. izšel njegov prevod »Visoške kronike«. V sestavku o Župančiču se zlasti ustavlja ob »Veroniki Deseniški«. Posebno topel je članek o Gradniku kot sadu slovenske in italijanske krvi, zlasti v zvezi z njegovo Antologijo italijanske lirike. Pohvalno in hvaležno govori Urbani o Sardenku kot religioznem liriku in zlasti kot pesniku zbirke Roma. Kratek in jedrnat je članek o Finžgarju, v zadnjem eseju pa dobi svojo pravo podobo Meško.

Brez potrebe je v II. del (Razni članki) uvrščen sestavek »Slikar Franjo Tratnik«: res je Urbani v njem podal glavne črte slovenskega slikarstva od katoliške reformacije dalje, vendar je toliko govora o Tratniku, da bi se po vsej pravici moral pridružiti I. delu. Tako bi dobili nekako razmeram in potrebam prilagojene Obiske. Urbani v II. delu presoja in občuduje najprej študijo dr. Stanka Lebna »Problem Dantejeve Beatrice«, nato v članku »Italijanska opera v ljubljanskem gledališču« omenja na podlagi Škerljevih izsledkov v »Kroniki« razne datume in dela v zvezi z ljubljanskim gledališčem. Pregleden in s statističnimi podatki opremljen je priložnostni sestavek »Slovensko glasbeno življenje in 70 letnica Glasbene Matice«, medtem ko v naslednjem članku (»Ljubljanska glasbena akademija«) po kratkem zgodovinskem uvodu Urbani našteva in ocenjuje profesorje na tej akademiji. Pohvalna, s preglednim uvodom o slovarskem delu med Slovenci opremljena ocena Bajec-Kalanovega Italijansko-slovenskega slovarja zaključuje ta del.

III. del (Prevodi v prozi) prinaša odlomek iz Tavčarjeve povesti »Visoška kronika«. Ves prevod je že ob času izida (1929) skrbno ocenil St. Leben. Mislim, da je pograšal malo več plastičnosti.

V IV. del pa je Urbani uvrstil svoje prevode pesmi: Prešernove štiri sonete in Izgubljeno vero, Gregorčičevi Človeka nikar! in Jeftejevo prisego, Aškercovi Krišno in Mejnik, Župančičevo Manom Josipa Murna Aleksandrova, Gradnikove Zlate lestve, Sardenkovi Via Appia in To so rože tuje..., Jarčevo In z vsakim letom, Golarjevo Mati zemlja — zdi se mi med vsemi najboljši — in končno Venere di Cirene ter Narcise Vide Tauferjeve.

Ocenjevalec te Urbanijeve knjige ima dvojno nalogo: stvarno, v kolikor mora presojati točnost Urbanijevih pogledov in sodb; formalno, v kolikor mora pregledati delo neznanega prevajalca, ki je v italijanščini spisane sestavke prevedel v slovenščino. Ne bom se ustavljal ob prvi nalogi, zakaj Urbani že vrsto let marljivo zasleduje slovensko kulturno življenje in je za pisanje teh člankov in govorov imel na razpolago obilje slovenskih virov. Značilnost Urbanijevih sestavkov je čustvenost in plastičnost, manjka pa tista svežost in neposrednost, ki veje iz Obiskov Izidorja Cankarja. To je čisto naravno, saj imata obe knjigi različne cilje. Urbani je pač skušal svojemu narodu predstaviti Slovence v kratkih člankih, ki morajo nujno biti zgoščeni.

V slovenskem besedilu pa se čuti prevelika odvisnost od italijanskega. Prevajalec bi moral biti svobodnejši, zakaj v tej obliki je knjiga preveč jezikovna vadnica. Zagrešil pa je tudi precej netočnosti. Navajam le nekatere. Cankarjeva L'avventura di Simeone Sirotnik je slovenska Zgodba o Šimnu Sirotniku, ne: Prigoda Simona Sirotnika (49). V članku o Župančiču je en odstavek (78) izpuščen. Tudi »poemetto Duma« v slovenščini ne more biti »pesmica Duma« (79). Sardenkova Nel giovine mattino je pač izvirna »V mladem jutru« (99). Čudno se sliši v slovenščini Pavel Verlaine, Francišek Jammes (101). Finžgarjeva rojstna vas se imenuje Dosloviče (105), njegov lovski oris pa Nad

petelina (107). Nel nostro Paese, a Napoli bi bilo bolje: v naši državi... (115). Gledališča niso zgradile dežele Kranjske (131): Stati della Carniola so vendar kranjski stanovi. Tudi »l'ottava rima del Battesimo sulla Saviza« ni »osma kitica Krsta pri Savici« (173), marveč je to oktava (stanza), osemvrstična kitica. Nekaj je še pravopisnih površnosti in tiskovnih napak. Urbanijevim lepim prevodom pesmi pa bi jaz samo tole pripomnil: ne ujemata se prva verza druge kitice Sardenkove pesmi. To so rože tuje...; po mojem bi bil prevod Župančičeve Manom... boljši: Ai mani di... kakor: In memoria di...

Knjiga, za katero gre Urbaniju vsa zahvala, naj italijanskemu narodu omogoči poznanje našega malega naroda in njegovih žilavih kulturnih prizadevanj.

Oprema (arh. Vl. Gajšek) je v pogledu inicialk, zlasti pa glede na naslovni simbol, dovršeno lepa. V. Beličič.

Tomaža Kempčana Hoja za Kristusom. Priredil dr. Aleš Ušeničnik. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. 368 strani. Cena: na srednje finem papirju vezano 22 lir, na biblijskem papirju elegantno vezano 30 lir.

Avtor knjige »De imitatione Christi«, slovensko »O posnemanju Kristusa«, je častitljivi Tomaž Hemerken iz Kemptena ob Renu, ki je živel v 15. stoletju in je bil regularni korar sv. Avgušтина v samostanu na gori sv. Neže pri mestu Zwolle. Napisal je celo vrsto asketičnih razprav, med njimi tudi »Hoja za Kristusom«.

Knjiga »Hoja za Kristusom« spada med najlepše asketične knjige svetovne literature. Nekdo je celo dejal, da je Hoja za Kristusom najlepša knjiga, kar jih je prišlo iz človeških rok, zakaj sveto pismo je prišlo iz božjih rok.

To delo je doživelo v slovenščini že pet prevodov in 13 izdaj. Prvi slovenski prevod je iz leta 1719. Oskrbel ga je kapucin pater Hipolit iz Novega mesta pod naslovom »Buquize od Slejda inu Navúka Christusa nashiga Isvelicherja«. Thomasha á Kempis, sedej pervizh s' nemshkiga na Slovinski Crainski Jesik prestavlene. V Lublani 1719.

Drugi prevod sta izdala l. 1745 »Dva Mashnika Petrinarja is Gorenske Crainske strani«. Naslov te izdaje je: Tomasha Kempensarja bukve. Labaci. L. 1846 je izšla 7. izdaja.

Leta 1820 je izdal nov prevod J. Salokar, ljubljanski semeniški spiritual, z naslovom: Tomášha Kempzhana Hoja sa Kristusom, is lat. V' Ljubljani.

L. 1872 so izdali nov prevod bogoslovci lavantinskega semenišča z naslovom: Tomaža Kempčana Hoja za Kristom, Maribor.

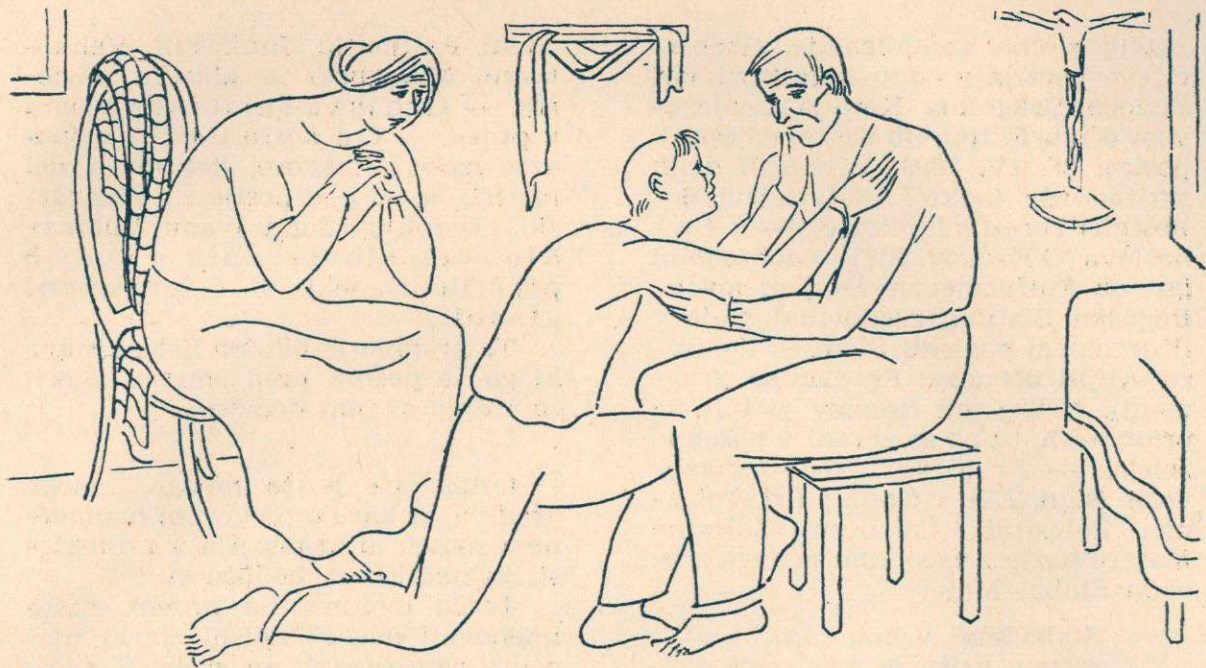
L. 1888 je izdala Mohorjeva družba prevod prelata Andreja Kalana: Hodi za Kristusom. V Celovcu. — L. 1920 je v Ljubljani izšla druga popravljena izdaja tega prevoda, s starim naslovom: Hoja za Kristusom, katero je oskrbel že tedaj A. Ušeničnik in kateri je zdaj priredil novo izdajo Hoje za Kristusom po gori omenjenih izdajah, kot to sam pravi.

Hoja za Kristusom je sestavljena iz štirih asketičnih razprav, katere sestavljajo celo knjigo. Vsebina prve knjige so »Koristni opomini za duhovno življenje«; druge: »Opomini za notranje življenje«, tretje: »O notranji tolažbi«, četrte: »Pobožen opomin za sveto obhajilo«. Knjiga ima zadaj stvarno kazalo, ki opozarja bralca na snovno bogastvo dela, ob robu posameznih poglavij so povzete glavne misli odstavka v olajšavo spominu in praktičnim sklepom.

Ves tekst druge Kalanove izdaje je U. še enkrat primeril z latinskim izvornikom s Hetzenauerjevo izdajo, ki je prirejena po faksimilu bruseljskega Kempčanovega avtografa. Popravil je prevod, kjer se je preveč oddaljil od izvornika, dopolnil, kar je bilo izpuščenega, odpravil je jezikovne napake in ohranil Tomažev preprosti jezik.

Knjiga je izdana v obliki molitvenika. Vsa vsebina je prepletena z izreki svetega pisma, tako da na posameznih mestih misliš, da bereš sv. pismo samo. Knjiga je polna meditacij, globokih in preprostih molitev, prihajajočih iz dna človeške duše.

Vzemi in beri, našel boš v nji mir, tolažbo in dušno veselje v tem pretežkem času. J. S.

Zapiski

† **Silvin Sardenko.**

3. Njegova zapuščina.

Sardenkovo literarno zapuščino lahko delimo v več delov: so to dokumenti, marijanski kongregacijski govori, ki jih je nekaj stotin, notesi s šolskimi klasifikacijami in pesmimi, rokopisne zbirke že tiskanih knjig, pa tudi že urejeni manuskripti novih, »leteči listi« starih in novih pesmi v večkratnih prepisih in inačicah, privatna korespondenca in knjige njegove knjižnice.

Dokumente in marijanske govore ter korespondenco, tičočo se dopisovanja kongreganistinj s svojim duhovnim voditeljem, je izvršitelj oporoke izročil škofijskemu ordinariatu; knjige so prešle v last Slomškovega zavoda v Ljubljani; za tisk določeni rokopisi, zaznamovani s posebnimi številkami, so bili izročeni javnemu notarju, da jih izroči določenemu dediču — Društvu slovenskih književnikov; raztresene lističe s prvopisi in prepisi, notese, ostale rokopise ter korespondenco, tičočo se literarnih zadev, pa sem dobil v roke podpisani, ki sem jo pregledal in iz nje dobil marsikaj zanimivega za bodočega

monografista Sardenkove pesniške osebnosti.

Tu podajam samo opis tega gradiva:

1. Korespondenca, katere opis pa še ni za javnost.

2. 25 notesov, popisanih večinoma s pesmimi, kakor so se mu porajale v prvem navdihu, ter so po večinoma tudi datirane. Ti notesi so dragoceno gradivo za vznik pesmi, njih datiranje in njih spremembe, kajti prepisane so pozneje še v več inačicah, često slabših od prvotne prve inspiracije.

3. Gradivo, katerega je sam določil, da se izroči Društvu slovenskih književnikov. Ta naj iz njega izbere snov za natisk novih zbirk. To so razne že urejene zbirke, pa tudi samo posamezni listi, cikli, začetki literarno zgodovinskih študij in govorov, igrice in povesti. Naj jih navedem: 4 zbirke prevodov Cerkvениh himnov, razvrščenih tako: I. Splošni praznični dnevi, II. Posebni prazniki Gospodovi, III. Svetniški godovi, IV. Marijini in drugi svetniški godovi. Ureditev iz l. 1941. Zbirka »zapiskov« Zgodovinska betev (signirana VIII), ki vsebuje 9 člankov: Postanek in prvi

razvoj stolne kongregacije, Gregorčičeva poezija v odnosu do Stritarja, Podoba Dragotina Ketteja v njegovem očetu Filipu, Ob Kettejevi zadnji postaji 26. IV. 1899, V dobrih delih skrita duša (nekrolog Kettejevi dobrotnici Tereziji Jankovič †1940), Brez naslova (O Krekovi ideji o dobrodelni igri ob Finžgarjevem Divjem lovcu), Rogaška Slatina (zgodovina), Žale v liturgičnem pogledu, Slomšek v obrazu svojih učencev: Fr. Lampe (fragment). Nekaj teh člankov je bilo že priobčenih, tu pa so zbrani v posebno zbirko. — Iz duše v dušo (nagovori) (sign. IX) s članki: Pri Tolažnici Žalostnih, Častilcem Žalostne Matere božje z začetkom novega prevoda Stabat Mater:

Stala Mati v boli sami
zraven križa je s solzami,
ko na njem je visel Sin.

Dušo ji je zdihujočo,
žalostno in tugujočo
meč presunil bolečin.

Članki za »Samarijana«: Kako bi mogli laže trpeti? Začetek spominov na dr. Korošca in pesem o njegovi dobrodelnosti. Članki Na božji brvi, ki so izhajali kot nedeljske misli v »Slovincu«, ter 9 poglavij razprave: Slomšek kot svetnik v svojih pismih (str. 76) — nadaljevanje člankov, ki so izhajali v »Glasniku Presv. Srca Jezusovega« in o katerih mu je pisal mojster Plečnik, da so zanj »pravi slovenski biseri« (8. II. 1942). — Tihe ure (sign. X) vsebuje: Kdor prosi, prejme, Devetdnevnic za Slomškovo beatifikacijo (34 str.), Štiri nevarnosti in štiri varstva za dušo vsakega, zlasti mladega človeka (23 str.), kar je govor o nevarnosti tiska. — Pesniške zbirke: Moje sončno Posavje (Prvenci: pesmi iz let 1896—1901), po zbirki, ki jo je hranil brat Ivan ter s posvetilom »Posvečam Alešovi mami ob 80letnici, moji dobrotnici«, to je gospe M. Vilfanovi z Ježice, ki pa je umrla kmalu za njim. — Zaostale ptice. — Posavske pesmi (balade in romance). — Izza mladih let. — Ob Savi (15 sonetov v Prešernov spomin). — Vigred se povrne (nagrobne pesmi). — Božični misterij (s pripisom načrta za ves ciklus tega dramatično pesniškega

cikla: Pasijonski, Binkoštni, Velikonočni, Misijonski in Marijin misterij). — Grajska samotarka (igra v prozi). — Od rodu do rodu (povest izpod Vinagore, kot drugi del povesti, ki naj se pošlje za Vinagorski glasnik g. donu Ivanu Vukina). Slomšek slovstvenik v svojih pismih (članek). — O cerkveni glasbi.

To gradivo je bilo na tistem kupu, ki ga je pesnik pred smrtjo določil za izdajo svojim dedičem.

*

Ostalo pa je še mnogo, mnogo gradiva, ki kaže o njegovem neumornem snovanju in pisanju v preteklosti in načrtih za bodočnost.

4. Tu moramo na prvem mestu imenovati dve rokopisni zbirki njegovih prvencev, in sicer: Šmarnice (22. V. 1898), zbirka 18 pesmic iz dijaških let, prepisanih v majhen zveščič, ter zbirka: Na meji mladih let, prepisana v Stožicah »29. kimovca 1898. leta« v vezan notes z zlatim naslovom »Poesie«. Ta zbirka je že urejena v sardenkovske cikle z motti (Mej drevesi, Snežinke, Izza oblakov, List ljubezni, Karanfil z Ivankinega groba, Razne misli), 42 pesmi iz njegove »zadružne« dobe, med katerimi so tudi pesmi, objavljene v Zvonu pod imenom Sigma. Tako imamo tukaj direkten dokaz, za katerega še nisem vedel, ko sem pisal 1. poglavje tega spominskega članka.

5. Potem bodo literarnega zgodovinarja najbolj zanimali rokopisi že v tisku izdanih zbirk, zapiski in prvopisi pesmi, ki so znane sedaj v končnih oblikah, pa so v zapuščini v raznih inačicah. Tako prvotni rokopis Rome, kakor jo je pesnik uredil v Rimu, pa sta mu Opeka in Lampe ureditev predrugačila ter mnogo izpustila v izdaji iz l. 1906. Poleg tega prvotnega rokopisa pa je ohranjeno zbiranje gradiva za novo izdajo l. 1941 ter z njim zvezana korespondenca (Ada Negri, Urbani itd.). — Iz notesov in beležnic se vidi natančna rast zbirke Nebo žari, še bolj pa zbirke Dekliške pesmi (poleg notesov še 4 zvezki zapisov!). Iz teh se vidi, kako je zbirka nastajala, kdaj in v kakšnem času je dobil navdih ter

komu je namenjena. Zvezčič, v kate-rega je začel zapisovati zasnove svojih poznejših dekliških pesmi, ima na prvi strani izredno zanimivo posvetilo, datirano »od 21. avg. do 21. septembra 1921 — Silvin Sardenko«: »Tebi, Roža Skrivnostna, v zahvalo za Tvoj čudoviti duh, za Tvoje mogočno vodstvo in varstvo, hočema vse dekliške prihode in prizore in navdihе in liste, ki mi jih v tem določenem času milostno nakloniš, prelititi v pesmi v Tvoj spomin in dekliškim srcem v blagor.« In potem je pri vsaki pesmi datum nastanka. — Drugi rokopisi tiskanih zbirk: Sveti Jožef (začel 14. I. 1926), Materi Mariji (1924), Nevesta z Libana in Mati svetega veselja: iz teh rokopisov se vidi, da sta zasnovana v zvezi z Mater Doloroso kot trilogija, kajti Mati svetega veselja ima podnaslove: Mater Gaudiosa, Raduj se Kraljica nebeška, Misterij vstajenja; Nevesta z Libana pa: Mater Gloriosa, Poveličana, Skrivnost Marijinega vnebovzetja. — Predvsem pa je vidno delo za zadnje urejevanje Izbranih pesmi (Materi, Polju, Domu, Mlajši sin itd.). To so že urejene zbirke, dočim postanek posameznih pesmi ter njih presnavljanje lahko zasledujemo iz notesov.

6. Ostalo pa je še mnogo neizdanih starejših, že končanih del. To so predvsem njegove kongregacijske igrice — deloma v verzih, deloma v prozi — v slogu njegovih Nedeljskih ur na društvenem odru (ali Jag-nje, zbirke otroških igrice iz l. 1919., kakor jo navaja BL, pa je nisem mogel dobiti v roke). Naj jih samo navedem: Darinka (enodej.), Grajska samotarka (5 dej.), Pastirski božični večer (3), Begunka (1), Nova mladost, slavospev mučeništva (5, v verzih, večkrat prirejen za tisk!), Venčarica (1), Kresnica (1), Pri nas vabimo (1), Prodajalka kipov (1), Proslava svete Ane (4, v verzih, prirejena za tisk!), Preroška žena (6), Gospodična Kati (1), K »cesarju« povabljen (1), Tri sestre na grajskem pragu (1), Mir ljudem (1), Božič na Bledu (1), Evharistinka (1), Krona (1), Trgovka (1), Neznana gospa (1), Modrost (1), Slepa mamica (1), Zveličar Gospod pride sam (1), Kristusovo detinstvo (15 živih slik), Zdravka Svojejavka (1),

Na razgledu (1), Začarane deklice (1), V službi gospe Sitne (1), Ustanovitev dobrodelnega društva (2), Najlepši biser (1), Bernardka (6). — Med temi sta gotovo najboljši dramatski pesn-tvi Nova mladost in Proslava sv. Ane, ki bi zaslužili objavo zaradi pesniških vrednot v njih. V ostalem pa je to »malo gledališče za malega človeka, ki naj bo: oznanjevalec vere«. O takem gledališču beremo v rokopisu besede: »Kakor amaterji ne škodijo športu in diletantje ne škodujejo teatru, bi tudi oder male umetnosti v ničemer ne škodoval teatru ali filmu. Nasprotno, marsikaj duhovnih lepot in vrednot bi na cen in lahek način posredoval tistim, ki ne morejo v umetnosti priti več do celega hleba, marveč le še do malice. In kdo bi malemu človeku ogovarjal ali odrekal to malico? Tako se bo umetnost približala ljudstvu in bo postala ljudska.«

7. Bogata je tudi pesniška ostalina: v njej ima več končanih ciklov, ki jih še nikjer ni objavil. Tako: Pet in dvajset pastirskih po narodnih božičnih motivih (v resnici jih je 29!), ciklus štirih vencev Mariji na motto molitve: Češčena-Marija-Milosti polna-Gospod s Teboj-Blažena med ženami iz leta 1918., o katerih lahko rečem, da spadajo med njegove najlepše religiozne pesmi. Rokopisna zbirka 44 pesmi brez naslova iz leta 1936., Pesmi najmlajših, ki naj bi bile socialne pesmi in balade v petih zborih: Pesem ubogih, Pesem sirot, Pesem izgnancev, Pesem bolnikov, Pesem jetnikov. Nekaj teh »zborov« je realiziranih (Pesem ubogih), nekaj jih je prišlo v zbirko »Domu«, nekaj pa jih je samo v zasnovi. Končan je ciklus Magdalena, Koledniki v pevnih nastopih, Postni soneti, Zbirka štiridesetih sonetov iz l. 1902—1942, zasnovana l. 1941, ki naj bi imela tudi naslov Iz mističnih globin. Končan je cikel Z Marijo na križevem potu (14 postaj). Prav tako je zasnoval Venec v slovo sv. Alojziju ob 350 letnici njegove smrti, »zložen na holmu Monte Pincio v Rimu, v juniju leta 1905«. Ohranjen le naslovni list.

8. In tu pridemo do njegovih načrtov. Predvsem je urejal v zadnjih letih od l. 1937. svojo veliko žetev:

prepisoval je in dal prepisovati vse svoje tiskane pesmi ter jih vneto »popravljal«, tako da so ohranjene v mnogih inačicah. Tako je to svojo žetev spravljal po zglavja zbirk: Verške pesmi, Tujinske pesmi, Večer ob Savi, Selske pesmi, Romance in idile, Ode, himne in prigodnice itd. Prevajal je predvsem cerkvene himne, ki jih je »začel prevajati ob 36 letnici svojega posvečenja 14. julija 1938, ob 11. uri dopoldne«, kakor je zapisal na prvo stran beležnice z mottom: »Vse Bogu v čast! — Bližnjemu v blagor! — Meni trud in napor in božji blagoslov in milost in božje priznanje! — Dr. Alojzij Merhar.« Ti himni so pripravljani za tisk. — V načrtih in zasnovi pa je imel ciklus Marija v božji naravi, urejeno po mesecih od aprila do decembra, potem Podobo dobrega pastirja, v kateri bi bil — po zgledu Slomška — vpesnjen Baraga »v dvanajstih pismih in spevih«. Načrt ter vsa zasnova od 23. I. 1937. Tudi je ohranjena v fragmentu rapsodija Romar, kjer po Pregljevem zgledu peva romanje od Ljubljane do Brezj. Med drugimi je snoval vedno nove članke o Slomšku ter pisal svoje literarne spomine na Cankarja, Ketteja itd., kar je vse samo v fragmentih.

9. Tako je pokojni pesnik napravil literarni načrt za mnogo let naprej. Veroval je trdno v dolgo življenje. Tako je na rob pisma, s katerim je dobil od papeža Pija XII. 10. X. 1941 blagoslov za poklonitev nove izdaje Rome s pesmimi »quibus decus, gloriam, maeistatem aeternae huius Urbis cecinisti«, pripisal s svinčnikom: »Apostolski pozdrav in blagoslov — z velikim blagoslovom in uspehom do 10. X. 1964 (10. X. 1941).« V knjigi Muttergottestag (1926, P. A. Vermeersch S. J.), ki jo je Sardenko bral in v kateri bo — poleg drugih Vermeerschejevih del — raziskovalec dobil mnogo misli, izraženih v verzih njegovih pesmi, sem našel na strani 150 naslednji, dne 19. aprila 1940 (Sv. Ida), s svinčnikom napisan načrt bodočega njegovega knjižnega izdajanja: 1940: Trojno klasje, 1941: Sin iz tujine, 1942: Cerkevni himni, 1943: Ob Savi, 1944: Dolorosa, 1945: Domotožje, 1946: Petdeset sone-

tov, 1947: Na božji brvi, 1948: Vas, 1949: Molitev za bolnike, 1950: Za mladino, 1951: Slovensko svetišče, 1952: Slomšek.

10. Takšno trdno vero je imel pesnik v dolgo življenje, ki je njega tako nagloma zapustilo po nekaj dnevih pljučnice, da ni utegnil urediti svoje zapuščine. Tako se je kot zadnji priključil svojim dragim sorodnikom, katerih življenjska pota je imel napisana v svojem dnevnem čtivu — brevirju — v naslednjem redu: Rodovnik: Valentin Merhar (* 11. II. 1833, † 27. III. 1880), Helena roj. Bergant (* 19. IV. 1836, † 29. X. 1912), Ivan (* 14. VI. 1873, † 29. IX. 1906), Franica (* 26. IX. 1874, † 21. I. 1920), Alojzij (* 15. VI. 1876), Manica (* 27. VIII. 1878, † 16. VIII. 1883), Marija Čertanec (* 17. X. 1862, † 5. IV. 1936), Vid Čertanec (* 29. IV. 1865, † 12. V. 1938). K njegovemu imenu pa je takoj po smrti njegova zadnja gospodinja gdč. Plemenitaš zapisala z drhtečo roko datum njegove smrti: **21. II. 1942.** Pokopali so ga v Dravljah ob materi pod nagrobnikom, v katerega je postavljen odlitek Dolorose, tiste, ki je čuvala nad njegovim delom v stanovanju in ki naj bedi tudi nad njegovo bogato ostalino.

*

V teh treh hipnih prerezih o Sardenku kot dominsvetovcu, o njegovem delu v javnosti in v tihi delavnici, kamor smo dobili pogled šele po njegovi smrti, sem skušal samo deskriptivno prikazati njegovo ogromno delavnost ne da bi ga že dokončno vrednotil ali uvrščal v slovensko književno zgodovino. Za vse to bo še prišel čas. Zdaj ob njegovi smrti sem podal samo nekaj stvarnih podatkov, hoteč se s tem oddolžiti spominu enega najzvestejših dominsvetovcev. Sedaj se uvršča z Gregorčičem in Medvedom kot tretji tipični duhovniški pesnik v našo književnost, v kateri se je uveljavil kot značilni svojevrstni glas v izbranem zboru naše Moderne konec stoletja. In kakor se je zadnja leta v svojih spominih in pesmih vedno in vedno spovračal v svojo mladost, tako bi želeli, da ga čimprej izbor postavi v sveži in mladi in večno živi podobi v galerijo naših pesnikov. Tine Debeljak.

Vabilo na naročbo 55. letnika.

Dom in svet stopa z najboljšo voljo tudi v novo leto, v svoj 55 letnik, potrjujoč s tem, da je premagal vse krize v sebi in vzdržal tudi težo današnjega dne. Kakor doslej hoče gojiti vse panoge slovenskega književno umetnostnega ustvarjanja ter vzdrževati zvezo med vsemi rodovi slovenskih pisateljev, ki motre svet in življenje z vero v Boga in ljubeznijo do slovenskega naroda.

Nočemo navajati sedaj imen naših sotrudnikov kakor druga leta, le to vemo, da so nam ostali vsi zvesti ter se nam pridružujejo mnogi mlajši; a tudi starejši se vračajo v svoj dom. Kolikor bo v naši moči, bomo vzdrževali višino tradicije Doma in sveta, kajti zavedamo se z vso odgovornostjo, da izvršujemo sveto dolžnost, vztrajajoč v neprekinjenem delu za to častljivo slovensko revijo. Zato pa imamo tudi pravico zahtevati od naročnikov zvestobo in od javnosti podporo, ki jo izdajanje take revije v današnjem času potrebuje.

Dom in svet bo izšel v prihodnjem letu v nezmanjšanem obsegu, toda dvakrat na leto — v prvi in drugi polovici — vsakokrat kot zaključen zbornik z bogatimi umetniškimi prilogami.

Naročnino bomo javili pravočasno za vsak zbornik posebej.

Uredništvo

Uprava

Mestna hranilnica ljubljanska

Izplačuje a vista vloge vsak čas, navadne in vezane po uredbi.

**Pupilarno
varna!**

Sodno depozitni oddelek, hranilniki, tekoči računi.

Za vse vloge in obveze hranilnice jamči

M e s t n a o b č i n a l j u b l j a n s k a